

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO KATEDRA**

Anita ŠAKYTĖ
Viešojo valdymo studijų programos studentė

**DARNAUS VYSTYMO SI STRATEGIJOS
ĮGYVENDINIMAS KOMUNALINIŲ ATLIEKŲ
TVARKYMO SISTEMOJE: TELŠIŲ RAJONO
ATVEJIS**

Magistro darbas

Šiauliai, 2014

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO KATEDRA**

Anita ŠAKYTĖ

**DARNAUS VYSTYMO SI STRATEGIJOS
ĮGYVENDINIMAS KOMUNALINIŲ ATLIEKŲ
TVARKYMO SISTEMOJE: TELŠIŲ RAJONO
ATVEJIS**

Magistro darbas
Socialiniai mokslai, Viešasis administravimas (N700)

**Darbo vadovas:
doc. dr. Rimantas KRANKALIS**

Teigiu, kad magistro darbas, kurį teikiu Viešojo administravimo studijų krypties magistro kvalifikaciniam laipsniui įgyti yra originalus autorinis darbas.

(Studento parašas)

Anita Šakytė. Darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimas komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje: Telšių rajono atvejis. Viešojo valdymo magistrantūros studijų baigiamasis darbas. Magistro darbo vadovas – doc. dr. Rimantas Krankalis. Šiaulių universitetas, Viešojo administravimo katedra. Šiauliai, 2014. 100 p. (su priedais 123 p.).

SANTRAUKA

Anita Šakytė

Darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimas komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje:

Telšių rajono atvejis

Magistro darbas

Magistro baigiamajame darbe analizuojamas darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimas Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje.

Pirmoje magistro darbo dalyje nagrinėjamos Lietuvos ir užsienio autorių įžvalgos, teisės aktai ir kiti strateginiai dokumentai apie viešojo sektoriaus strateginį valdymą, darnų vystymąsi, komunalinių atliekų tvarkymą, akcentuojant veiksnius, lemiančius darnaus vystymosi įgyvendinimą komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje.

Empirinėje dalyje analizuojama Telšių rajono esama situacija, remiantis komunalinių atliekų tvarkymą reglamentuojančiais dokumentais, ataskaitomis. Detaliai nagrinėjama komunalinių atliekų tvarkymo sistema rajone, jos trūkumai ir tobulinimo galimybės. Naudotas kokybinių duomenų rinkimo metodas – pusiau struktūrizuotas interviu su ekspertais. Remiantis atlikta darnios komunalinių atliekų tvarkymo sistemos samprata ir Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo dokumentų turinio analize, sukonstruotas tyrimo instrumentas – interviu klausimynas. Juo sužinota tiriamųjų nuomonė apie darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimą Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje, vertinimo rodiklių raišką, bei galimybes tobulinti darnaus vystymosi taikymą. Įvertinus tyrimo rezultatus nustatyta, kad vadybinių kompetencijų stoka riboja darnaus vystymosi principų įgyvendinimo veiksmingumą, stebėsenai naudojami tik keli rodikliai, netaikomos ir neanalizuojamos papildomos priemonės įgyvendinimo tobulinimui. Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistema neatitinka darnios atliekų tvarkymo sistemos koncepcijos, nes nėra visumos tarp poveikio aplinkai mažinimo tvarkant atliekas, ekonominio atliekų tvarkymo pagrįstumo ir gyventojų motyvacijos tvarkant atliekas.

SUMMARY

Anita Šakytė

Sustainable development strategy for the implementation of the municipal waste management system: Telšiai district case

Master's work

Master's thesis analyzes the sustainable development strategy of Telšiai region municipal waste management system.

In the first part of the work Lithuanian and foreign authors insights were analyzed as well as legislations and other strategic documents of public sector strategic management, sustainable development, municipal waste management, with emphasis on the factors influencing the implementation of sustainable development in the municipal waste management system.

The empirical part analyzes the current situation of Telšiai district, based on the treatment of municipal waste documents and reports. The municipal waste management system in the area was analyzed in detail as well as its weaknesses and opportunities for improvement. Qualitative data method was used – semi – structured interviews with experts. According to sustainable municipal waste management, concepts and Telšiai district municipal waste document content analysis, the instrument of the study was designed – the questionnaire interview. With its' help subjects' opinion was learned about sustainable development strategy in Telšiai district municipal waste management system as well as indicators to measure the expression, and the opportunity to improve the application of sustainable development. The evaluation results showed that managing competence is limited by the lack of sustainable development principles of effective implementation, for monitoring only a few indicators were used, additional measures to improve the implementation were not applied and were not examined. Municipal waste management system of Telšiai district contravenes the sustainable waste management system concept, because there does not exist the environmental impact of waste processing as a unit, economic validity and the general motivation of citizen for the processing of waste.

TURINYS

SANTRAUKA	3
SUMMARY	4
TURINYS	5
SANTRUMPOS IR SĄVOKOS	6
LENTELĖS	8
PAVEIKSLAI	9
ĮVADAS	10
1. DARNAUS VYSTYMOŠI STRATEGIJOS KOMUNALINIŲ ATLIEKŲ TVARKYMO SISTEMOJE TEORINIS DISKURSAS	15
1.1. Viešojo sektoriaus strateginio valdymo aspektai	15
1.2. Darnaus vystymosi veiksniai komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje	26
1.2.1. Darnaus vystymosi ypatumai	26
1.2.2. Komunalinių atliekų tvarkymo sistemos aspektai	36
1.2.3. Darnus atliekų tvarkymas	47
2. DARNAUS VYSTYMOŠI STRATEGIJOS ĮGYVENDINIMO TELŠIŲ RAJONO KOMUNALINIŲ ATLIEKŲ TVARKYMO SISTEMOJE METODOLOGINIS PAGRINDIMAS	54
2.1. Tyrimo metodologijos pagrindimas	54
2.2. Tyrimo instrumento pagrindimas	56
2.3. Tyrimo imties charakteristika.....	57
3. DARNAUS VYSTYMOŠI STRATEGIJOS ĮGYVENDINIMO TELŠIŲ RAJONO KOMUNALINIŲ ATLIEKŲ TVARKYMO SISTEMOJE TOBULINIMO GALIMYBĖS	59
3.1. Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemos analizė darnaus vystymosi kontekste	59
3.2. Darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje ekspertinio vertinimo rezultatai.....	74
3.3. Darnaus vystymosi strateginės kryptys ir tobulinimo galimybės Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje	85
IŠVADOS	89
REKOMENDACIJOS	92
LITERATŪRA	93
PRIEDAI	101

SANTRUMPOS IR SĄVOKOS

ES – Europos Sąjunga

JTO – Jungtinių Tautų Organizacija

KATS – Komunalinių atliekų tvarkymo sistema

LR – Lietuvos Respublika

TRATC – Telšių regiono atliekų tvarkymo centras

Antrinės žaliavos – perdirbti tinkamos atliekos. Medžiagos arba daiktai, atlikę savo funkcijas, gali būti atskirti iš atliekų, o medžiaginis jų potencialas gali būti pakartotinai panaudotas perdirbti¹.

Aplinkosauginis visuomenės švietimas – tai bet kokios turimos rašytinės, vaizdinės, garsinės ar duomenų bazėse laikomos informacijos apie vandens, oro, dirvožemio, biotos, žemės išteklių ir kraštovaizdžio būklę, taip pat apie veiklą ar priemones, kurios žalingai veikia ar gali veikti nurodytus aplinkos komponentus, bei apie aplinkosaugos veiklą ir priemones, įskaitant administracinio pobūdžio priemones ir aplinkos apsaugos valdymo programas, skleidimas visuomenei².

Darnus vystymasis – tai vystymasis, tenkinantis žmonijos reikmes dabar, neapribojant ateities kartų galimybių tenkinti savąsias. Siekiant darnaus vystymosi, ekonomikos, socialinės plėtros, aplinkos apsaugos siekiai turėtų būti derinami ir papildyti vienas kitą, dėmesys sutelktas į žmogaus gyvenimo kokybę³.

Komunalinės atliekos – buitinės (namų ūkio, susidarančios namuose, butuose ir individualiose namų valdose) atliekos ir komercinės pramonės institucijų bei kitokios prigimties atliekos, susidarančios įmonėse ir organizacijose, kurios savo požiūriu ir sudėtimi yra panašios į buitines atliekas⁴.

Komunalinių atliekų tvarkymo paslauga – viešoji paslauga, apimanti komunalinių atliekų surinkimą, vežimą, naudojimą, šalinimą, šių veiklų organizavimą, stebėseną, šalinimo vietų vėlesnę priežiūrą⁵.

Komunalinių atliekų tvarkymo paslaugos teikimo administravimas – savivaldybės veikla nustatant komunalinių atliekų tvarkymo paslaugos teikimo taisykles, priimant kitus teisės

¹ Baltrūnas, P., Butkus, D., Oškiniš, V., Vasarevičius, S., Zigmontienė, A. (2008). Aplinkos apsauga. Vadovėlis. Vilnius: Technika.

² Baltrūnas, P., Butkus, D., Oškiniš, V., Vasarevičius, S., Zigmontienė, A. (2008). Aplinkos apsauga. Vadovėlis. Vilnius: Technika.

³ Lazdinis, I. (Ats. red.) (2008). Aplinkos politika ir valdymas. Vadovėlis. Vilnius: MRU.

⁴ Baltrūnas, P., Butkus, D., Oškiniš, V., Vasarevičius, S., Zigmontienė, A. (2008). Aplinkos apsauga. Vadovėlis. Vilnius: Technika.

⁵ LR Atliekų tvarkymo įstatymas. *Valstybės žinios* 1998, Nr. 61-1726.

aktus, reglamentuojančius komunalinių atliekų tvarkymą, taip pat savivaldybės atliekų tvarkymo taisyklių, kitų teisės aktų reikalavimų vykdymo kontrolė⁶.

Komunalinių atliekų tvarkymo sistema – organizacinių, techninių ir teisinių priemonių visuma, susijusi su savivaldybių funkcijų įgyvendinimu atliekų tvarkymo srityje⁷.

Nacionalinė darnaus vystymosi strategija – Vyriausybės patvirtintas ilgalaikis strateginis planavimo dokumentas, kuriame pagal darnaus vystymosi prioritetus ir principus suformuluota valstybės darnaus vystymosi vizija ir misija, numatyti darnaus vystymosi tikslai, uždaviniai, jų įgyvendinimo priemonės ir rodikliai⁸.

Prevenција – priemonės, kurių imamasi prieš produktui ar medžiagai tampa atliekomis ir kurios sumažina: atliekų kiekį, įskaitant, kai produktas naudojamas pakartotinai ar pailginamas jo gyvavimo ciklas; susidariusių atliekų neigiamą poveikį aplinkai ir žmonių sveikatai; kenksmingųjų medžiagų kiekį produktuose ir medžiagose⁹.

⁶ LR Atliekų tvarkymo įstatymas. *Valstybės žinios* 1998, Nr. 61-1726.

⁷ LR Atliekų tvarkymo įstatymas. *Valstybės žinios* 1998, Nr. 61-1726.

⁸ Lazdinis, I. (Ats. red.) (2008). Aplinkos politika ir valdymas. Vadovėlis. Vilnius: MRU.

⁹ LR Atliekų tvarkymo įstatymas. *Valstybės žinios* 1998, Nr. 61-1726.

LENTELĖS

1.1 lentelė Strateginio valdymo apibrėžimai.....	16
1.2 lentelė Strateginio valdymo proceso stadijos, etapai ir technikos.....	17
1.3 lentelė Efektyvaus institucijos sistemos strateginio valdymo modelio turinys.....	19
1.4 lentelė Strateginio valdymo ypatumai viešajame sektoriuje.....	20
1.5 lentelė Viešojo ir privataus sektorių strateginio valdymo skirtumai.....	21
1.6 lentelė Strateginio planavimo metodologijų privalumai ir trūkumai.....	24
1.7 lentelė Darnaus vystymosi principai.....	34
1.8 lentelė Atliekų tvarkymo principai.....	38
1.9 lentelė Viešųjų institucijų valdymas.....	41
1.10 lentelė Bioskaidžių atliekų tvarkymo pavyzdžiai.....	43
1.11 lentelė Mokesčio už atliekų tvarkymą pasirinkimo būdas regionuose.....	43
1.12 lentelė Komunalinių atliekų kiekis patekęs į sąvartyną 2009-2011 m.....	46
1.13 Regioninių atliekų tvarkymo centrų grynas pelnas (nuostolis) 2010-2012 m.....	50
1.14 lentelė Strategijos įgyvendinimo 2008-2010 m. ataskaitos suvestinė.....	51
2.1 lentelė Bendrieji duomenys apie ekspertus.....	58
3.1 lentelė Gyventojų skaičius ir pasiskirstymas pagal gyvenamąją vietą, 2010 – 2013 m.....	60
3.2 lentelė Telšių regiono atliekų tvarkymo sistemos sukūrimo etapai.....	62
3.3 lentelė Atliekų surinkimas Telšių rajone 2010-2012 m., t.....	66
3.4 lentelė Mišrių komunalinių atliekų sudėties nustatymas Jerubaičių sąvartyne, proc.....	69
3.5 lentelė Rinkliavos surinkimo suvestinė Telšių rajono savivaldybėje 2008 – 2012 m.....	72
3.6 lentelė Telšių rajono savivaldybės lengvatų ataskaita 2012 m.....	73
3.7 lentelė Darnaus vystymosi principų Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje įvertinimų vidurkis.....	76
3.8 lentelė Darnaus vystymosi rodiklių Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje įvertinimų vidurkis.....	84
3.9 lentelė Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemos SG analizė.....	87

PAVEIKSLAI

1.1 pav. Sistemos strateginio valdymo veiksniai.....	17
1.2 pav. Strateginio sprendimo aspektai.....	18
1.3 pav. Rizikos paskirstymas viešajame ir privačiame sektoriuose.....	22
1.4 pav. Darnaus vystymosi tikslai.....	28
1.5 pav. Darnaus vystymosi sutampančios sferos.....	29
1.6 pav. Darnaus vystymosi dimensijos.....	29
1.7 pav. Atliekų tvarkymo hierarchija.....	38
1.8 pav. Atliekų tvarkymo sistemos dalyviai.....	41
1.9 pav. Komunalinių atliekų tvarkymą lemiantys veiksniai.....	44
1.10 pav. Komunalinių atliekų tvarkymo etapai.....	46
1.11 pav. Darnaus vystymosi ir komunalinių atliekų tvarkymo principų sąsajos.....	48
1.12 pav. Komunalinių atliekų darnus ir nedarnus tvarkymas.....	49
3.1 pav. Telšių rajonas.....	59
3.2 pav. Komunalinių atliekų viešoji paslauga Telšių rajone.....	61

ĮVADAS

Ieškant kompromiso tarp ekonominių, socialinių, aplinkosauginių visuomenės tikslų ir interesų pradėta vartoti darnaus vystymosi sąvoka. Ši sąvoka pirmą kartą oficialiai pateikta 1987 m. specialioje Aplinkos ir plėtros komisijos, kurią sudarė Jungtinių Tautų organizacija, ataskaitoje „Mūsų bendra ateitis“, kurioje pabrėžiama, kad darnaus vystymosi strategija siekia tiek žmonių, tiek visuomenės ir gamtos tarpusavio santykių harmonijos.

1992 m. Rio de Žaneire Jungtinių Tautų Aplinkos ir vystymosi viršūnių susitikime, patvirtinti darnaus vystymosi principai tarptautiniu mastu ir įteisintas darnus vystymasis kaip pagrindinė ilgalaikė visuomenės vystymosi ideologija. Praėjus 10 metų įvyko susitikimas Johanesburge (2002), kuriame konstatuota, kad darnaus vystymosi srityje pasiekta daug mažiau, nei planuota, todėl visos šalys buvo įpareigosios parengti nacionalines darnaus vystymosi strategijas. Lietuva tokią strategiją patvirtino 2003 metais, atnaujino 2009 metais. Ruošiant Lietuvos darnaus vystymosi strategiją, remtasi Europos Sąjungos darnaus vystymosi strategijos pagrindinėmis nuostatomis ir Johanesburgo viršūnių susitikime parengtos nacionalinės darnaus vystymosi įgyvendinimo ataskaitos išvadomis. Suformuluoti Lietuvos darnaus vystymosi strategijos prioritetai, principai, nustatytos vystymosi stiprybės, silpnybės, galimybės ir grėsmės, pateikta vizija, misija, tikslai ir uždaviniai (Nacionalinė darnaus vystymosi strategija, 2011).

2012 m. birželio mėn. įvyko Jungtinių Tautų darnaus vystymosi konferencija Rio+20, „Ateitis, kurios norime“. Šios konferencijos metu aptarti 20 metų rezultatai darnaus vystymosi klausimais ir nustatyti du pagrindiniai prioritetai ateinančiam laikotarpiui: institucinės dimensijos stiprinimas ir žaliosios ekonomikos plėtra. Kaip viena iš būtinų darnaus vystymosi sąlygų – institucinė dimensija, kuriai įgyvendinti būtinos veiksmingos, demokratiškos, atskaitingos, gero valdymo nuostatos įgyvendinančios institucijos. Siekiant darnaus vystymosi, žaliaji ekonomika turi stiprinti gebėjimą darniai valdyti gamtos išteklius su mažesniu neigiamu poveikiu aplinkai, padidinti efektyvų išteklių naudojimą ir mažinti atliekų susidarymą (Ateitis, kurios norime, 2012).

Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje (2011) darnus vystymasis suprantamas kaip kompromisas tarp aplinkosauginių, ekonominių, socialinių visuomenės tikslų, sudarantis galimybes pasiekti visuotinę gerovę dabartinei ir ateinančioms kartoms, neperžengiant leistinų poveikio aplinkai ribų.

Tyrimo aktualumas ir naujumas. Sparčiai augant vartojimui ir vystantis pramonei, vis didesniu iššūkiu tampa didėjantys atliekų kiekiai. Netinkamas jų tvarkymas kelia grėsmę aplinkai, žmonių sveikatai. Šiuolaikiškai atliekų tvarkymo sistemai įgyvendinti reikalinga gera teisinė bazė, detalios, realios reglamentuojanti atliekų rinkimo, rūšiavimo, pervežimo,

perdavimo, perdirbimo, saugojimo, naudojimo ir šalinimo tvarką. Principas „teršėjas moka“ turi būti vienas iš esminių ekonominių instrumentų atliekų tvarkymo srityje. Rinkliava už atliekų surinkimą ir tvarkymą turi pilnai padengti visas atliekų tvarkymo išlaidas. Tinkamai įgyvendinti šį principą yra sudėtinga, nes dalies gyventojų pajamos yra mažos, o dalis gyventojų, organizacijų vengia mokėti už jiems suteiktą viešąją komunalinių atliekų tvarkymo paslaugą. Atliekų tvarkymo sistemai efektyviai ir sklandžiai veikti būtinas funkcijų ir atsakomybių pasiskirstymas valstybiniu, regioniniu ir savivaldos lygmeniu. Norint sukurti integruotą atliekų tvarkymo sistemą, reikalingi atliekų tvarkymo sistemos funkciniai elementai. Integruotas atliekų tvarkymas apibrėžiamas kaip tinkamas technikos, technologijos ir tvarkymo funkcijų parinkimas, kad būtų įgyvendinti atliekų tvarkymo tikslai, uždaviniai. Įgyvendinant šiuolaikinę atliekų tvarkymo sistemą galima pasirinkti tris pagrindines atliekų tvarkymo kryptis: šalinimas ir saugojimas tinkamai įrengtuose sąvartynuose, atliekų antrinis panaudojimas (rūšiavimas, perdirbimas), deginimas specialiose įmonėse.

Nuo Atliekų tvarkymo įstatymo (1998) priėmimo praėjo 15 metų, nuo Valstybinio strateginio atliekų tvarkymo plano (2002) patvirtinimo - daugiau kaip 10 metų, o nuo pirmosios priimtose Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos (2003) – dešimt metų. Per šiuos metus Lietuvos teritorijoje buvo plėtojama komunalinių atliekų tvarkymo sistema, kuriama infrastruktūra: įkurti regioniniai atliekų tvarkymo centrai, pagal ES reikalavimus įrengti regioniniai sąvartynai, aplinkosauginių reikalavimų neatitinkantys sąvartynai uždaryti, skatinamas atliekų rūšiavimas, plečiamas surinkimas ir perdirbimas.

Sukurti komunalinių atliekų surinkimo ir rūšiavimo infrastruktūrą yra pradinė ir būtina atliekų surinkimo sąlyga, kuriai reikalingi finansiniai ištekliai. Kita sąlyga – paskleisti gyventojams reikalingą informaciją apie komunalinių atliekų tvarkymo, surinkimo svarbą ir taisykles. Tačiau sudėtingiausias uždavinys išlieka suformuoti daugumos gyventojų aplinkosaugines nuostatas ir motyvaciją tvarkyti komunalines atliekas jų susidarymo vietoje pagal nustatytas taisykles. Siekiant įgyvendinti visas sąlygas, vadovaujamosi ekonominiais, socialiniais ir aplinkosauginiais komponentais. Reikalingas strateginis planavimas ir numatymas, kokie tikslai turi būti siekiami, kokius uždavinius įgyvendinti ir kokias priemones pasirinkti.

Mokslininkų publikacijose darnaus vystymosi koncepcija nagrinėjama miestų ir rajonų lygmeniu: Burinskienė (2003), Šimanskienė, Čiegis, Ramanauskienė (2011), Tamošiūnas (2009), Vileikienė (2008) ir kt. Valstybės lygmeniu darnų vystymąsi nagrinėjo: Čiegis, Zeleniūtė (2008), Šimanskienė, Paužuolienė (2012), Čiegis, Ramanauskienė (2011) ir kt. Darnaus vystymosi institucinę dimensiją nagrinėjo Domarkas, Juknevičienė, Kareivaitė (2012), darnų ekonomikos vystymąsi nagrinėjo Čiegis (2008), darnaus vystymosi industrinių

zonų vertinimą atliko Čiegis, Tamošiūnas, Ramanauskienė, Navickas (2010). Atliekų rūšiavimo ar su juo susijusių mokslinius tyrimus, kuriuose analizuojami socialiniai aspektai, nagrinėjo Leonavičius (2010), Bivainis, Podgaiskytė (2010), Morrissey, Browne (2004), ekonominiu aspektu nagrinėjo Čiegis, Grunda (2007), aplinkosauginiu aspektu Baltrėnas, Butkus, Oškinis, Vasarevičius, Zigmontienė (2008), Bakas (2008).

Tyrimo problema apibrėžiama klausimais:

1. Kokie veiksniai lemia darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimą Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje?
2. Kokie darnaus vystymosi principai geriausiai įgyvendinami Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje?
3. Kokie rodikliai gali būti naudojami darnaus vystymosi nuostatų įgyvendinimo Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje stebėsenos vykdymui?
4. Kokios darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje tobulinimo galimybės?

Tyrimo objektas – darnaus vystymosi įgyvendinimas komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje.

Tyrimo dalykas – darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimas Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje ir jo tobulinimo galimybių išryškkinimas.

Tyrimo tikslas – išnagrinėti darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimą Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje ir pateikti jos tobulinimo galimybes.

Darbo tikslui įgyvendinti iškelti **uždaviniai**:

1. Atskleisti darnaus strateginio valdymo teorinio diskurso aspektus.
2. Išnagrinėti darnaus vystymosi nuostatų įgyvendinimo atliekų tvarkymo sistemoje veiksnius.
3. Išanalizuoti darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje aspektus.
4. Apibrėžti darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje tobulinimo galimybes, parengti sistemos darnaus vystymosi strategines kryptis.

Pagrindinis ginamasis teiginys – Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistema nėra darni, nes nepakankamai joje įgyvendinami šie darnaus vystymosi principai: *Dalyvavimo* – gyventojai, viešosios atliekų tvarkymo paslaugos gavėjai, nedalyvauja kaip partneriai paslaugos kūrimo valdyme; silpnai ugdomas gyventojų sąmoningumas atliekų tvarkymo kontekste; *Mokslo ir žinių bei technologinės pažangos* - ribotai pasirenkami geriausi atliekų tvarkymo atskiroms atliekų rūšims būdai; *Vienodų sąlygų visų kartu ir tos*

pačios kartos atstovams sudarymas – nepatenkinamai rūšiuojamos atliekos, atskiriant antrines žaliavas ir taip išsaugant gamtinius išteklius tolesniam naudojimui; *Atsakomybės (teršėjas moka)* – nesubalansuojamos komunalinių atliekų tvarkymo išlaidos ir pajamos, tvarkymo sistema yra nuostolinga; *Ekologinio efektyvumo, atsargumo* – neefektyvi komunalinių atliekų tvarkymo veiksmingumo stebėseną, nes jos įvertinimui gaunami rezultatai neanalizuojami, neieškoma sprendimų, kad rezultatai tenkintų reikalavimus.

Tyrimo metodologija. Siekiant išnagrinėti darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo situaciją Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje, buvo atlikta Lietuvos ir užsienio autorių mokslinių publikacijų, Lietuvos Respublikos teisės aktų, strategijų, statistinių duomenų analizė, sisteminimas, lyginimas; išanalizuoti Telšių rajono strateginiai veiklos planai, Telšių rajono strateginis plėtros planas, Telšių regioninio atliekų tvarkymo centro įstatai, veiklos ataskaitos, vietinės rinkliavos nuostatai ir atliktas tyrimas Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje. Tyrime naudoti kokybiniai duomenų rinkimo ir kiti moksliniai metodai – mokslinės literatūros ir dokumentų analizė, pusiau struktūruotas ekspertų interviu, turinio analizė, sisteminimas, lyginimas, apibendrinimas.

Parengta tyrimo strategija, numatyti tikslai ir uždaviniai. Pagrindiniai tyrimo etapai:

1. Pirmame tyrimo etape nagrinėjamos Lietuvos ir užsienio autorių įžvalgos apie darnaus vystymosi koncepcijos bei atskirų jos dimensijų – aplinkosauginės, ekonominės, socialinės ir institucinės – taikymą valstybės, miestų, rajonų lygmeniu. Analizuojami komunalinių atliekų tvarkymo sistemos ypatumai: sistemos dalyvių (atliekų turėtojų, atliekų tvarkytojų, valdymo institucijų, interesų grupių), atliekų tvarkymo etapų (susidarymas, surinkimas, rūšiavimas, naudojimas ir šalinimas), jų tarpusavio ir su įvairiais aplinkos komponentais ryšių charakteristika.
2. Antrame etape analizuojama Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo dabartinė situacija: infrastruktūra, atliekų tvarkymo būdai ir kiekiai, vietinės rinkliavos raiška. Vertinama, kaip komunalinių atliekų tvarkymo sistema atitinka darnaus vystymosi nuostatas.
3. Trečiame etape apibrėžiamos Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemos tobulinimo galimybės, siekiant tinkamai įgyvendinti darnaus vystymosi nuostatas. Antrame etape gautų rezultatų pagilininimui, naudotas pusiau struktūrizuotas ekspertų interviu. Remiantis dokumentų turinio analize, sukonstruotas tyrimo instrumentas – interviu klausimynas. Atlikta interviu turinio analizė. Juo sužinota tiriamųjų nuomonė apie darnaus vystymosi principų įgyvendinimą Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje ir stebėsenai taikytinus rodiklius.

Literatūros sąrašo, šaltinių citavimui tekste naudojamas socialiniuose moksluose dažniausiai taikomas APA (Amerikos Psichologų Asociacijos) būdas.

Tyrimo mokslinis naujumas. Visiškai netyrinėta, kaip darnaus vystymosi nuostatos įgyvendinamos Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje. Pusiaus struktūrizuoto interviu su ekspertais analizė atskleidė, kad darnaus vystymosi principai nepakankamai įgyvendinami sistemoje, stebėsenos rodiklių lygis žemas.

Tyrimo teorinis reikšmingumas. Atlikta strateginio valdymo ir darnaus vystymosi koncepcijų sisteminė analizė; išanalizuotas komunalinių atliekų tvarkymo sistemos valdymas darnaus vystymosi kontekste.

Tyrimo praktinis reikšmingumas. Tyrimo metu analizuoti komunalinių atliekų tvarkymą reglamentuojantys dokumentai leidžia įvertinti, kaip taikomos darnaus vystymosi nuostatos sistemoje; ekspertinio vertinimo rezultatai parodo kokiu lygiu Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje įgyvendinami darnaus vystymosi principai ir kokie rodikliai tai nusako. Tyrimo metu gautos išvados bei pateikti pasiūlymai bus reikšmingi tobulinant Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemą.

Tyrimo rezultatų sklaida. Leidinyje „Kaimo raidos kryptys žinių visuomenėje“ 2012 2(4) straipsnis „Darnaus vystymosi vertinimas kaimiškajame rajone: Rietavo savivaldybės atvejis (Krankalis, R., Ruibytė, J., Šakytė, A.) (žr. 1 priedą).

2013 m. balandžio 18 d. magistro baigiamojo darbo tyrimo pagrindu Šiaulių universiteto Socialinių mokslų fakulteto 13-oje tarptautinėje studentų mokslo darbų konferencijoje „Ekonomika ir aktualijos“ buvo skaitytas pranešimas ir parengtas straipsnis tema „Atliekų tvarkymo Telšių rajone aspektai“ (žr. 2 priedą).

1. DARNAUS VYSTYMO SI STRATEGIJOS KOMUNALINIŲ ATLIEKŲ TVARKYMO SISTEMOJE TEORINIS DISKURSAS

1.1. Viešojo sektoriaus strateginio valdymo aspektai

Strategija žodis dažnai vartojamas kasdienėje kalboje. Bendrąja prasme tai planas, schema ar programa, nurodanti, kaip pasiekti numatytus tikslus. Žmogus gali turėti strategiją, kaip išlaikyti egzaminą, laimėti žaidimą ar kitą. Šia bendrąja prasme vartojamas terminas strategija paprasčiausiai reiškia sumanymą, kaip turi būti pasiektas tikslas (Arimavičiūtė, 2005).

Strategija pabrėžia ilgalaikę koncepciją, kuri privalo būti nuolat kontroliuojama, reguliuojama ir pritaikoma. Pagrindinės strategijos funkcijos – tikslo pasiekimas ir organizacijos efektyvumo saugumas (Kreikebaum, 1997).

Martinkus (2003) teigia, kad strategiją galima apibrėžti iš kelių pozicijų. Pirma, strategija – tai planas veiksmų, kaip elgtis įvairiose situacijose. Antra, strategija – kaip organizacijos pozicija jos aplinkos atžvilgiu. Šiuo atveju, strategiją vertina kaip grandį, jungiančią organizaciją su jos veiklos aplinka. Trečia, strategija – tai perspektyva, tai ne laiko, o požiūrio perspektyva, t.y. kaip žmonės ir jų organizacijos mato, pastebi ir pažįsta aplinkinį pasaulį ir jame vykstančius procesus, veiksmus bei priemones tiems tikslams pasiekti.

Jucevičius, Jucevičienė, Jankūnaitė, Cibulskas (2003) pastebi, kad strategiją galima būtų apibūdinti kaip vadybinės veiklos „aukštąjį pilotažą“, nes jai kurti reikia gilių vadybos mokslo žinių, iniciatyvos, lojalumo, išskirtinių kūrybinių gebėjimų.

Strategiją galima suvokti, kaip organizacijos veiklos sistemą per tam tikrą laiką. Organizacijos tikslai, planai ir išteklių yra nė kiek ne svarbesni negu tai, kaip organizacija elgėsi iki šiol ir ką daro šiuo metu. Strategija – tai numatymas, ką reikia daryti ilgalaikėje perspektyvoje ir kodėl tai reikia daryti (Akučkaitė, Svirskienė, 2007).

Norint sukurti tinkamą strategiją, svarbus elementas yra susikalbėjimas tarp organizacijų darbuotojų ir vadovų. Būtina išsikelti ir suformuluoti aiškius tikslus, vykdyti diskusijas, padedančias tuos tikslus įgyvendinti (Yarnall, 2008).

Vasiliausko (2005) teigimu, strategija tai sprendimų visuma, apibrėžianti organizacijos, jos sistemos svarbiausius ateities tikslus ir veiksmus, bei priemones tiems tikslams pasiekti. Vienas sudėtingiausių procesų įmonėje yra strategijos kūrimas ir įgyvendinimas. Organizacijos, sistemos vizijos ir ateities uždavinių apibrėžimas, dabartinės situacijos įvertinimas, strateginių alternatyvų pasirinkimas, veiklos plano parengimas bei įgyvendinimas tai strategijos kaip proceso samprata (Stoškus, Beržinskienė, 2005).

Ekonomikos globalizacijos procesai, tarptautinės integracijos, didėjantys reikalavimai žmogaus gyvenimo kokybei kelia vis naujų iššūkių, todėl vis daugiau dėmesio skiriama

strateginiam valdymui, kaip vienai iš svarbiausių valstybės darnios plėtros priemonių (Bivainis, Tunčikienė, 2009). Strateginio valdymo sąvoka atsirado 1970 m. pabaigoje ir buvo pagrįsta institucijos, sistemos aplinkos tyrimu, labai aiškiai apibrėžtais tikslais, tinkamai parengtomis priemonėmis tikslams pasiekti ir išorės aplinkos galimybėmis (Arimavičiūtė, 2005).

1.1 lentelė

Strateginio valdymo apibrėžimai

Autoriai	Strateginio valdymo apibrėžimai
Vasiliauskas (2002), Arimavičiūtė (2005)	Strateginis valdymas tai nuolatinis, dinaminis ir nuoseklus procesas, kuriuo remdamasi organizacija laiku prisitaiko prie išorinės aplinkos pokyčių ir efektyviau išnaudoja savo turimą potencialą.
Jucevičius, Jucevičienė, Jankūnaitė, Cibulskas (2003)	Strateginis valdymas apibrėžiamas kaip vadybinė veikla, kuria numatomos organizacijos veiklos kryptys ir tikslai, atspindintys jos veiklos aplinkoje vykstančius procesus, sukuriama organizacijos strateginiai ištekliai ar numatomi apsirūpinimo jais būdai, parengiama ir realizuojama strategija, geriausiai įvertinanti veiklos aplinkybes bei šiuos išteklius.
Thom, Ritz (2004)	Strateginis valdymas traktuojamas kaip tikslingas socialinių sistemų ir viešųjų institucijų orientavimas. Išskiriami atitinkami požymiai: daryti teisingus dalykus; ankstyvas stipriųjų pusių, rizikų ir galimybių atpažinimas; diskusijos dėl blogai apibrėžtų probleminių sričių.
Melnikas, Smaliukienė (2007)	Strateginis valdymas – tai tam tikro subjekto veikla kryptingai darant įtaką tam tikriems objektams, kai siekiama pašalinti trūkumus (išspręsti aktualias problemas), sukurti neproblemiškas situacijas bei paskatinti veikiamų objektų kokybinius pokyčius, numatant šioje veikloje nuolat organizuoti į kokybinius pokyčius orientuotų valdymo sprendimų rengimo ir įgyvendinimo ciklus.
Baum, Lampel (2010)	Strateginis valdymas sudėtinis procesas, kuriam būdingas atkaklus problemų sprendimas, paremtas analitine logika.
Petrauskienė (2010)	Strateginis valdymas nuolatinis procesas, kuris apima tam tikras nuoseklias stadijas, kad institucija sąveikautų su jos aplinka. Strateginio valdymo esmę viešajame sektoriuje nusako taip: pirmiausia, kad tai yra valstybės įgyvendinama funkcija, apimanti tris tarpusavyje persipynusias stadijas: strateginę analizę, strategijos kūrimą, strategijos įgyvendinimą. Antra, tai ne vienkartiniai epizodiniai veiksmai, o nuolatinis, atsinaujinantis procesas. Trečia, laiku pritaikyta politinių, valdymo, socialinių ir ekonominių sričių plėtra. Ir ketvirta, svarbiausias strateginio valdymo tikslas – kuo efektyviau panaudoti šalies ekonominį, mokslinį, technologinį potencialą ir žmogiškuosius išteklius.
Enz (2010)	Strateginis valdymas yra mąstymo procesas, kai organizacijos analizuoja ir mokosi iš jų vidinių ir išorinių aplinkų, nustato strategines kryptis, kurias strategijas, kurios nukreiptą organizaciją reikiama kryptimi, ir dėti visas pastangas tų strategijų įgyvendinimui, kad rezultatai tenkintų pagrindines suinteresuotas šalis.
Raipa, Staponkienė (2011)	Strateginis valdymas yra koncepcijų grupė, procedūros ir įrankiai, skirti padėti lyderiams ir vadybininkams pasiekti savo tikslus. Tai sistemingas mėginimas parodyti esminius sprendimus ir veiksmus, kuriais vadovaujama organizacijoje.
Bakanauskas, Bakanauskienė, Daršukvienė ir kt. (2011)	Strateginis valdymas traktuojamas kaip identifikavimo, pasirinkimo/sprendimų priėmimo ir įgyvendinimo veiksmus, siekiant pagerinti sistemos funkcionavimą, numatant ilgalaikę veiklos kryptį ir sukuriant besitęsiantį suderinamumą tarp organizacijos kompetencijų ir gebėjimų, išteklių ir išorės aplinkos.
Moradi (2012)	Strateginis valdymas remiasi ilgalaikiais organizacijos tikslais, įvertinant jos gebėjimus pasiekti tų tikslų atsižvelgiant į organizaciją veikiančių faktorių visumą ir organizacijos silpnybių, stiprybių, galimybių ir grėsmių analizę.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės.

Arimavičiūtės (2005) bendrieji strateginio valdymo bruožai gali būti adaptuojami tiek organizacijoje, tiek organizacijų sistemoje (žr. 1.1 pav.). Strateginis valdymas yra

nenutrūkstantis ir kintantis procesas, strategija kuriama ir jos vykdymo metu, nes atsiradus pokyčiams priimami nauji strateginiai sprendimai. Strateginio valdymo esmė sistemoje yra sprendimų kūrimas, jų įgyvendinimas ir vertinimas.

1.1 pav. Sistemos strateginio valdymo veiksniai

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Arimavičiūtę (2005).

Strateginio valdymo įgyvendinimui yra numatytos stadijos, etapai, technikos, kurie pateikti 1.2 lentelėje.

1.2 lentelė

Strateginio valdymo proceso stadijos, etapai ir technikos

Stadijos	Etapai	Technikos
Analizė	1. Pirminio misijos varianto parengimas: Ko iš mūsų tikimasi? Kokie yra pagrindiniai siekiai?	Įgaliojimų analizė; interesų grupių analizė.
	2. Išorinės situacijos analizė. Kaip išorės aplinka gali paveikti pagrindinius siekius? Kokios naujos galimybės atsiveria, kokios kliūtys išryškėja?	PEST analizė; ekonometrinis prognozavimas; rinkos tyrimai; delfi analizė; scenarijų analizė.
	3. Vietinės situacijos analizė. Kaip pačios organizacijos sistemos savybės gali paveikti pagrindinius siekius? Kokių sistemos turi pranašumų, kuriais gali remtis ir kokius trūkumus, kuriuos reikėtų pašalinti?	Bostono matrica; produkto gyvavimo ciklas; vertės grandinės analizė 7 sričių modelis.
	4. Misijos apibrėžimo patikslinimas. Ar ištyrus esamą padėtį reikia keisti misiją?	

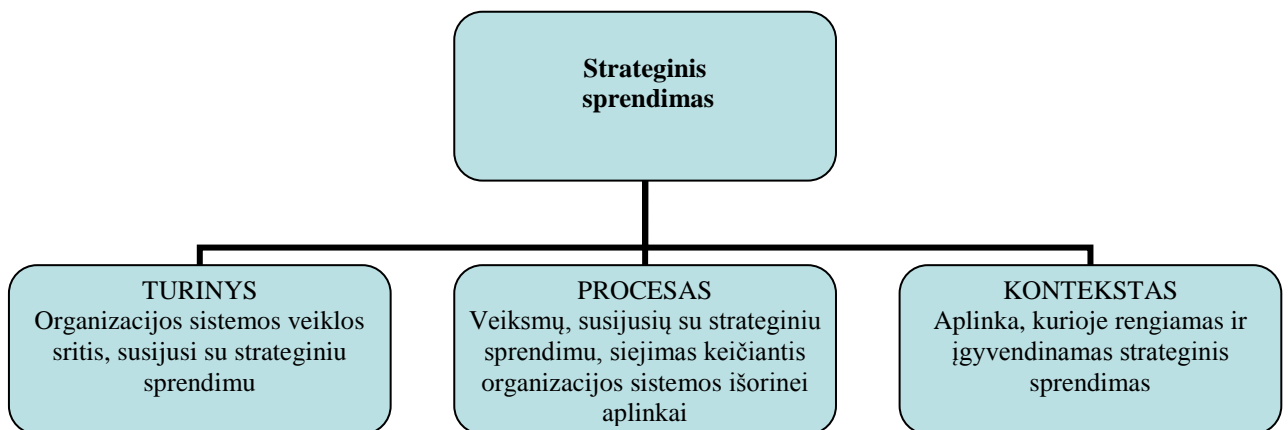
Strategijos kūrimas ir įgyvendinimas	<ol style="list-style-type: none"> 1. Organizacijos sistemos tikslų nustatymas. 2. Strateginių alternatyvų analizė. 3. Kokiomis strateginėmis alternatyvomis bus įgyvendinami tikslai? 	Apibrėžiami ilgalaikiai, vidutinės trukmės, trumpalaikiai tikslai; smegenų šturmas. Numatomi: darbai, atlikėjai, terminai, ištekliai, kontrolės forma.
Kontrolė	<ol style="list-style-type: none"> 1. Strateginių alternatyvų įgyvendinimo stebėjimas ir koregavimas. 2. Strateginių alternatyvų įvertinimas. 	Monitoringo būdų pasirinkimas; koregavimo variantų pasirinkimas; vertinimo kriterijų nustatymas ir pasirinkimas.

Šaltinis: Staponkienė (2004).

Strateginio valdymo procesas leidžia parengti ir įgyvendinti organizacijos, sistemos strategijas kaip sprendimų visumą, numatančią svarbiausius tikslus ateityje, veiksmus ir priemones tikslams pasiekti. Strateginio valdymo bendrieji principai ir specifika priklauso nuo organizacijos, sistemos (Arimavičiūtė, 2005):

- Veiklos pobūdžio (produkcijos, paslaugų, idėjų teikimo);
- Finansavimo šaltinių (komercinės ar nekomercinės);
- Nuosavybės (valstybės ir privačios);
- Dydžio (mažos ar didelės);
- Diversifikacijos laipsnio (vienos ar kelių veiklos sričių).

Strategiją struktūriškai ir logiškai sudaro strateginių sprendimų visuma. Kiekvienas strateginis sprendimas gali būti vertinamas 3 aspektais: turinio, proceso ir konteksto (Arimavičiūtė, 2005).

1.2 pav. Strateginio sprendimo aspektai

Šaltinis: Arimavičiūtė (2005).

Pileckienė (2004), Arimavičiūtė (2005) akcentuoja, kad strateginiai sprendimai, lyginant su kitais organizacijos, sistemos sprendimais, pasižymi šiais skirtumais:

- Strateginiai sprendimai priimami aukščiausiam valdymo lygyje, dalyvaujant vadovui;
- Sprendimai ilgalaikiai ir pagrįsti išsamia išorinių ir vidinių veiksmų analize;
- Strateginių sprendimų įtaka jaučiama visoje sistemoje;

- Sprendimai siejami su nauja veikla ir sąlygoja išteklių persikirstymą (finansinių, laiko, žmogiškųjų);
- Sprendimai gali būti rizikingi, kompleksiški, įtakojantys kitus sprendimus.

Viešojo sektoriaus strateginio valdymo bruožai. Zakarevičius, Gedvilaitė-Moan (2010) teigia, kad strateginis valdymas pradėtas taikyti verslo sektoriuje, o tik vėliau viešajame sektoriuje.

Strateginis požiūris viešajame sektoriuje grindžiamas šiais pagrindiniais principais (Raipa, Staponkienė, 2011):

- orientacija į ateitį – aplinkos pokyčių numatymas, o ne reakcija į jau esančius įvykius;
- išorinės aplinkos svarba – ji (ekonominė, socialinė, aplinkosauginė, politinė, technologinė ir kt.) gali suvaržyti arba padėti įvykdyti strategijas;
- strateginis požiūris reiškia nuolatinį, atvirą tikslų ir veiklos pokyčiams procesą.

Viešojo sektoriaus institucijų strateginį valdymą galima traktuoti kaip formalizuotą sistemą, nukreiptą įgyvendinti institucijos sistemos strateginį valdymą. Efektyvaus institucijos sistemos strateginio valdymo modeliu laikytinas modelis (žr. 1.3 lent.), kurio taikymas sudaro sąlygas įgyvendinti institucijos veiklos, orientuotos į perspektyvą, siekius, atskleisti veiklos plėtros poreikio ir jo patenkinimo galimybių nustatymo, naudojimo ir plėtojimo esmę, siekiant didinti institucijos pritaikymo prie aplinkos galimybes (Tunčikienė, Skačkauskaitė, 2012).

1.3 lentelė

Efektyvaus institucijos, sistemos strateginio valdymo modelio turinys

Modelio komponentai	Komponentų paskirtis
Sistemos strateginė analizė	Identifikuoti veiksnus, lemiančius sistemos prisitaikymą prie naujos aplinkos. Nustatyti sistemos prisitaikymo prie jos aplinkos galimybes. Atskleisti sistemos veiklos plėtros ypatumus.
Sistemos tikslinės orientacijos nustatymas	Įprasminti institucijos sistemos veiklą. Nustatyti sistemos ir jos aplinkos galimai geresnės sąsajos rezultatą. Orientuoti sistemos veiklą tokio rezultato link.
Sistemos strateginių sprendimų rengimas ir priėmimas	Grįsti sistemos perspektyvinės veiklos sprendimus. Atsižvelgiant į analizės ir vertinimo rezultatus, parinkti tinkamiausius sprendimus, kuriuos įgyvendinus galima siekti užsibrėžtų tikslų.
Sistemos strateginių sprendimų įgyvendinimo veiksmų plano rengimas	Užtikrinti racionalų institucijos išteklių paskirstymą ir naudojimą, siekiant įgyvendinti sistemos perspektyvinės veiklos problemų sprendimus.
Sistemos veiksmų plano įgyvendinimo monitoringas	Stebėti sistemos išteklių ir aplinkos pokyčius, fiksuoti veiklos rezultatus. Nagrinėti sistemos veiklos faktinius rodiklius, lyginti juos su planuotais dydžiais.

Šaltinis: Tunčikienė, Skačkauskaitė, 2012.

Mokslinėje literatūroje strateginio valdymo proceso struktūra skiriasi, tačiau beveik visada pabrėžiami penki pagrindiniai etapai: veiklos analizė, tikslų ir misijos formavimas, strategijos kūrimas, įgyvendinimas ir kontrolė.

Arimavičiūtė (2005) pateikia strateginio valdymo ypatumus viešajame sektoriuje (žr. 1.4 lent.).

1.4 lentelė

Strateginio valdymo ypatumai viešajame sektoriuje

Ypatumas	Samprata
Didesnis jautrumas politikos ir politikų permainoms ir greitų rezultatų siekimas	Strateginiam valdymui prisitaikant prie politinio ciklo, reikia greitų ir apčiuopiamų rezultatų. Kuo labiau sistemos aplinka apribojama įvairių nurodymų, tuo sunkiau nustatyti ilgalaikę veiklos kryptį ir jos laikytis.
Sudėtingesnė darbuotojų atsakomybė	Politikai nėra patys didžiausi strateginio valdymo rėmėjai. Pasiekę karjerą valstybės tarnautojai daug žino apie sistemą ir yra suinteresuoti ilgalaikę jos perspektyva. Būtent jie yra atsakingi už sistemos taktinio ir vykdomojo lygių sujungimą. Svarbiausia užtikrinti, kad atsakomybė už strategijos įgyvendinimą būtų fiksuota.
Bendradarbiavimo panaudojimas	Pagal savo prigimtį viešojo sektoriaus strateginis valdymas negali arba neturi būti toks agresyvus kaip verslo organizacijų. Retai kada konkurentų sužlugdymas yra priimtinas. Viešojo sektoriaus strateginiam valdymui daugiau būdingas bendradarbiavimas. Valdžios struktūrų misijos yra daugiainstitucinės. Gera viešojo sektoriaus strategija beveik neišvengiamai yra ir daugiainstitucinė. Misijos paprastai yra ilgalaikės.
Tikslų ir finansavimo skaidrumas ir pranašumas	Tai susiję su viešaisiais interesais, nors veiklos rezultatai išmatuojami sunkiau. Tikslų ir finansavimo skaidrumą lemia atskaitingumas visuomenei.
Platesnis ir įvairesnis vartotojų ratas	Tai gali būti pirkėjai, naudos gavėjai ar „įpareigoti vartotojai“. Kai kurių paslaugų atveju vartotojai yra visa visuomenė, todėl viešųjų sistemų strategijos gali turėti įtakos didesnei visuomenės daliai.
Valstybės galios panaudojimas	Valstybės (įstatymų) galia apriboja viešųjų institucijų organizacines struktūras, veiklos formas, tikslus, ir padaro strategijos rengimo procesą labai formalizuotą. Sudėtingas yra sistemos misijos, strateginių tikslų, programų bei finansavimo derinimas su kitomis susijusiomis sistemomis ir interesų grupėmis.
Rizikos vengimas	Valstybės tarnautojams patikėta atsakomybė už strateginį valdymą retai kada leidžia didelę riziką. Privataus sektoriaus verslininkas, prieš laimėdamas didelį „žaidimą“, tris ar keturis kartus gali subankrutuoti. Valstybės tarnautojai paprastai neturi ir negali turėti laisvės rizikuoti viskuo. Viešojo sektoriaus strateginiame valdyme nelengva imtis netgi apgalvotos rizikos.
Strateginių problemų sudėtingumas	Problemų gali kilti dėl įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios sąveikos arba ten, kur ribojasi atskirų sistemų veiklos sritys. Jos gali būti susijusios su koordinavimo, atsakomybės ir bendrų išteklių bei rezultatų klausimais vertikaliuose valdžios lygiuose. Daug problemų kyla ir dėl sistemų atvirumo išorinei aplinkai, ir dėl interesų grupių gausos, viešųjų bei privačių sistemų sąveikos.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Arimavičiūtę (2005).

Visuomenė iš viešojo sektoriaus reikalauja efektyvumo, naujų veiklos formų, bei nuolat gerėjančių kokybinių veiklos rodiklių. Vis svarbesnis tampa viešųjų paslaugų teikėjų ir vartotojų santykis, viešųjų programų ir projektų bei visų veiklos rūšių inovacijos taip pat viešojo sektoriaus struktūrų organizaciniai pokyčiai (Puškorius, 2002). Krankalis, Dailidytė (2012) teigia, kad viešoji paslauga yra tiesioginė sąveika tarp viešųjų paslaugų teikėjų ir

viešosios paslaugos gavėjų, teikianti individualią ir/ar viešąją naudą, ir yra vietos valdžios atsakomybėje.

Tunčikienė, Skačkauskaitė (2012) nurodo, kad viešojo sektoriaus valdymas tampa vis svarbesnis ir akivaizdesnis tiek grandyje „valstybė – pilietis“ (tenkinant visuomenės poreikius), tiek ir grandyje „valstybė – valstybė“ (bendradarbiaujant su tarptautinėmis organizacijomis, kitų valstybių institucijomis).

Analizuojant strateginį valdymą institucijoje, sistemoje, svarbu išsiaiškinti tris klausimus (Staponkienė, 2004; Arimavičiūtė, 2005):

- Kuo viešasis/ ne pelno sektorius skiriasi nuo privataus?
- Koks yra institucijos sistemos viešumo ir privatumo santykis?
- Ar viešojo veikla reikalauja kitokio strateginio valdymo?

Modernios visuomenės plėtros dinamika ir darna pirmiausia remiasi partneryste tarp sektorių. Partnerystės principas leidžia privačiam, nevyriausybiniam ir valdžios sektoriams, išnaudojant unikalias kiekvieno jų prigimtis, misijas, kompetencijas, išteklius ir galimybes, sujungti jas į kryptingą ir subalansuotą problemų sprendimų paiešką (Dūda, Petrauskienė, Skietrys, 2012).

Siekiant bet kokios sistemos tikslų, būtina atkreipti dėmesį į viešojo ir privataus sektorių partnerystę. Kavaliauskaitė, Jucevičius (2009) teigia, kad viešasis ir privatus sektorius tam tikram trumpalaikiam ir konkrečiam tikslui kartu nusprendžia teikti prekes ar paslaugas įvairių sutarčių, privilegijų ir dotacijų pagrindu, kurias organizuoja vyriausybė, teikia privačiam sektoriui, o apmoka vartotojas ar valstybė. Kitaip į viešojo ir privataus sektorių partnerystę pažvelgia Gudelis, Rozenbergaitė (2004), Pauliukevičiūtė (2010) teigdami, kad tai ilgalaikė ir abipusė nauda grindžiamas bendradarbiavimas, kurio tikslas teikti paprastai tik viešajam sektoriui priskirtas paslaugas ir vystyti tokių paslaugų teikimui būtiną infrastruktūrą.

Staponkienė (2004) privatų sektorių su viešuoju sektoriumi lygina 1.5 lentelėje pateiktais skirtumais:

1.5 lentelė

Viešojo ir privataus sektorių strateginio valdymo skirtumai

Viešasis sektorius	Privatus sektorius
Veiklos nesėkmę jaučia didesnė visuomenės dalis	Veiklos nesėkmę jaučia tik vartotojų grupė
Daug suvaržymų keičiant struktūrą, veiklos formas, tikslus, darbuotojus	Daugiau laisvumo keičiant struktūrą
Labai sudėtingas misijos, strateginių tikslų, programų, finansavimo derinimas su daugeliu kitų institucijų bei interesų grupių	Daugiau arba visiškai savarankiškumas nustatant misiją, strateginius tikslus, programas, finansavimą
Daugeliu atvejų institucijos misija yra ilgalaikė	Kompanijos misiją neretai reikia keisti keičiantis rinkai, paklausai
Tikslų ir finansavimo viešumo privalomumas	Nebūtina viešinti tikslus ir finansavimo klausimus
Sudėtingiau išmatuojamas veiklos efektas, rezultatas – sudėtingesnė darbuotojų atsakomybė	Lengviau išmatuojamas veiklos efektas, rezultatas – aukštesnė darbuotojų atsakomybė

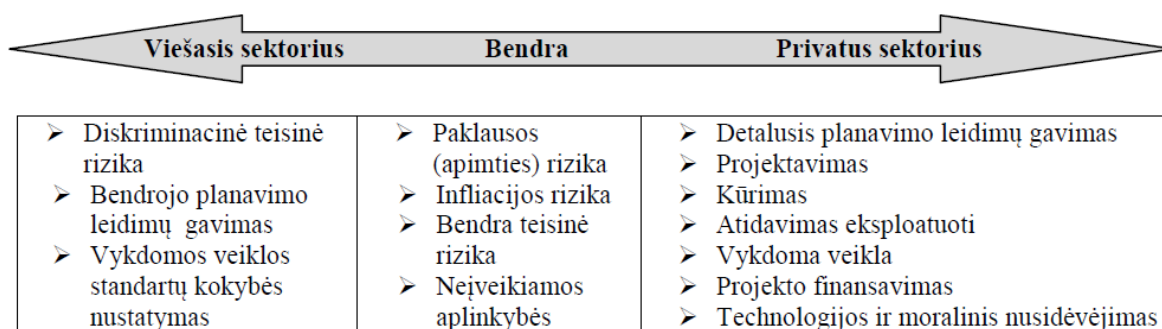
Didesnis jautrumas politikos permainoms	Didesnis jautrumas rinkos permainoms
Nereti atvejai, kai darbuotojų iniciatyva slopinama	Darbuotojų iniciatyva skatinama tiek iš vidaus, tiek iš išorės

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Staponkienę (2004).

Viešojo ir privataus sektorių partnerystė gali būti apibūdinama ir kaip naujosios viešosios vadybos idėjomis pagrįsta viešojo sektoriaus reformų strategija. Per viešojo ir privataus sektoriaus partnerystės mechanizmą daugelis viešojo sektoriaus sistemų funkcijų perduodamos privačiam sektoriui, kuris jas įgyvendina daug efektyviau ir mažesnėmis sąnaudomis (Dūda, 2010).

Rio+20 konferencijos išvadose teigiama, kad palankiai vertinama esama viešojo ir privataus sektorių partnerystė, todėl toliau siektina, kad nuolatinių, naujų ir naujoviškų partnerysčių imtųsi pramonė, vyriausybės, mokslininkai ir nevyriausybinės organizacijos, siekiančios padidinti gebėjimus ir technologijas, pavyzdžiui, diegdamos aplinkos požiūriu saugų atliekų tvarkymą, taip pat atliekų prevenciją. Jaunų žmonių dalyvavimas priimant sprendimus turi turėti didelės įtakos esamoms ir būsimoms kartoms, svarbus kartų dialogas (Ateitis, kurios norime, 2012).

Viešojo ir privataus sektorių partnerystė teikia didesnę naudą, kai rizika paskirstoma toms šalims, kurios geriausiai sugeba ją valdyti. Optimalus rizikos paskirstymas skatina tinkamai vertinti ir derinti įvairias kategorijas (Gudelis, Rozenbergaitė, 2004). Žemiau esančiame paveiksle (žr. 1.3 pav.) pavaizduotas viešojo ir privataus sektorių partnerystei būdingas rizikos paskirstymas.

1.3 pav. Rizikos paskirstymas viešajame ir privačiame sektoriuose

Šaltinis: Gudelis, Rozenbergaitė (2004).

Skietrys, Raipa (2009) teigia, kad globalių pokyčių pasaulyje nėra viena organizacija, sistema (privati, viešoji ar nevyriausybinė) negali dominuoti, jei ji nėra atvira sąveikai su aplinka. Politiniai, ekonominiai, socialiniai, aplinkosauginiai pokyčiai verčia organizacijas nuolat peržiūrėti savo veiklos viziją, misiją, bei atnaujinti, prisitaikant prie aplinkos pokyčių. Siekdamas sustiprinti savo reikšmę, jos privalo perskirstyti tarp sistemų užduotis ir misijas.

Todėl dinamiškoje aplinkoje partnerystė padeda prisitaikyti ir įgyvendinti perskirstytas užduotis bei misijas atsižvelgiant į socialines, politines ir ekonomines aktualijas.

Siekiant kuo aukštesnės viešųjų paslaugų kokybės, reikšmingas tampa visuomenės, privačiųjų ir viešųjų institucijų dalyvavimas paslaugų kūrime. Dalyvavimo idėja įtvirtinta naujosios viešosios vadybos ir naujojo viešojo valdymo paradigmoje, todėl šių paradigmu įgyvendinimo instrumentu laikoma partnerystė, kuri reiškia, kad tiek viešųjų paslaugų teikėjai, tiek jų gavėjai kūrimo požiūriu turi tapti lygiaverčiais partneriais (Krankalis, Dailidyte, 2012). Dūda (2010) akcentuoja, kad partnerystė yra vienas iš svarbiausių mechanizmų viešosioms paslaugoms teikti ir jų infrastruktūrai plėtoti. Todėl kiekvienoje viešojoje paslaugoje dalyvauja ne tik viešosios institucijos, bet ir privačios suinteresuotos organizacijos bei visuomenė, nevyriausybinės organizacijos, bendruomenės.

Grindžiant viešosios ir privačios partnerystės efektyvumą, pateikiama nuomonė, kad viešasis sektorius yra nelankstus produktyvumo prasme dėl institucinės sąrangos, o privačios organizacijos struktūra ir veiklos metodai yra labiau efektyvūs ir leidžia pasiekti užsibrėžtų tikslų. Todėl pagrindiniu viešojo sektoriaus privatizavimo ir perleidimo privačiam operatoriui argumentu dažniausiai minima privataus sektoriaus galimybė pasiūlyti žemesnę kainą, didesnę efektyvumą bei didesnę klientų aptarnavimo kokybę, nei tai pavyksta padaryti viešojo sektoriaus valdytojams (Zakarevičiaus, Gedvilaitės-Moan, 2010).

Staponkienės (2004) teigimu, viešojo sektoriaus organizacijų sistemose paprastai dominuoja didesnė valdymo hierarchija, susiformuoja administracinis – biurokratinis valdymo stilius, kuris būdingas ir didelėms privačioms organizacijoms.

Mokslinėje literatūroje yra išskiriamos dvi strategijos rengimo metodologijos: nustatytinė ir plėtotinė. Misija, vertybės, vizija, strateginės problemos ir strateginiai tikslai, strateginiai sprendimai ir jų įgyvendinimo planas yra viešojo sektoriaus institucijos sistemos komponentai, kurie sudaro strateginio plano struktūrą (Bivainis, Tunčikienė, 2009).

Viešojo sektoriaus institucijos sistemos strateginis valdymas pagal nustatytinę metodologiją grindžiamas racionalios visapusiškos sprendimų rengimo ir priėmimo teorijos principais: pripažįstant pakankamą ateities numatymą, sisteminių kompleksškumą, reikiamą apibrėžtumą, dideles formalizavimo galimybes, strateginio planavimo žingsnių nuoseklumą (Raipa, 1999, Bivainis, Tunčikienė, 2009). Išvardinti principai orientuoti rengti, priimti ir įgyvendinti strateginius sprendimus, didinančius sistemos strateginio atitikimo galimybes.

Plėtotinė metodologija yra orientuota į viešojo sektoriaus institucijos veiklos gerinimo galimybių nustatymą, todėl jai artimesnė fragmentinė strateginė analizė ir vertinimas. Plėtotinei metodologijai būdingi vienu metu vykstantys ir įvairių konfigūraciją turintys strateginių pakeitimų ar papildymų ciklai. Viena iš esminių sąlygų formuoti viešojo sektoriaus

institucijos strateginius pakeitimus ar papildymus ir kartu plėsti ar gilinti institucijos strateginį foną ir rengti, priimti strateginius sprendimus yra bendradarbiavimas bei diskusijos, derybos su institucijos interesų grupėmis (Vasiliauskas 2004, Bivainis, Tunčikienė, 2009).

Jucevičius ir kt. (2003) nustatytinę metodologiją įvardija kaip analitinę, o plėtotinę kaip kūrybinę. Tiek nustatytinės, tiek plėtotinės strateginio planavimo metodologijų taikymas viešojo sektoriaus institucijų sistemoms turi privalumų ir trūkumų.

1.6 lentelė

Strateginio planavimo metodologijų privalumai ir trūkumai

	Nustatytinė	Plėtotinė
Privalumai	Kompleksiškumas Loginis nuoseklumas Sprendimų lyginimas Didesnė patirtis	Lankstumas Pritaikomumas Situacijos valdymas
Trūkumai	Didesnės paklaidos Situaciniai praradimai Nelankstumas Didesnė neproduktyvių sąnaudų dalis	Organizaciniai sunkumai Aukštos kvalifikacijos poreikis Mažesnė patirtis

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Bivainį, Tunčikienę (2009).

Strateginis valdymas neįmanomas neplanuojant ilgalaikės perspektyvos. Valdymą galima traktuoti kaip tikslingą socialinių sistemų, taip pat viešųjų institucijų orientavimą. Strateginis valdymas aiškinasi institucijos, sistemos pobūdį, kryptį, paskirtį ir tikslus. Valstybės, viešojo administravimo ir privačių sistemų svarbiausias tikslas yra siekti optimizuoti visuomenės gerovę.

2007 metais Vienoje vykusiame Jungtinių Tautų organizacijos septintajame pasauliniame valdžios pertvarkos forume paskelbtame leidinyje „Inovacijos valdyme ir viešajame administravime“ nurodoma, kad valdžios įstaigos privalo operuoti ir teikti aukštos kokybės paslaugas su mažėjančiais ištekliais ir plėtoti gebėjimus ne tik efektyviau, bet ir kūrybiškiau, pavyzdžiui, įtraukiant privatų sektorių ir piliečius į viešųjų paslaugų teikimo procesą. Demokratizacijos skatinimas ne tik sudaro galimybes spęsti kylančias problemas, bet ir aktyviau įtraukti į viešųjų reikalų tvarkymo procesus, kuriems būtini inovatyvūs instituciniai mechanizmai, procesai ir politika (Domarkas, Juknevičienė, 2010).

Viešajame valdyme inovacijos veikia dvejopai: pirmiausia, valstybė atlieka labai svarbų vaidmenį kurdamą sąlygas žiniomis ir inovacijomis grįstos ekonomikos klestėjimui, tačiau, antra, inovatyvi ekonomika gali būti kompleksiškai vystoma tik valstybėje, kurioje viešasis sektorius yra inovatyvus, gebantis priimti socialinius iššūkius ir patenkinti vis augančius visuomenės lūkesčius, užtikrinti svarbiausių organizacinių struktūrų funkcinį tobulėjimą (Raipa, Jurkšienė, 2013).

Arimavičiūtė (2007) pastebi, kad viešojo sektoriaus sistemų strateginėms inovacijoms įgyvendinti atsiranda kliūčių dėl šių priežasčių;

- Inovacinės pastangos, skirtos kokybei gerinti ir administravimo paslaugoms atnaujinti, negreitai atsiperka;
- Didelė interesų grupių įvairovė viešajame sektoriuje dažnai sukelia pasipriešinimą inovacijoms;
- Pirminis viešųjų įstaigų sistemų tikslas – pasiekti visuomenės gerovę – gali pernelyg išplėsti institucijų sistemų misijas, sureikšminti ekonominius kiekybinius kriterijus, nepalikti vietos reikiamiems kokybiniais inovaciniams pokyčiams;
- Baimė suklysti viešajame sektoriuje atsiranda dėl pernelyg didelio teisinio valstybės reguliavimo ir noro viską sukontroliuoti. Ši baimė neleidžia rizikingos inovacijos, nes valstybė disponuoja visuomenės lėšomis, ji turi būti atsakinga už veiksmingą lėšų panaudojimą;
- Inovacijų prieštaravimas nusistovėjusioms vertybėms;
- Politinės ir administracinės veiklos atskyrimas (suteikiant pirmenybę politikai) formuoja administracinės veiklos priklausomumą, trukdantį taikyti inovacijas;
- Susidaręs atotrūkis tarp priimtų strateginių ir politinių sprendimų. Politinių sprendimų vėlavimas gali trikdyti strateginių sprendimų eigą ir inovacinę veiklą.

Aukščiau išvardinti viešojo sektoriaus apribojimai nurodo, kad viešųjų organizacijų sistemoms svarbi vartotojų rinka, kuri vartoja organizacijos, sistemos paslaugas ir vertina jos veiklą. Paslaugų vertinimas savaip priklauso nuo įsigalėjusių tradicijų, kultūros, vertybių, sugebėjimo prisitaikyti prie naujovių. Viešasis sektorius yra finansuojamas iš valstybės biudžeto, todėl planuoti savo finansinius išteklius ir jais disponuoti neturi visiškos laisvės.

Inovacijų kūrimas ir įgyvendinimas tampa viena iš svarbiausių viešojo valdymo modernizavimo sąlygų, tačiau inovacijų diegimo procesas yra gana rizikingas, o sėkmė ne visada yra garantuota. Nevykęs inovacinis projektas ar programa dažnai atneša nemažų finansinių nuostolių, turi įtakos svarbiausiems visuomeniniams poreikiams bei sulaukia ypač didelės politikų, visuomenės ir žiniasklaidos kritikos. Viešasis sektorius dažnai nusprendžia iš viso vengti bet kokių inovacijų paieškų. Valstybinės institucijos yra daugiau hierarchinės, orientuotos į procesą, grindžiamos taisyklėmis ir apibrėžtomis politikos kryptimis bei procedūromis, todėl, diegiant inovacijas viešajame sektoriuje, būtina suformuluoti ypač aukšto lygio rizikos valdymą ir atrasti saugias erdves, kuriose inovacinius procesus bei paslaugas būtų galima išbandyti (Giedraitytė, Raipa, 2012).

Melnikas, Smaliukienė (2007) teigia, kad nuo gebėjimo parengti ir tinkamai įgyvendinti įvairioms visuomenės gyvenimo, veiklos ir raidos sritims aktualias strategijas priklauso, ar

sėkmingai bus reaguojama į daugybę naujų iššūkių ir laiku atliekama būsimų pavojų prevencija, bei efektyviai sprendžiamos tiek esamos, tiek ateityje galinčios kilti problemos. Remiantis strateginiais sprendimais, nustatomos naujos mokslinių tyrimų kryptys, pasirenkami nauji investicijų objektai ir apibrėžiami nauji tikslai, nukreipiantys tinkama linkme visuomenės raidą, siekiant ekonominės, socialinės gerovės ir ekologinės saugos.

Bivainis, Tunčikienė (2009) nurodo, kad viena svarbiausių sąlygų siūlomoms viešojo sektoriaus sistemų strateginio valdymo tobulinimo kryptims įgyvendinti – parengti strateginio valdymo modelį, kuris sudarytų prielaidas analizuoti ir vertinti sprendimų pobūdį lemiančias aplinkybes, nustatyti sprendimų apribojimus ir kriterijus, formuoti sprendimų alternatyvas ir vertinti jas bei parinkti iš esamų alternatyvų tinkamiausią. Strateginio valdymo modeliai bei metodai akcentuoja viešojo sektoriaus institucijų gebą prisitaikyti prie aplinkos pokyčių.

Apibendrinimas. Apibendrinus mokslininkų strategijos apibrėžtis, galima būtų suformuluoti bendrą strategijos apibrėžimą, kad strategija yra veiklos planas, apibrėžiantis svarbiausius ateities tikslus ir jų įgyvendinimą. Be strategijos institucijos priverstos žlugti ar regresuoti. Strateginio valdymo sampratą autoriai formuoja skirtingai, bet visuose apibrėžimuose išvelgiami trys pagrindiniai elementai: organizacijos, sistemos ilgalaikių ir trumpalaikių tikslų numatymas; organizacijos, sistemos išorinės ir vidinės aplinkos analizė; strategijos parinkimas, įgyvendinimas, vertinimas ir koregavimas. Strateginio valdymo procesas leidžia sukurti ir įgyvendinti sistemos strategijas kaip sprendimų visumą, siekiančią tikslų ateityje, pateikiančią priemones tikslams pasiekti. Tai sisteminga ir sudėtinga veikla, kurioje didelis dėmesys skiriamas strateginiams veiksniams, tinkamai pasiekti sistemos rezultatų. Strateginis valdymas viešojo sektoriaus sistemoje aiškiai nurodo keliamus reikalavimus ir konkrečias veiklas, lengviau pasirenkami prioritetai ir efektyviau naudojami ištekliai. Viešojo ir privataus sektorių partnerystė šiandien yra aktuali, nes norint siekti kuo didesnės gyvenimo kokybės reikia tinkamai įgyvendinti priimtus strateginius sprendimus, teikti paslaugas, laiku spręsti iškilusias problemas, taikyti inovacijas. Strateginio valdymo analizė tolimesnėje darbo eigoje leidžia įvertinti koks bendradarbiavimas vyksta sistemoje, kaip darnus vystymasis ir strateginis valdymas funkcionuoja įgyvendinant darnią sistemą.

1.2. Darnaus vystymosi veiksniai komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje

1.2.1. Darnaus vystymosi ypatumai

Pirmą kartą darnaus vystymosi sąvoka apibrėžta Jungtinių Tautų Aplinkos ir plėtros komisijos, kuriai vadovavo tuometinė Norvegijos aplinkos ministrė Gro Harlem Brundtland, 1987 m. ataskaitoje „Mūsų bendra ateitis“. Šioje ataskaitoje darnus vystymasis apibrėžiamas kaip vystymasis, tenkinantis žmonijos reikmes dabar, neapribojant galimybių ateities kartoms

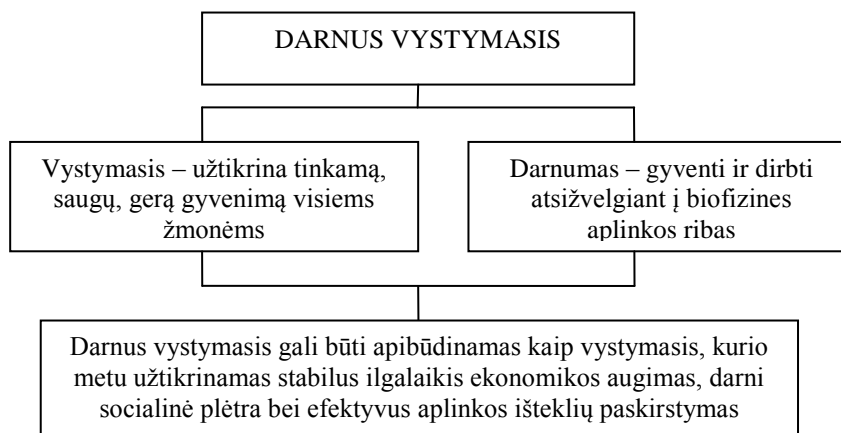
tenkinti savąsias (Burinskienė, 2003). Čiegio (2004) teigimu, Brundtland komisijos pranešime pateiktas apibrėžimas nepateikia detalesnių paaiškinimų, ko darnus vystymasis pareikalaus praktiškai ir ko reikia imtis, tai labiau visuotinai sutartas moralinis principas, ir daugeliu atvejų jis yra įsivaizduojamas, negu praktiškai pritaikytinas.

Pasaulio viršūnių susitikime 1992 metais Rio de Žaneire suformuotos darnaus vystymosi nuostatos, kuriose darnus vystymasis įteisintas kaip pagrindinė ilgalaikė visuomenės vystymosi ideologija. Adomaitienė, Zubrickienė, Andrikienė (2006) nurodo, kad tai gali būti kaip nuoseklus perėjimas nuo administracinių komandinių prie švietėjiškų komandinių priemonių, kuomet ne baudos, teisiniai suvaržymai bei sankcijos motyvuoja laikytis socialinių, ekonominių, aplinkosauginių darnaus vystymosi reikalavimų, bet pilietinė atsakomybė, vertybinės nuostatos, vidinės potencinės galios ir žinios, tapusios kiekvieno individo savastimi ir išmintimi.

Darnus vystymasis tai dinaminis prisitaikymas prie pokyčių, mokymosi ir veiksmų procesas visais lygmenimis (globaliu ir vietos, politikos, visuomenės ir individo). Darnus pasaulio vystymasis tampa labai svarbus, kai globalizacija ir neigiama įtaka natūraliems ištekliams reiškia, kad individualus pasirinkimas gali turėti globalias pasekmes visiems. Dažniausiai pasitaikanti problema yra ne nedarnus pasirinkimas, bet, visų pirma, pasirinkimo galimybių trūkumas. Tikrasis pasirinkimas galimas tik tada, kai užtikrinamos žmogaus teisės, poreikiai, sauga ir galimybės (Jociūtė, 2013).

1992 m. Pasaulio bankas darnų vystymąsi apibrėžė lakoniška fraze: „darnus vystymasis – tai vystymasis, kuris tęsiasi“ (Čiegis, Tamošiūnas, Ramanauskienė, Navickas, 2010). Mokslinėje literatūroje galima rasti labai daug darnaus vystymosi apibrėžimų, tačiau pagrindinė mintis išlieka ta pati – siekti visuotinės gerovės tiek dabartinei, tiek ateinančioms kartoms. Tamošiūnas (2009) teigia, kad darnus yra toks vystymasis, kuris sudaro galimybę pasiekti visuotinę gerovę dabartinei ir ateinančioms kartoms, derinant aplinkosauginius, ekonominius ir socialinius visuomenės tikslus, neviršijant leistinų poveikio aplinkai ribų. Darnus vystymasis – tai ilgalaikė, nuolatinė visuomenės plėtra, tenkinanti žmonijos poreikius dabar ir ateityje, racionaliai naudojant ir papildant gamtos išteklius, išsaugant žemę ateities kartoms (Venckus, 2012). Hollmann-Peters (2011) darnų vystymąsi apibūdina kaip „inovacijų vairuotoją“, nes per pakankamai trumpą laiką ši sąvoka tapo aktuali visuose temų spektruose, ypač sąsajoje su ekonomika. Ekologijos, ekonomikos srityje ši sąvoka žymiai atgaivino tyrinėjimus ir tapo „išeities tašku“ naujiems interpretavimo ir vystymo aspektams. Nors pati darnaus vystymosi koncepcijos esmė yra pakankamai aiški, tačiau tikslus darnaus vystymosi sampratos apibrėžimas yra problemiškas ir kelia diskusijų. Apibrėžimo problemos iš dalies susijusios su darnaus vystymosi koncepcijos sudėtine prigimtimi, apimančia tiek vystymąsi,

tiek ir darnumą. Darnaus vystymosi koncepcija susieja du svarbius tikslus - tai yra vystymasis ir darnumas (žr. 1.4 pav.). Nors šie du tikslai gali pasirodyti prieštaringi, tačiau jie turi būti pasiekiami kartu (Čiegis, Ramanauskienė, Martinkus, 2009).

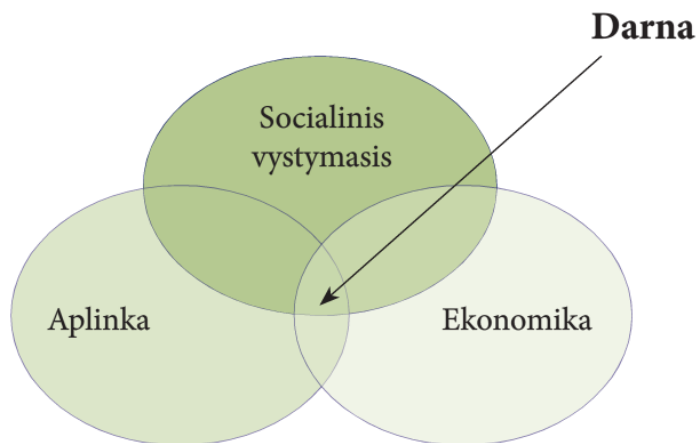
1.4 pav. Darnaus vystymosi tikslai

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Čiegį, Tamošiūną, Ramanauskienę, Navicką (2010).

Pasauliniame aukščiausiojo lygio susitikime 1992 metais Rio de Žaneire darnaus vystymosi klausimais teigiama, kad darnaus vystymosi pagrindas kiekvienos šalies viduje – tai tinkama aplinkosaugos, socialinė ir ekonominė politika, į žmonių poreikius reaguojančios demokratinės institucijos, įstatymo viršenybės principu grindžiama valdžia, antikorupcinės priemonės, lyčių lygybė ir investicijoms palanki aplinka. Siekiama sukurti naują bešališką pasaulinę partnerystę, sukuriant naujus bendradarbiavimo tarp valstybių, svarbiausių visuomenės sektorių ir žmonių lygmenis (Darbotvarkė 21, 2001). Aplinka, ekonomika ir socialinis vystymasis tai trys lygiaverčiai komponentai, kurie sudaro darnaus vystymosi koncepcijos pagrindą.

Skatinant ekonomikos plėtrą, kuriama lanksti ir įvairiapusė ekonomika, užtikrinanti pakankamai darbo vietų, neatsinaujinantieji išteklių keičiami atsinaujinančiais, optimizuojamas gyvenviečių išdėstymas ir planavimas sistemų įgyvendinimui. Žmogaus ir visuomenės gyvenimo sąlygos priklauso nuo gamtos išteklių ir veikia aplinką. Saugant ir gerinant aplinką, vertinama ir saugoma gamtos įvairovė, mažinamas atliekų kiekis, jos perdirbamos ir pakartotinai panaudojamos, aplinkos tarša nekelia pavojaus žmogaus sveikatai ir aplinkai. Tenkinant socialines reikmes, kiekvienam žmogui suteikiama galimybė įgyti tinkamą išsilavinimą, gauti darbą ir užimti norimą vietą visuomenėje, visiems užtikrinamas tinkamas gyvenimo lygis bei sveikatai palanki aplinka, atsižvelgiama į kultūros ir saviraiškos reikmes, visų visuomenės sluoksnių atstovai įtraukiami į sprendimų svarstymą ir priėmimą (Jociūtė, 2013).

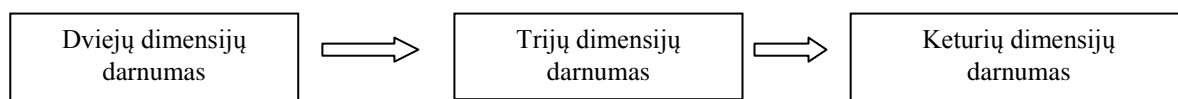
Darnaus vystymosi koncepcija apima 3 gerovės komponentus (ekonominę, socialinę ir ekologinę) ir jų tarpusavio kompleksines sąveikas (Čiegis ir kt., 2010). Jungtinių Tautų organizacijos (JTO) dokumentuose aplinka, ekonomika ir socialinis vystymasis pateikiami kaip tarpusavyje susiję ir vienas kitą papildantys. Pavaizduotos sutampančios sferos (žr. 1.5 pav.), rodo, kad pakenčiamos sąsajos yra tarp socialinės ir aplinkos elementų; teisingos ir nešališkos - tarp socialinės ir ekonomikos srities darnaus vystymosi elementų; įgyvendinamos ir perspektyvios – tarp aplinkos ir ekonomikos. Ir tik šių trijų sąsajų sankirta gali būti laikoma darnia (Jociutė, 2013).

1.5 pav. Darnaus vystymosi sutampančios sferos

Šaltinis: Jociutė (2013).

Įvairūs procesai ir aplinkos dimensijos sąlygoja visuomenės vystymosi darną. Analizuojant darnaus vystymosi raidą ir pagrindiniu kriterijumi laikant dimensijų, kurios derina darnaus vystymosi koncepciją, kiekį, išskiriami trys darnaus vystymosi etapai (Čiegis, Gavenauskas 2005).

1.6 pav. Darnaus vystymosi dimensijos

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Čiegį, Gavenauską (2005).

Darnaus vystymosi koncepcijoje visų pirma buvo išskirtos dvi dimensijos – natūrali gamta ir ekonomika. Visuomenės vystymasis rėmėsi nuostata, kad pagrindinė vertybė ir visuomenės pagrindas yra auganti ekonomika ir sparčiai didėjanti gamyba, o tai lėmė vis intensyvesnę gamtos išteklių naudojimą ir aplinkos taršą (Steger, 2008). Ekonomika ir gamta privalėjo neriboti viena kitos, o ieškoti ir surasti papildomų galimybių, gerinant žmogaus gyvenimo ir aplinkos kokybę bei visuomenės gerovę, nemažinant galimybių ateities kartoms tenkinti savuosius poreikius. Stokholme (1972) vykusioje Jungtinių tautų (JT) konferencijoje

suformuluota nuostata, jog ekonominis vystymasis turi vykti kuo efektyviau naudojant gamtos išteklius, kartu atsižvelgiant į daromą poveikį aplinkai.

Kartu su ekonomika ir aplinkosauga naudojama ir trečioji – socialinė dimensija. Šios dimensijos tikslas buvo užtikrinti darnumą tarp aplinkos apsaugos, ekonominio ir socialinio augimo. Staigus kokybinis šuolis informacinių technologijų srityje, tobulėjančios teisinės, vadybinės ir techninės aplinkosaugos priemonės, politinių struktūrų ir verslo globalizacija, socialinių institutų ir rinkų integracija sudarė erdvę tęstiniam socialiniam augimui. 1984 metais buvo sudaryta speciali Aplinkos ir plėtros komisija prie Jungtinių Tautų organizacijos, kuriai buvo pavesta susisteminti aplinkai palankius visuomenės vystymosi tikslus. Šiai komisijai vadovavo tuometinė Norvegijos aplinkos ministrė G. H. Brundtland ir 1987 metais buvo parengtas svarbus dokumentas „Mūsų bendra ateitis“, kuriame akcentuota, kad darnus vystymasis turi būti pagrįstas ne tik aplinkos apsaugos ir ekonomikos sąsajomis, bet kartu privalo garantuoti valstybės vidaus bei tarpvalstybinių santykių socialinį teisingumą.

Trijų – ekonomikos, aplinkos ir socialinės - dimensijų darnumas neužtikrina raidos darnos, todėl būtina dar viena svarbi dimensija tai institucinė ar politinė (Čiegis, 2004). Politinė dimensija turi užtikrinti raidos vystymąsi demokratijos link, o efektyvios, tinkamai funkcionuojančios institucijos – tapti esminiu darnaus vystymosi pagrindu. Reikalinga surasti tinkamas institucines struktūras, kad politika būtų gyvybinga, plačiai atstovaujama ir ją paremtų organizacijos, atitinkami ištekliai ir visuomenė. Klasikinėje darnaus vystymosi sampratoje institucinė dimensija neišskiriama kaip atskira dedamoji, todėl jos tam tikri aspektai tik įeina į ekonominės, socialinės ir aplinkosauginės sričių veiklas (formalizavimą, įteisinimą, palaikymą, rėmimą, infrastruktūros sukūrimą ir pritaikymą specialioms srities poreikiams) (Domarkas, Juknevičienė, Kareivaitė, 2012).

2012 m. birželio mėn. įvyko Jungtinių Tautų darnaus vystymosi konferencija Rio+20 „Ateitis, kurios norime“, kurioje per 100 valstybių, vyriausybių ir aukšto lygio atstovų susitarė dėl dviejų esminių darnaus vystymosi prioritetų ateinančiam laikotarpiui – institucinės dimensijos stiprinimo ir žaliosios ekonomikos plėtros (Ateitis, kurios norime, 2012). Stiprinant darnaus vystymosi institucinę dimensiją, būtinos atitinkamos gero valdymo ir darnaus vystymosi principų sąsajos. Valstybės valdymo ir administravimo organizacijos, veikiančios vietos, regionų ir šalies mastu, esmingai nustato darnaus vystymosi politikos kryptis ir įgyvendina numatytas priemones. Tik valdžios institucijos numato, kiek ir kokių finansinių išteklių būtina skirti atskiroms valdymo sritims. Darnaus vystymosi politikoje būtina taikyti subsidiarumo principą – viską, ką gali išspręsti ar susitvarkyti pati savivaldybė, ji turi turėti teises ir galimybes tai daryti. Krankalis, Anzelytė (2013) teigia, kad Jungtinių Tautų organizacija (JTO) formuoja darnaus vystymosi politiką, o konkrečias priemones

įgyvendina atskiros valstybės, todėl institucines kliūtis didina ir valstybių valdžios vidaus institucinė sąranga. Siūloma deinstitutionalizuoti darnaus vystymosi politiką tarptautiniu lygmeniu, ir taikant gero viešojo administravimo principus, formuoti darnaus vystymosi politiką „iš apačios į viršų“. Domarkas, Juknevičienė, Kareivaitė (2012) nurodo, kad įgalinant ne tik ekonominę, socialinę ir aplinkosauginę, bet ir institucinę dimensijas, reikia sukurti tokią viešąją politiką ir priimti tokius viešojo administravimo sprendimus, kad darnaus vystymosi komponentai galėtų efektyviai veikti ir sąveikauti.

Darniam vystymuisi būtinas geras valdymas tiek šalies, tiek regiono, tiek sistemos lygmenyse (Šimanskienė, Paužuolienė, 2012). Dar 1997 m. Jungtinių Tautų dokumente „Valdymas žmogaus darniam vystymuisi“ buvo akcentuota, kad geras viešasis valdymas turi užtikrinti tinkamą tarpininkavimą tarp skirtingų visuomenės interesų, siekiant visos visuomenės poreikius geriausiai atitinkančio konsensuso (Domarkas, Juknevičienė, Kareivaitė, 2012). Darnaus vystymosi strategijos efektyvesnis įgyvendinimas siejamas su administravimo reformomis, o ypač su moderniu viešuoju valdymu teigia Raipa ir kt. (2012). Darni sistema nėra savaiminis reiškinys. Įgyvendinimui būtina sukurti tinkamas sąlygas: identifikuoti darnos iniciatyvų veiksmus, juos skatinančią ir palaikančią vadybos sistemą, tuos veiksmus nuolat plėtoti ir tobulinti. Darna sistemoje reiškia daugiau nei vieno ar kito principo įgyvendinimą, tai požiūrių ir elgsenos transformacija, kuri laikui bėgant investuotą kapitalą paverčia darniu pelnu. Sistemos darnus vystymasis patenkina jos suinteresuotų šalių poreikius, taip apsaugodamas, sustiprindamas ir didindamas žmonių ir gamtos išteklius, kurių reikės ateityje. Darnos rodikliai yra nustatomi kaip supaprastintas bendravimo ir planavimo įrankis, kuris padeda pasirinkti tarp alternatyvų ir priimti politinius sprendimus darnai pasiekti (Atkočiūnienė, 2013). Darnos svarba lemiamą paradigma, kurios pagrindu formuojami sistemos ir ją supančios aplinkos santykiai (Swensson, 2006). Darnumo užtikrinimas turėtų būti dinaminis procesas, įvertinantis pusiausvyrą tarp įvairių visuomenės grupių ir visuomenės bei gamtos, atsižvelgiant į ateities perspektyvą (Razauskas, 2009).

Pilipavičius (2012) teigia, kad darnus vystymasis yra nesibaigiantis procesas, tai nėra kažkokios stabilios ir nekintamos būsenos siekimas, tai – kaitos procesas ir gali būti apibūdinamas kaip tam tikrų savybių kaita:

- Augimas – nulemiantis vidinius ir išorinius kiekybinius bei kokybinius pokyčius;
- Diferenciacija – individualių vystymosi dėmenų išryškėjimas;
- Struktūrizacija – atskirų dėmenų sujungimas į derinius, reiškiančius daugiau negu dėmenų sumą;
- Centralizacija – veiksmų valdymo sugriežtinimas, numatant konkrečius vystymo tikslus;

- Integracija – kokybinis pasikeitimas, veikimo įgūdžių jungimas į prasmingą seką ir derinius;
- Branda – geresnė nūdienos ir ateities kartų gyvenimo kokybė, garantuojanti ekonominio, socialinio, aplinkosaugos ir kultūrinio vystymosi dermę.

Rio de Žaneiro konferencijoje 1992 metais priimtas istorinės reikšmės dokumentas „Darbotvarkė 21“, suformuluotos užduotys visiems visuomenės sluoksniams, institucijoms, grupėms, individualiems piliečiams. Darbotvarkėje minimos problemos susiformavo kaip vietinės veiklos padariniai, todėl vietos valdžios institucijų (savivaldybių) vaidmuo labai svarbus. Savivaldybė formuoja, išlaiko ir naudoja ekonominę, socialinę, aplinkosauginę infrastruktūrą, numato ateities planus, rengia vietos aplinkosaugos programas, padeda įgyvendinti nacionalines aplinkosaugos strategijas. Savivaldybė kartu su seniūnijomis yra valdžios institucijos arčiausiai žmogaus, todėl telkia ir lavina bendruomenę, labiausiai prisideda prie darnaus vystymosi skatinimo.

„Europa 2020“ strategija parengta 2010 metais ir skirta užtikrinti tolimesnę Lisabonos strategijos tikslų įgyvendinimą. Šia strategija siekiama įgyvendinti tikslą – ES tapti konkurencinga ir dinamiška, žiniomis grįsta pasaulio ekonomika - kurio nepavyko pasiekti Lisabonos strategijoje (Naruševičius, Lazdinis, 2011).

Strategijoje „Europa 2020“ išskirti 3 pagrindiniai vienas kitą papildantys prioritetai:

- protingas augimas – stiprinti žinias ir inovacijų diegimą, taip pat būtina atkreipti dėmesį į intensyvesnę švietimą, kvalifikacijos kėlimą ir mokymąsi visą gyvenimą, spartinti informacinių technologijų visuomenės vystymąsi;
- darnus vystymasis – iš esmės atkartoja Lisabonos strategijos tikslus, išskiriant konkurencingumo, klimato bei energetikos sritis;
- visuotinis augimas – sudaryti sąlygas žmonių gyvenimo kokybės augimui, užtikrinant aukštą užimtumą ir modernizuojant darbo rinką, tinkamą kompetenciją.

Strategija „Lietuva 2030“ patvirtinta 2012 metais, grindžiama darnaus vystymosi principais bei Lietuvos valstybės ir visuomenės vystymosi materialiaisiais ir nematerialiaisiais ištekliais. Šalies gerovės ir raidos procesų pagrindas yra nacionalinis saugumas ir tik jį užtikrinus galima siekti šalies darnios pažangos, todėl šiam tikslui patvirtintas šis dokumentas. Strategija nustato šalies raidos kryptis, suprantamas ir priimtinas visuomenei, nevyriausybinėms ir verslo organizacijoms, valdžios institucijoms. Įgyvendinti šį dokumentą reikia piliečių pritarimo, ryžto keistis, tarpusavio pasitikėjimo, pagarbos ir iniciatyvos (Lietuva 2030, 2012).

Darnus vystymasis šiandien suvokiamas kaip žmonijos siekis, kad visame pasaulyje ir kiekvienoje atskiroje valstybėje, visose socialinio gyvenimo srityse vyktų suderinta, kuo

mažesnę žalą žmogui bei aplinkai daranti ir kuo mažesnę visuomenės supriešinimą sukelti plėtra. Darnus vystymasis grindžiamas ne tik subalansuotu ekonomikos augimu, ne tik aukšto lygio aplinkos apsauga, aplinkos kokybės gerinimu, bet ir konkurencinga socialine žinių ekonomika, socialinės pažangos siekiu, socialiniu švietimu, nuolatinėmis mokymosi, naujomis žiniomis, vertybių nuostatomis, poreikiu žinoti, suvokti, prasmingai bei atsakingai veikti (Stonkienė, 2008).

Lietuvos Nacionalinė darnaus vystymosi strategija (toliau Strategija) patvirtinta 2003 metais Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 1160. Atnaujinta strategija patvirtinta 2009 m. rugsėjo mėn., kurioje pakoreguoti darnaus vystymosi prioritetai, tikslai ir uždaviniai, principai, pateiktas atnaujintas darnaus vystymosi rodiklių sąrašas, nusakoma vizija ir valstybės misija. Strategijai įgyvendinti išskirti 2 laikotarpiai – trumpalaikiams (iki 2012 metų) ir ilgalaikiams (iki 2020 metų) strateginiams tikslams įgyvendinti. Apibrėžtais ilgalaikiais ir trumpalaikiais tikslais siekiama kiekvienoje srityje pasiekti tikslų pagal pateiktus prioritetus. Bendrasis darnaus vystymosi strateginis tikslas - suderinti aplinkosaugos, ekonomikos ir socialinius vystymosi interesus, užtikrinti švarią ir sveiką aplinką, efektyvų gamtos išteklių naudojimą, visuotinę ekonominę visuomenės gerovę, stiprias socialines garantijas ir per strategijos įgyvendinimo laikotarpį (iki 2020) pagal ekonominius, socialinius, gamtos išteklių naudojimo rodiklius pasiekti 2003 metų ES-15 valstybių vidurkį, o pagal aplinkos taršos rodiklius neviršyti ES leistinių normatyvų, įgyvendinant tarptautinių konvencijų, ribojančių aplinkos taršą ir poveikį pasaulio klimatui, reikalavimus.

Nacionalinės darnaus vystymosi strateginės analizės objektas – vidaus ir išorės veiksniai ir procesai, lemiantys Lietuvos darnaus vystymosi stiprybes, silpnybes, galimybes ir grėsmes. Atliekant strateginę analizę, išskirti trys pagrindiniai darnaus vystymosi blokai – aplinkos kokybė ir gamtos išteklių, ekonomikos vystymasis, socialinis vystymasis. Svarbiausias valstybės uždavinys įgyvendinant strategiją – koordinuoti ir derinti pagrindinių darnaus vystymosi komponentų ir jų šakų vystymąsi, sudaryti galimybę visiems visuomenės sluoksniams aktyviai dalyvauti darnaus vystymosi procese ir naudotis bendromis pastangomis padarytos pažangos rezultatais, užtikrinti tarptautinių, valstybinių, regioninių, vietinių trumpalaikių ir ilgalaikių interesų suderinamumą ir pagrindinių darnaus vystymosi nuostatų įgyvendinimą laiku visose gyvenimo srityse (Nacionalinė darnaus vystymosi strategija, 2011).

Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje (2003, 2009) pateikti darnaus vystymosi įgyvendinimo esminiai principai (žr. 1.7 lent.).

Darnaus vystymosi principai

Principas	Samprata
Vadovavimo (lyderystės)	Darnaus vystymosi proceso kryptingumo užtikrinimas, racionalus žinybinių, regioninių, institucinių ir grupinių interesų suderinimas ir apribojimas bendrų visuomenės interesų labai įmanomas tik esant pakankamai stipriam valstybinio, regioninio ir savivaldybių lygmens vadovavimui ir aiškiam tarpinstituciniam funkcijų pasidalijimui
Vienodų sąlygų visų kartų ir tos pačios kartos atstovams sudarymo	Patenkinti dabarties kartų poreikius ir drauge nepakenkti ateities kartų galimybėms patenkinti jų poreikius ES ir kitur
Atviros ir demokratinės visuomenės	Užtikrinti piliečių teises gauti informaciją ir galimybes kreiptis į teismus
Piliečių dalyvavimo	Sustiprinti piliečių dalyvavimą priimant sprendimus. Skatinti švietimą darnaus vystymosi klausimais ir ugdyti visuomenės sąmoningumą. Informuoti piliečius apie jų daromą poveikį aplinkai ir galimybes pasirinkti darnesnius veiklos būdus
Įmonių ir socialinių partnerių dalyvavimo	Sustiprinti socialinį dialogą, įmonių socialinę atsakomybę, privataus ir viešojo sektorių partnerystę – skatinti jų bendradarbiavimą ir bendrą atsakomybę, kad būtų užtikrintas darnus vartojimas ir gamyba
Politikos nuoseklumo ir reglamentavimo	Skatinti visų politikos krypčių nuoseklumą ir vietos, regioninių ir nacionalinių veiksmų darną, kad jie labiau prisidėtų prie darnaus vystymosi
Strategijos integravimo	Skatinti ekonominių, socialinių ir aplinkosaugos veiksmų integralumą, kad jie būtų nuoseklūs ir vienas kitą sustiprintų, pavyzdžiui, atliekant subalansuotą poveikio įvertinimą ir konsultuojantis su suinteresuotais subjektais
Pasinaudojimo geriausiomis turimomis žiniomis	Užtikrinti, kad politika būtų plėtojama, vertinama ir įgyvendinama remiantis geriausiomis turimomis žiniomis, kad ji būtų ekonomiškai pagrįsta ir ekonomiškai efektyvi
Atsargumo	Jeigu yra mokslinių abejonių, taikyti tinkamas vertinimo procedūras ir imtis prevencinių veiksmų siekiant išvengti žalos žmonių sveikatai ir aplinkai
Atsakomybės (teršėjas moka)	Užtikrinti, kad kainos atspindėtų realias sąnaudas, kurias visuomenė patiria dėl vartojimo ir gamybos veiklos, kad teršėjai sumokėtų už žmonių sveikatai ir aplinkai jų daromą žalą
Ekologinio efektyvumo	Vadovaujantis šiuo principu, gamyba ir paslaugos turi augti daug greičiau nei gamtos išteklių naudojimas, tai yra tam pačiam kiekiui gaminių pagaminti ir paslaugų suteikti turi būti sunaudojama vis mažiau energijos ir kitų gamtos išteklių. Gauti daugiau naudojant mažiau – šio principo taikymo tikslas
Pakeitimo	Pavojingos aplinkai ir žmonių sveikatai medžiagos turi būti keičiamos nepavojingomis, o išsenkantieji išteklių – atsinaujinančiais
Mokslo ir žinių bei technologinės pažangos	Vadovaujantis šiuo principu, įvairių sektorių ir jų šakų vystymasis turi būti pagrįstas šiuolaikiškais mokslo laimėjimais, žiniomis, naujaisiomis aplinkai kuo mažesnę neigiamą poveikį darančiomis technologijomis
Subsidiarumo	Efektyvesniam darnaus vystymosi proceso valdymui, sprendimų priėmimas turi būti decentralizuotas ir priartintas prie vietų, kurias šie sprendimai labiausiai įtakoja, daugiau teisių deleguojant regionams ir savivaldybėms

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Nacionalinę darnaus vystymosi strategiją (2003),(2009).

Lietuvos darnaus vystymosi strateginiai principai išdėstyti, atsižvelgiant į nacionalinius interesus, savitumą, ES darnaus vystymosi strategijos prioritetus, kitų programinių dokumentų

nuostatas. Todėl šie principai sėkmingai bus įgyvendinti tik tuomet, kai visuomenė supras ir palaikys šias idėjas.

Už Strategijos įgyvendinimo koordinavimą atsakinga Aplinkos ministerija. 2009 metais aplinkos ministro sudaryta nauja ekspertų grupė, kuri vertina Strategijos įgyvendinimo eigą, pateikia išvadas ir atitinkamas rekomendacijas. Šiuo metu ekspertų grupei vadovauja Vytauto Didžiojo universiteto profesorius R. Juknys. Paskutinė Darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo ataskaita pateikta 2012 metais už 2008 – 2010 metų laikotarpį.

Darnaus vystymosi rodikliai sugrupuoti pagal 3 pagrindinius darnaus vystymosi sektorius – aplinkos būklė, ekonominis vystymasis ir socialinis vystymasis. Čiegis, Ramanauskienė (2011) pastebi, kad, pradėjus intensyviai kurti nacionalines ir tarptautines darnaus vystymosi strategijas, labai greitai buvo suvokta, kad norint suformuluoti pagrįstus darnaus vystymosi uždavinius, numatyti veiksmingas jų įgyvendinimo priemonės bei užtikrinti jų savalaikį įgyvendinimą, būtina turėti aiškius darnumo vertinimo kriterijus. Ness, Urbel-Piirsalu, Anderberg, Olsson (2007) teigia, kad darnaus vystymosi vertinimo tikslas, tai visuomenės sistemų įvertinimas ilgalaikiu ir trumpalaikiu požiūriu, siekiant nustatyti kokių veiksmų imtis ar nesiimti darnumui užtikrinti.

Darnaus vystymosi sąvoka apima ne tik kiekybinius (ekonominius) augimo parametrus, bet ir kokybinius (socialinius, aplinkosauginius) elementus. Kadangi darnus vystymasis yra nuosekliai siekiamas tikslas, reikia būdų išmatuoti, kaip prie jo artėjama, kokia daroma pažanga. Ekonominis efektyvumas dar negarantuoja ekologinio ir socialinio darnumo, nes naudojami ekonominiai rodikliai neatspindi ekologinės ir socialinės darnos. Darnaus vystymosi vertinimas reikalauja integruoto požiūrio į pasaulį, rinkinio kelių dimensijų indikatorių, kurie įvertina ir atskiras tiriamos sistemos dalis, ir ryšius tarp jų (Čiegis, Zeleniūtė, 2008).

Pasirinkti rodikliai turi būti skirti tam tikrų grupių atstovams, kuriems jie yra reikalingi. Rodikliai gali būti skirti administracijai, valdymui, tačiau dažniausiai jie yra skirti plačiajai visuomenei, politikams. Tokiu atveju jie negali būti per daug sudėtingi ir turėti simbolinę reikšmę. Darnaus vystymosi rodikliai reikalingi rengiant projektus (Ryden, 2008). Bivainis, Tamošiūnas (2007) teigia, kad socialinę, ekonominę ir fizinę būklės kiekybiškai ir kokybiškai galima įvertinti rodikliais. Mokslininkai taip pat apibrėžia ir tai, kad pasirinkti rodikliai turi būti išmatuojami, oficialiai publikuojami.

Darnumo vertinimo metodikas galima sugrupuoti į keturias pagrindines grupes (Ness ir kt., 2007; Štreimikienė, Mikalauskiene, 2009):

- rodikliai ir indikatoriai,
- darnumo vertinimo instrumentai produktų lygmenyje (gamybos būdų),

- darnumo vertinimo instrumentai projektų lygmenyje,
- darnumo vertinimo instrumentai ekonomikos sektorių ir šalies lygmenyse.

Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje (2011) darnaus vystymosi rodikliai suskirstyti į tris pagrindines grupes, kurios apima 84 stebėsenai naudojamus rodiklius (žr. 3 priedą). Sugrupavimas yra sąlyginis, nes didelė dalis pateikiamų rodiklių tarpgrupiniai, apibūdinantys grupių sąveiką. Atskirai pateikiami teritorijų vystymosi rodikliai, atspindintys padėtį regionuose, savivaldybėse ir smulkesniuose teritoriniuose vienetuose.

Čiegis, Grunda (2007) teigia, kad literatūroje galima rasti daug įvairių sistemoms skirtų priemonių, strategijų, modelių bei koncepcijų, kurios taikytinos siekiant darnos, tačiau trūksta šias koncepcijas apvienijančio požiūrio, sukuriančio bendrą darnios organizacinės sistemos vaizdą.

Rodikliai dažnai parenkami neatžvelgiant į jų poveikį vienas kitam ir darnaus vystymosi pažangai (Becker, 2010). Rodiklių parinkimas dažnai priklauso nuo suinteresuotų asmenų interesų ir vertinimą atliekančių tyrėjų (Čiegis, Ramanauskienė, 2011).

1.2.2. Komunalinių atliekų tvarkymo sistemos aspektai

Komunalinių atliekų tvarkymą reglamentuojantys teisės aktai. Lietuvoje svarbiausi dokumentai, kurie reglamentuoja komunalinių atliekų tvarkymo procesus yra:

- Aplinkos apsaugos įstatymas
- Atliekų tvarkymo įstatymas
- Valstybinis strateginis atliekų tvarkymo planas
- Atliekų tvarkymo taisyklės

Aplinkos apsaugos įstatymas (Žin., 1992, Nr. 5-75) nurodo, kad asmenys privalo laikytis LR įstatymų ir kitų teisės aktų nustatymų atliekų tvarkymo klausimais. Atliekų tvarkymo išlaidas apmoka teršėjas. Įstatymas nustato pagrindinius atliekų tvarkymo sistemų organizavimo ir planavimo principus, atliekų prevencijos, apskaitos, surinkimo, saugojimo, naudojimo, stebėsenos poveikio aplinkai vertinimo reikalavimus. Šis įstatymas yra pagrindinis dokumentas, kurio pagrindu yra priimami kiti teisės aktai ir įstatymai reglamentuojantys atliekų tvarkymą.

Atliekų tvarkymo įstatymo (Žin., 1998, Nr. 61-1726) paskirtis nustatyti bendruosius atliekų prevencijos ir tvarkymo reikalavimus, išvengiant atliekų neigiamo poveikio visuomenės sveikatai ir aplinkai. Įstatymas nurodo atliekų tvarkymo valstybinį reglamentavimą, pagrindinius atliekų tvarkymo sistemų organizavimo ir planavimo principus, reikalavimus atliekų turėtojams ir atliekų tvarkytojams, atliekų tvarkymo ekonomines ir finansines priemones.

Valstybinis strateginis atliekų tvarkymo planas (Žin., 2007, Nr. 122-5003) Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos nustatyta tvarka turi būti derinamas su suinteresuotomis institucijomis ir visuomene. Siekiama apsaugoti gamtą ir žmonių sveikatą nuo atliekų poveikio, sukurti racionalią atliekų tvarkymo sistemą, tenkinančią visuomenės poreikius, užtikrinančią gerą aplinkos kokybę ir nepažeidžiančią rinkos ekonomikos principų. Plane numatyti veiksmai ir priemonės, taip pat nustatytos užduotys, kurias turi įgyvendinti valstybės institucijos, savivaldybės, gamintojai ir importuotojai, atliekų tvarkytojai. Dokumento ir jo įgyvendinimo priemonių vertinimą, ne rečiau kaip kas šešeri metai, vykdo Aplinkos ministerija, tvirtina Vyriausybė.

Atliekų tvarkymo taisyklėse (Žin., 2011, Nr. D1-368) nustatyti reikalavimai, kaip atliekos turi būti rūšiuojamos, laikomos, surenkamos, vežamos ir apdorojamos. Vadovaujantis šiomis taisyklėmis, paruošiami atliekų tvarkymo planai, vykdoma atliekas tvarkančių įmonių registracija, pirminė, valstybinė atliekų apskaita, atliekų naudojimo ar šalinimo techninis reglamentavimas, atliekų rūšiavimas įmonėse ir organizacijose, atliekų tvarkymo sistemos.

Savivaldybių komunalinių atliekų tvarkymo sistemų organizavimą ir administravimą reglamentuoja savivaldybių atliekų tvarkymo planai ir taisyklės. Atliekų tvarkymo planuose nurodomos priemonės, užtikrinančios valstybinių ir regioninių atliekų tvarkymo užduočių įgyvendinimą ir viešosios komunalinių atliekų tvarkymo paslaugos pasiūlą visiems savivaldybės teritorijoje esantiems asmenims. Savivaldybių atliekų tvarkymo taisyklės reglamentuoja šios paslaugos teikimą ir nustato komunalinių atliekų tvarkymo sąlygas (Bakas, 2008).

Analizuojant visus svarbiausius atliekų tvarkymą reglamentuojančius teisinius dokumentus, galima teigti, kad komunalinių atliekų tvarkymo sistema yra sukurta.

Atliekų tvarkymo hierarchija ir principai. Lietuva atliekų tvarkyme remiasi strateginėmis ES nuostatomis, kurių tikslas užtikrinti aukštą aplinkos apsaugos lygį, nepažeidžiant vidaus rinkos veiklos ir skatinant darnų vystymąsi. Europos Sąjungos atliekų tvarkymas grindžiamas šiais penkiais pagrindiniais principais (Vaišnoras, 2011):

- *Atliekų prevencijos principas (atliekų tvarkymo hierarchija).* Kiekvienos atliekų tvarkymo strategijos tikslas pirmiausia turi būti nukreiptas į atliekų susidarymo ir pavojingumo mažinimą, t.y. atliekų prevenciją. Jei susidarančių atliekų daugiau sumažinti neįmanoma, atliekos turi būti naudojamos pakartotinai, perdirbamos arba naudojamos kaip energijos šaltinis. Tik tos atliekos, kurių negalima vėl panaudoti arba perdirbti, gali būti šalinamos sąvartynuose ar deginamos negaunant energijos.

1.7 pav. Atliekų tvarkymo hierarchija

- *Atliekų tvarkymo įrenginių pakankamumo principas.* Šalys narės, jei reikia, bendradarbiaudamos su kitomis šalimis, turi sukurti integruotą ir pakankamą atliekų šalinimo įrenginių tinklą, tenkinantį ir šalies, ir Bendrijos poreikius.
- *Geriausių prieinamų gamybos būdų taikymo principas.* Atliekų tvarkymo įrenginiai turi būti pastatyti ir eksploatuojami taip, kad bet kokia aplinkos tarša būtų kiek įmanoma sumažinta, o patys įrenginiai dirbtų ekonomiškai efektyviai.
- *Artimumo principas.* Atliekos turi būti apdorojamos ar šalinamos kiek galima arčiau jų susidarymo vietos.
- *Gamintojo atsakomybė arba principas „teršėjas moka“.* Ūkio subjektai turi prisiimti atsakomybę už visą jų gaminių gyvavimo ciklą ir šių gaminių atliekų tvarkymą. Bendrijos teritorijoje susidarančios atliekos neturėtų būti šalinamos kitur, o šalinimo išlaidas turi padengti atliekų turėtojai ar jų gamintojai.

Valstybinio atliekų tvarkymo planavimo pagrindai išdėstyti Valstybiniame strateginiame atliekų tvarkymo plane (2002). Plane akcentuojama atliekų tvarkymo hierarchija ir šie principai:

1.8 lentelė

Atliekų tvarkymo principai

Principas	Samprata
Savarankiškumo	Atsižvelgiant į tam tikrų rūšių atliekoms reikalingus specialius įrenginius, kai nėra galimybių atliekas šalinti, o mišrias komunalines atliekas naudoti įrenginiuose Lietuvoje, gali būti svarstoma galimybė atliekas šalinti, o mišrias komunalines atliekas naudoti Europos Sąjungos valstybėse esančiuose įrenginiuose
Artumo	Vadovaujantis šiuo principu siekiama, kad komunalinės atliekos būtų naudojamos, o netinkamos perdirbti ar kitaip naudoti atliekos būtų šalinamos atitinkamai viename iš artimiausių tinkamai įrengtame atliekų naudojimo ar šalinimo įrenginyje
Atsargumo	Jeigu medžiaga ar objektas gali kelti riziką ir nėra tai paneigiančių faktų, būtina

	intis priemonių visuomenės sveikatos ir aplinkos apsaugai užtikrinti ir jas taikyti, kol atsiras riziką paneigiančių įrodymų
Tvarumo	Tvarkant atliekas palaikomas stabilumas ir vientisumas
Techninio galimumo	Kuriant ir plėtojant atliekų tvarkymo infrastruktūrą, turi būti įvertintos techninės galimybės
Ekonominio gyvybingumo	Kuriant ir plėtojant atliekų tvarkymo infrastruktūrą, turi būti įvertintos ekonominės galimybės
Visuotinumо	Viešoji komunalinių atliekų tvarkymo paslauga turi būti pasiūloma ir teikiama visiems komunalinių atliekų turėtojams
„Teršėjas moka“	Tvarkymo išlaidas turi apmokėti pirminis atliekų darytojas arba dabartinis ar ankstesnis atliekų turėtojas ir (ar) produktų, dėl kurių naudojimo susidaro atliekos, gamintojas ar importuotojas

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Valstybinį strateginį atliekų tvarkymo planą (2002).

Atliekų tvarkymas Lietuvoje yra prioritetinga aplinkos apsaugos sritis. Atliekų tvarkymo sistema kuriama, vadovaujantis ES teisės aktais. Valstybiniame atliekų tvarkymo plane nurodomi principai remiasi ES atliekų tvarkymo principais. Sistema pagrįsta principų hierarchija, gamintojo atsakomybe, „teršėjas moka“ principu, veiksmingumas, tiesiogiai priklauso nuo artimumo ir pakankamumo principų taikymo (Baltrėnas, Butkus, Oškinis ir kt., 2008).

Komunalinių atliekų tvarkymo sistema. Atliekų tvarkymas yra teisinių, organizacinių, techninių, ekonominių ir kitų priemonių, reikalavimų visuma (Bivainis, Podgaiskytė, 2010). Atliekų tvarkymo įstatyme (Žin., 1998, Nr. 61-1726) apibrėžiama komunalinių atliekų tvarkymo sistema, joje dalyvaujančių dalyvių funkcijos, atsakomybė.

Aplinkos ministerija reglamentuoja ir administruoja visų atliekų tvarkymą, kontroliuoja nustatytų reikalavimų ir užduočių įgyvendinimą, koordinuoja kitų valstybės institucijų, savivaldybių veiklą atliekų tvarkymo srityje, ieško papildomų finansavimo šaltinių valstybės institucijų bei savivaldybių parengtiems atliekų tvarkymo projektams finansuoti.

Savivaldybės organizuoja komunalinių atliekų tvarkymo sistemas, būtinas jų teritorijose susidarančioms komunalinėms atliekoms tvarkyti, užtikrina tų sistemų funkcionavimą, organizuoja atliekų, kurių turėtojo nustatyti neįmanoma, tvarkymą ir administruoja komunalinių atliekų tvarkymo paslaugos teikimą. Komunalinių atliekų tvarkymo sistemos turi būti organizuojamos taip, kad miestai, miesteliai ir kaimai būtų aprūpinti: atliekų surinkimo ir išvežimo priemonėmis; atliekų rūšiavimo jų susidarymo vietose priemonėmis; atskirų komunalinių srautų – buityje susidarančių statybos ir griovimo atliekų, didžiųjų atliekų, elektros ir elektroninės įrangos, naudotų padangų – atskiro surinkimo priemonės; skatintų atliekų naudojimą ir perdirbimą. Savivaldybių tarybos tvirtina atliekų tvarkymo taisykles, kuriose taip pat reglamentuojamas viešosios paslaugos teikimas.

Savivaldybės turi kelis alternatyvius joms priskirtus komunalinių atliekų tvarkymo viešosios paslaugos įgyvendinimo būdus: 1) komunalinių atliekų tvarkymo sistemą savivaldybė (arba kelios savivaldybės kartu) gali pavesti eksploatuoti (kaip privalomą užduotį) įsteigta atliekų tvarkymo įstaigai, įmonei ar organizacijai; 2) organizuoti savivaldybės komunalinių atliekų tvarkymo sistemos eksploatavimo ir plėtojimo paslaugų operatorių (atliekų tvarkytojų) atrankos konkursą; 3) organizuoti komunalinių atliekų tvarkymo paslaugų viešojo pirkimo konkursą (Žin., 1998, Nr. 61-1726).

Vietos savivaldos įstatyme (Žin., 2011, Nr. 45) komunalinių atliekų tvarkymo sistemų diegimas, antrinių žaliavų surinkimo ir perdirbimo organizavimas, sąvartynų įrengimas ir eksploatavimas apibrėžiamas kaip savarankiška savivaldybės funkcija. Viešąsias paslaugas teikia savivaldybių įsteigti paslaugų teikėjai arba pagal su savivaldybėmis sudarytas sutartis kiti fiziniai ar juridiniai asmenys, pasirenkami viešai. Atliekų tvarkymas savivaldybėse finansuojamas, remiantis principu „teršėjas moka“: atliekų tvarkymo išlaidas turi apmokėti atliekų turėtojas, gamintojas ar importuotojas dėl kurių veiklos susidaro atliekos. Atliekų tvarkymas taip pat gali būti finansuojamas iš kitų papildomų šaltinių nustatytų įstatymuose (Savivaldybių organizuojamų viešųjų ...,2010).

Siekiant įvykdyti ES reikalavimus Lietuvoje 2000-2006 metais įsteigta 10 regioninių atliekų tvarkymo centrų, kurių tikslas – organizuoti modernios komunalinių atliekų tvarkymo sistemos sukūrimą. Regioniniai (apskričių) atliekų tvarkymo centrai tapo pagrindiniais buitinių atliekų tvarkymo sistemos dalyviais (Valstybinio audito ataskaita..., 2013).

Valdymo institucijos, planuodamos, organizuodamos, administruodamos, kontroliuodamos komunalinių atliekų tvarkymą, įtaką daro visiems sistemos dalyviams – nurodo jų teises ir pareigas, reglamentuoja atliekų tvarkymą, nustato strategines atliekų tvarkymo plėtros kryptis (Bivainis, Podgaiskytė, 2010). Atliekų tvarkymo sistemos dalyvių ryšiai lemia integruotos atliekų tvarkymo sistemos veikimą ir efektyvumą. Podgaiskytė (2011) išskiria šias grupes: atliekų turėtojai, atliekų tvarkytojai, valdymo institucijos, interesų grupės.

1.8 pav. Atliekų tvarkymo sistemos dalyviai

Šaltinis: Regioninių atliekų tvarkymo sistemų veikla (2013).

Atliekų tvarkymo sistemos dalyviai yra atsakingi už skirtingas sritis. Atliekų tvarkymo valdymo aspektai: proceso administravimas, organizavimas, atsiskaitymas už atliekas, atliekų surinkimas, duomenų apie atliekas sisteminimas, apskaita, specialių funkcijų vykdymas.

Analizuojant komunalinių atliekų tvarkymo sprendimus, atliekų turėtojas traktuojamas kaip sistemos dalyvis, su tam tikru teisių ir pareigų rinkiniu, ryšiais su kitais sistemos dalyviais ir esminiu poveikiu visai sistemai. Atliekų tvarkytojai skirstomi į tris kategorijas: atliekų surinkėjai ir vežėjai, atliekų naudotojai, atliekų šalinimu užsiimantys asmenys. Viešojo valdymo institucijos funkcijas apibrėžia trijų lygių planavimo dokumentai (žr. 1.9 lent.): valstybinis strateginis atliekų tvarkymo planas, regioniniai atliekų tvarkymo planai, savivaldybių atliekų tvarkymo planai. Nevyriausybinės organizacijos atstovauja įvairių sistemos dalyvių interesus, formuoja viešąją nuomonę atliekų tvarkymo ir valdymo klausimais, įtraukia visuomenę į atliekų tvarkymo problemų sprendimą, tam tikros kultūros šioje srityje formavimą (Bivainis, Podgaiskytė, 2010).

1.9 lentelė

Viešųjų institucijų valdymas

Lygis	Dokumentas	Rengėjas	Tikslas
Valstybinis	Valstybinis strateginis atliekų tvarkymo planas	Aplinkos ministerija, tvirtina Vyriausybė	Kuriama racionali atliekų tvarkymo sistema, nurodomos atliekų tvarkymo užduotys, priemonės.
Regioninis	Regioninis atliekų tvarkymo planas	Regiono plėtros taryba	Derinami savivaldybių veiksmai, organizuojant atliekų tvarkymą
Savivaldybių	Savivaldybės atliekų tvarkymo planas	Savivaldybės taryba	Komunalinių atliekų tvarkymo organizavimas savivaldybės teritorijoje

Šaltinis: sudaryta darbo autorės.

Sprendimai susiję su komunalinėmis atliekomis privalo būti orientuojami į visuomenės gerovę, gamtinių išteklių tausojimą. Tik darnios atliekų tvarkymo sistemos gali būti ekonomiškai pagrįstos, socialiai priimtinos, aplinkosaugos požiūriu efektyvios (Morrissey, Browne, 2004).

Svarbiausiuose Lietuvos aplinkos apsaugos dokumentuose atliekų tvarkymas yra prioritetinga sritis, kurios pagrindiniai tikslai – modernios atliekų tvarkymo sistemos sukūrimas, atliekų prevencija, racionalaus atliekų panaudojimo užtikrinimas, atliekų srautų ir neigiamo poveikio aplinkai sumažinimas, visuomenės aplinkosauginės sąmonės ir kultūros ugdymas. Modernios atliekų tvarkymo sistemos kūrimas prasidėjo nuo 2000 m., kai buvo pradėti kurti regioniniai atliekų tvarkymo centrai. Valstybės kontrolės atliktas tyrimas parodė, kad dabartinės regioninės šalies tvarkymo sistemos neužtikrina darnios atliekų tvarkymo sistemos veiklos, neskatina atliekų pakartotinio naudojimo ir perdirbimo, ne visiems atliekų turėtojams sudarytos sąlygos rūšiuoti atliekas, kadangi sąvartynuose 2009 – 2011 m. pašalinta 85 proc. komunalinių atliekų, kai ES šalyse šis rodiklis siekia apie 35 proc. (Valstybės audito ataskaita ..., 2013).

Atliekų tvarkymo įstatymas (Žin. 1998, Nr. 61-1726) nurodo, kad ataskaitas apie atliekų susidarymą ir tvarkymą atliekų turėtojai teikia Aplinkos ministerijos įgaliotai institucijai – Aplinkos apsaugos agentūrai. Regioniniai atliekų centrai eksploatuoja sąvartynus, tad mato faktinius pristatytus kiekius. Ėmus ir sulyginus Aplinkos apsaugos agentūros ir Regioninių atliekų tvarkymo centrų duomenis, fiksuojami dideli neatitikimai. Pavyzdžiui, 2012 m. tarp Aplinkos apsaugos agentūros ir regioninių atliekų tvarkymo centrų pateiktų duomenų apie sąvartyne pašalintas komunalines atliekas buvo apie 109421 t skirtumas (Valstybės audito ataskaita ..., 2013). Remiantis statistiniais faktais, tik apibrėžus vadovų kompetencijas, institucijų funkcijas, atsakomybę, pagerėtų atliekų tvarkymo sistemų valdymas ir kontrolė.

Vilniaus miesto savivaldybėje komunalines atliekas tvarko 7 atliekų vežėjai – privačios bendrovės. Savivaldybė nekontroliuoja ir neturi informacijos apie atliekų turėtojus. Šiaulių, Tauragės, Marijampolės, Vilniaus atliekų tvarkymo centrai ir šių rajonų savivaldybės iki 2012 m. nevertino mišrių komunalinių atliekų, šalinamų sąvartynuose, sudėties, nenustatė biologiškai skaidžių atliekų kiekio ir neatsiskaitė Aplinkos ministerijai. Kiti 6 centrai skaičius nustatinėjo pagal individualiai parengtas metodikas, tačiau Aplinkos ministerijai duomenų neteikė, todėl ši iki 2012 m. negalėjo kontroliuoti Valstybiniame strateginiame atliekų tvarkymo plane numatyto komunalinių bioskaidžių atliekų sąvartynuose mažinimo. Siekiant išspręsti biologiškai skaidžių atliekų problemą, savivaldybės kartu su regioniniais atliekų tvarkymo centrais nupirko apie 72 tūkst. kompostavimo konteinerių ir 13 tūkst.

kompostavimo dėžių, tačiau ne visi konteineriai išdalinti atliekų turėtojams. Valstybės kontrolė pateikia keletą pavyzdžių susijusių su bioskaidžių atliekų tvarkymu (žr. 1.10. lent.).

1.10 lentelė

Bioskaidžių atliekų tvarkymo pavyzdžiai

Neigiamas pavyzdys	Teigiamas pavyzdys
Vilniaus apskrities atliekų tvarkymo centras	Tauragės regioninis atliekų tvarkymo centras
Konkursas dėl kompostavimo dėžių pirkimo įvyko 2012 m. gegužės mėn., tačiau dėl neaiškių aplinkybių sutartis su laimėtoju vis dar nepasirašyta. Perkamas kiekis – apie 52000 kompostavimo dėžių, todėl visoje Vilniaus apskrityje gyventojams nėra sudarytos galimybės atskirti bioskaidžias atliekas jų susidarymo vietose.	Gyventojai skatinami kompostuoti žaliąsias ir bioskaidžias atliekas namų valdose pasidarytose kompostavimo dėžėse. Miestų bei individualių namų gyventojams, kompostuojantiems bioskaidžias ir žaliąsias atliekas bei tai deklaruojantiems, taikomas 20 proc. sumažintas rinkliavos mokestis. Tauragės regione tai deklaravo 4625 gyventojai.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Valstybės audito ataskaitą, regioninių atliekų tvarkymo sistemų veikla (2013).

Savivaldybėse įmokos už komunalinių atliekų tvarkymą skiriasi, jų dydis nesiejamas su faktiniu atliekų kiekiu, todėl atliekų turėtojai nėra skatinami mažinti atliekų kiekio patenkančio į sąvartynus. Savivaldybės, atsakingos už komunalinių atliekų administravimą yra nustačiusios skirtingus atsiskaitymo būdus: vietinė rinkliava ir atliekų tvarkymo tarifai. 2013 m. liepos 1 d. tarifų sistema buvo taikoma 21 savivaldybėse, kuriose gyvena 51 proc. šalies gyventojų, rinkliavų sistema – 34 savivaldybėse, kuriose gyvena 43 proc. šalies gyventojų, o Marijampolės apskrityje veikia mišri sistema, numatanti, kad sudarę sutartis moka pagal tarifą, o nesudarę sutarčių moka rinkliavą (žr. 1.11 lent.). Skirtingas ir įmokų už atliekų tvarkymą dydžio apskaičiavimas savivaldybėse: mokestis vienam gyventojui, mokestis nuo gyvenamojo būsto ploto (Valstybės audito ataskaita ..., 2013).

1.11 lentelė

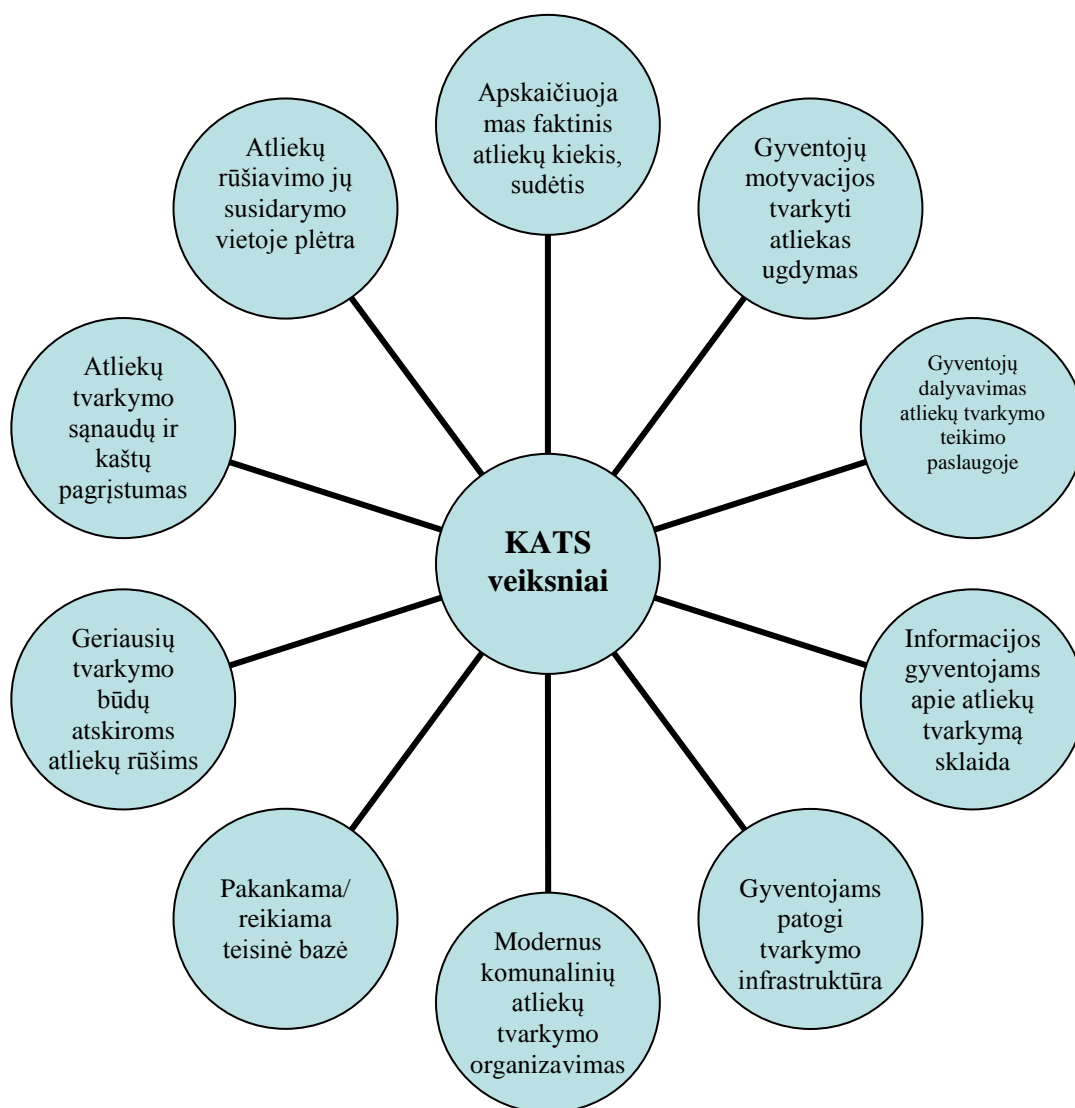
Mokesčio už atliekų tvarkymą pasirinkimo būdas regionuose

Regionas	Savivaldybių skaičius	Tarifas	Rinkliava	Tarifas + Rinkliava
Alytus	7	7	-	-
Kaunas	6	2	4	-
Klaipėda	7	7	-	-
Marijampolė	5	-	-	5
Panevėžys	6	1	5	-
Šiauliai	7	7	-	-
Tauragė	4	4	-	-
Telšiai	4	4	-	-
Utena	6	-	6	-
Vilnius	8	2	6	-

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Valstybės audito ataskaitą, regioninių atliekų tvarkymo sistemų veikla (2013).

Analizuojant Valstybės kontrolės pateiktus duomenis, pastebima, kad modernią komunalinių atliekų tvarkymo sistemą lemia šie veiksniai (žr. 1.9 pav.).

Komunalinių atliekų tvarkymo veiksniai yra reikšmingi darnios atliekų tvarkymo sistemos sukūrimui. Atliekų tvarkymo sistema yra darni, jei apima ekologinius, ekonominius ir socialinius visuomenės tikslus. Atliekos turi būti tvarkomos, atsižvelgiant į aplinkosauginius reikalavimus, užtikrinamas principas „teršėjas moka“, įmokos už atliekų tvarkymą pagrįstos būtinomis atliekų tvarkymo sąnaudomis, gyventojų požiūris turi būti motyvuotas. Atsižvelgiant į regioninių atliekų tvarkymo centrų veiklą, principas „teršėjas moka“, antrinių žaliavų infrastruktūros plėtra, komunalinių atliekų kiekis, patenkantis į sąvartyną, neužtikrina iškeltų tikslų. Mechaninio biologinio apdorojimo projektai vėluoja, ne visiems gyventojams sudarytos sąlygos rūšiuoti atliekas, šalyje nėra vieningos ir sistemingos atliekų apskaitos, atliekų turėtojų registracijos, savivaldybės vadovaujasi skirtingomis jų skaičiavimo metodikomis. Sistema pilnai neveiks, jei gyventojai neprisidės prie darnios komunalinių atliekų tvarkymo sistemos įgyvendinimo.

1.9 pav. Komunalinių atliekų tvarkymą lemiantys veiksniai

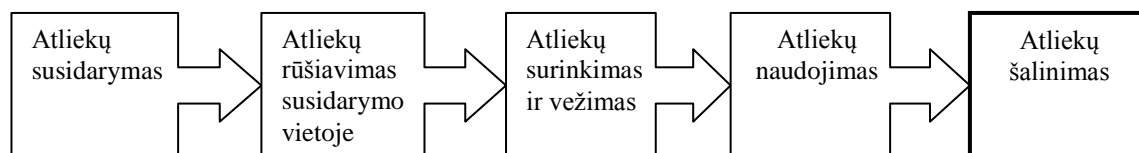
Šaltinis: sudaryta darbo autorės.

Atliekų surinkimas ir šalinimas yra brangi paslauga, o atliekų perdirbimas – dar brangesnis. Sumažinti atliekų kiekį, nebloginant gyvenimo komforto, yra sunku, o sustabdyti atliekų susidarymo neįmanoma (Podgaiskytė, 2011). Sukurti komunalinių atliekų surinkimo ir rūšiavimo infrastruktūrą yra būtina atliekų tvarkymo sąlyga, kuriai įgyvendinti reikalingi finansiniai ištekliai. Kitas būtinas žingsnis – paskleisti gyventojams reikalingą informaciją apie komunalinių atliekų tvarkymo ir surinkimo svarbą bei taisykles. Galiausiai iškyla pats sudėtingiausias uždavinys – suformuoti daugumos gyventojų aplinkosauginės nuostatos ir motyvaciją tvarkyti komunalines atliekas pagal nustatytas taisykles. Jei pirmieji du uždaviniai yra santykinai nesunkiai įgyvendinami, nes susiję su finansiniais ištekliais ir fizinės bei socialinės sistemos pertvarka, tai trečiasis uždavinys verčia atsižvelgti ir analizuoti subjektyvias veikėjų charakteristikas bei jas formuojančius veiksnius. Gyventojų aplinkosauginės nuostatos ir motyvacija, kurios grindžiamos rūpesčiu aplinkosauga, priklauso nuo daugelio socialinių veiksnių. Vienas svarbesnių – visuomenės socioekonominė plėtra, nes ji lemia daugumos gyventojų vertybių kaitą. Mažesnis rūpestis aplinkosauga būdingas labiau į gamybą ir materialinį saugumą nukreiptoms visuomenėms, kadangi tarp šių visuomenių individualaus pasirinkimo prioritetų dominuoja materialiniai interesai, nulemti ypač jaučiamos materialinių išteklių stokos. Komunalinės atliekos ir požiūris į jas, kaip ir visa socialinė tikrovė, yra socialinis konstruktas, todėl komunalinių atliekų suvokimą sąlygoja sudėtingas visuomenės socialinio gyvenimo kontekstas (Leonavičius, 2010).

Asmens pasirinkimas rūšiuoti komunalines atliekas ir laikytis reikalaujamų tvarkymo taisyklių priklauso nuo daugialypio socialinių veiksnių komplekso, tačiau galima juos suskirstyti į tris pagrindines veiksnių grupes, lemiančias daugumos gyventojų pasirinkimą – rūšiuoti ar nerūšiuoti komunalines atliekas (Leonavičius, 2010):

- efektyvi ir gyventojams patogi komunalinių atliekų surinkimo infrastruktūra;
- gyventojų turima informacija apie komunalinių atliekų surinkimo tvarką ir naudą;
- gyventojų aplinkosauginės vertybės ir motyvacija.

Bivainis ir Podgaiskytė (2010) apibrėžia, kad nagrinėjant atliekų tvarkymo sistemas, mokslinėje literatūroje paprastai išskiriamos trys pagrindinės atliekų tvarkymo fazės: atliekų susidarymas, naudojimas, šalinimas. Pastaruoju metu, atsižvelgiant į darnaus vystymo gaires, kintančius atliekų tvarkymo prioritetus, integruoto atliekų tvarkymo ideologinius principus, atliekų tvarkymo ciklas vis dažniau skaidomas į penkias fazes: atliekų susidarymas, atliekų rūšiavimas susidarymo vietoje, surinkimas ir vežimas, atliekų naudojimas ir atliekų šalinimas (žr. 1.10 pav.).

1.10 pav. Komunalinių atliekų tvarkymo etapai

Šaltinis: Bivainis, Podgaiskytė (2010).

Atliekų tvarkymas yra sudėtinė, kompleksinė sistema ir sunku nustatyti kurie veiksniai (socialiniai, ekonominiai, aplinkosauginiai, instituciniai) yra esminiai.

Lietuva, kaip ES valstybė – narė, privalo siekti tinkamo atliekų tvarkymo. Naujausioje ES šalių atliekų tvarkymo patikrinimo ataskaitoje (2012) Lietuva yra priskiriama prie daugiausia trūkumų atliekų tvarkyme turinčių valstybių. Netinkama atliekų prevencijos politika, paskatų šalinti atliekas ne sąvartynuose ir atliekų tvarkymo infrastruktūra yra pagrindiniai trūkumai tinkamai įgyvendinti atliekų tvarkymą. Kadangi didžioji dalis atliekų šalinama sąvartynuose, netinkamai išnaudojamos pakartotinio panaudojimo, perdirbimo ar kitos galimybės. Toje pačioje ataskaitoje yra įvardijamos valstybės: Austrija, Vokietija, Danija ir kt., kuriose veikia visapusiškos atliekų surinkimo sistemos, o į sąvartynus išvežama mažiau nei 5 proc. atliekų. Siekdamas užtikrinti, kad atliekų tvarkymo politika būtų veiksminga, šios šalys paprastai derina teisinės, administracinės ir ekonominės priemonės.

Vertinant 2011 m. statistiką, Lietuvoje atliekų kiekis, tenkantis vienam gyventojui, yra didžiausias: Lietuvoje 442 kg/gyv., Latvijoje 250 kg/gyv., Estijoje 298 kg/gyv. Europos Sąjungos bendras vidurkis 503 kg/gyv. Perdirbamas komunalinių atliekų kiekis Lietuvoje vos 19 kg/gyv., kai ES vidurkis siekia 193 kg/gyv. (EUROSTAT, 2011).

Lietuvoje 2009 – 2011 m. apie 85 proc. susidariusių komunalinių atliekų buvo pašalinta sąvartynuose, 15 proc. jų perdirbta ar kitaip panaudota. Ši situacija teigia, kad reikalingos veiksmingos priemonės, kad atliekos būtų perdirbamos, o ne šalinamos sąvartynuose.

1.12 lentelė

Komunalinių atliekų kiekis patekęs į sąvartyną 2009-2011 m.

	2009		2010		2011	
	tūkst. t.	% (nuo surinkto kiekio)	tūkst. t.	% (nuo surinkto kiekio)	tūkst. t.	% (nuo surinkto kiekio)
Šalinimas sąvartynuose	1092,78	90,65	1078,71	86,12	1033,58	77,22

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Aplinkos apsaugos agentūros duomenis

Lietuvoje planuojama įrengti 10070 antrinių žaliavų konteinerių aikštelių. Savivaldybėse 2011 - 2012 m. įrengtos 8103 konteinerių aikštelės, dar reikalinga 1967. šalyje

viena antrinių žaliavų konteinerių aikštelė tenka vidutiniškai 387 gyventojams (Apibendrinta informacija apie..., 2013)

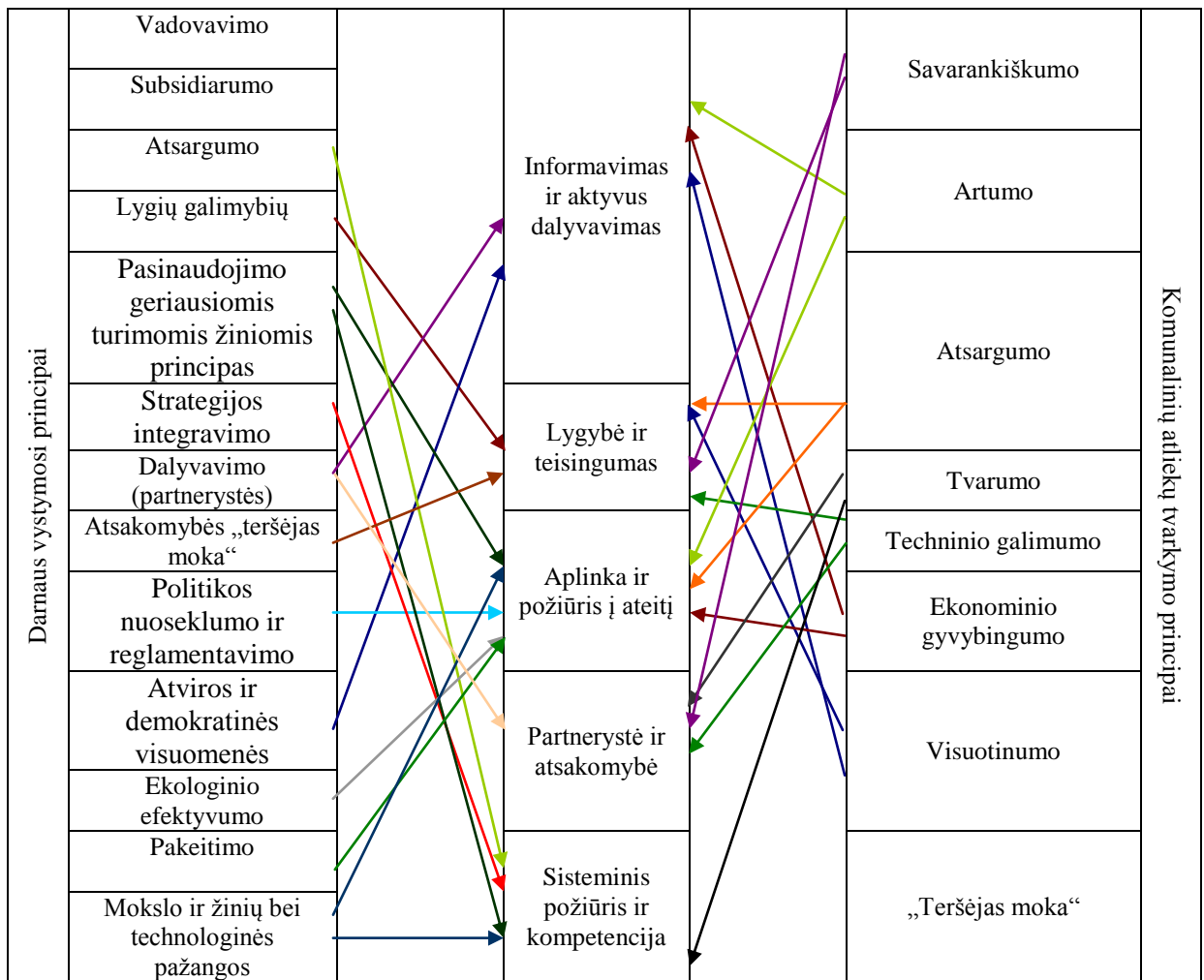
2013 m. pradžioje sąvartynuose veikė 8 rūšiavimo linijos. Jų pajėgumai buvo apie 199 tūkst. t. komunalinių atliekų per metus, o susidarantis komunalinių atliekų kiekis per metus šalyje siekia apie 1100 tūkst. t.

1.2.3. Darnus atliekų tvarkymas

Komunalinių atliekų tvarkymo pagrindinės strateginės kryptys – atliekų prevencija, pakartotinis panaudojimas, užtikrintas žmonių sveikatai ir aplinkai saugus atliekų tvarkymas – pagrįstos darnaus vystymosi koncepcija. Išnagrinėjus teorinius strateginio valdymo, darnaus vystymosi ir komunalinių atliekų tvarkymo aspektus, galima išvelgti darnaus vystymosi ir komunalinių atliekų tvarkymo principų sąsajas (žr. 1.11 pav.).

Strategijoje numatytas visuomenės dalyvavimas ne tik sprendžiant konkrečius uždavinius, bet ir priimant svarbius sprendimus įvairiuose lygiuose darnaus vystymosi požiūriu. Komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje svarbų vaidmenį turi atlikti visuomenės dalyvavimas. Sudėtinga pasiekti tinkamų sistemos rezultatų, jei šiame procese nedalyvaus viešąją paslaugą besinaudojantys klientai. Aktyviai dalyvaudami atliekų tvarkyme, keisdami elgseną, motyvaciją, žmonės patys galėtų užsiimti atliekų tvarkymo valdymu. Į žmogų orientuota komunalinių atliekų tvarkymo sistema galėtų lemti efektyvesnius atliekų tvarkymo rezultatus, optimalią kainą. Tokia atliekų tvarkymo sistema skatintų atsakomybę.

Stonkienė (2008) teigia, kad tik plačiu mastu konsultuojantis suinteresuotoms grupėms, joms keičiantis informacija, užtikrinamas suderintas veikimas, lemiantis, viena vertus, adekvačią valstybės (jos kompetentingų institucijų) veiksmų, planų tikslingumo suvokimą, kita vertus – visuomenės, jos grupės poreikių ir interesų tenkinimą.

1.11 pav. Darnaus vystymosi ir komunalinių atliekų tvarkymo principų sąsajos

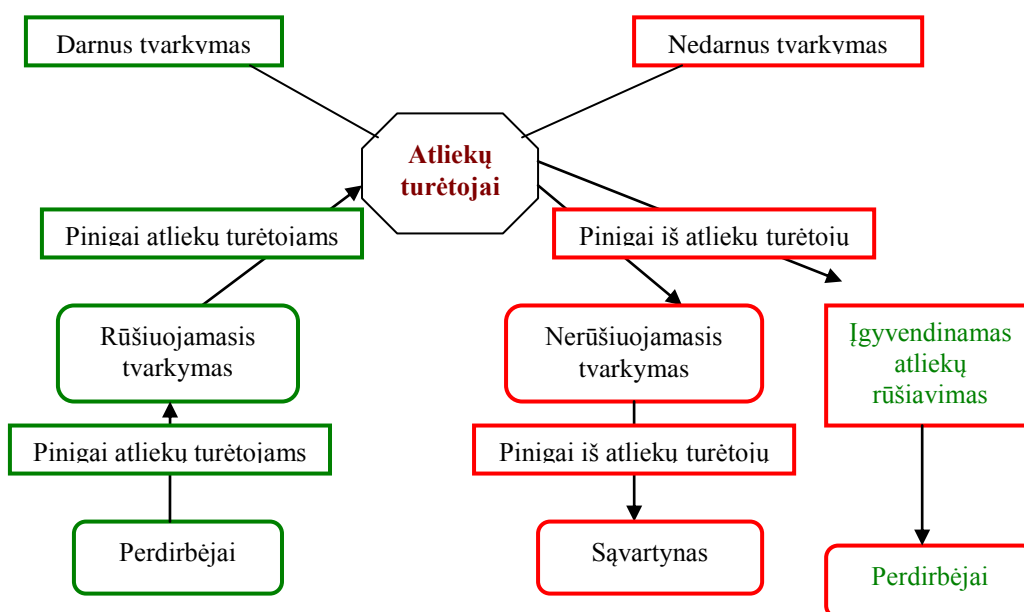
Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Nacionalinę darnaus vystymosi strategiją (2003), Valstybinį strateginį atliekų tvarkymo planą (2002).

Netolygus pasaulio vystymasis nulėmė lygybės tarp kartų ir lygybės kartų viduje principą. Įgyvendinant darnaus vystymosi strategiją, svarbu užtikrinti ne tik lygias galimybes, bet ir vienodą atsakomybę už padarytos veiklos rezultatus. Komunalinių atliekų tvarkymo sistema sukurta tam, kad tenkintų gyventojų poreikius, neatsižvelgiant į tai kokia žmonių socialinė padėtis, kur gyvena.

Siekiant tinkamai valdyti darnaus vystymosi procesą, sprendimai turi būti priimami tame lygmenyje, kuriame jie yra veiksmingiausi. Subsidiarumo principas atliekų tvarkymo sistemoje turi pasireikšti taip, kad atliekų tvarkymas būtų priartintas prie jų susidarymo vietos, todėl čia pagrindinė iniciatyva priklauso patiems gyventojams. Gyventojai, vadovaujantis šalyje veikiančia tvarka, negali savarankiškai įsirengti atitinkamų konteinerių, organizuoti atliekų išvežimą ar perdirbimą, tai atlieka arčiausiai esanti valdžia (savivaldybės, regioniniai atliekų tvarkymo centrai).

Kaip ir bet kokioje kitoje veikloje, modernios technologijos atliekų tvarkyme padeda pasiekti didesnio efektyvumo, mažiau teršti aplinką. Mokslo ir žinių bei technologinės pažangos principas skatina siekti, kad sistemos įrenginiai, apskaitos, vadybos, logistikos priemonės atitiktų šiuolaikinius reikalavimus ir būtų kiek įmanoma artimesni geriausiai prieinamoms praktikoms. Atliekų tvarkymo įrenginiai ir jų tinklas turi būti modernizuojami ir plėtojami atsižvelgiant į sistemos poreikius ir technologijų progresą. Siektina, kad informacija apie atliekų tvarkymą laiku pasiektų ir būtų prieinama visiems atliekų turėtojams.

Komunalinių atliekų tvarkymo sistemai galima priskirti darnų atliekų tvarkymą (atitinkantį darnaus vystymosi strategijos keliamus tikslus) ir nedarnų atliekų tvarkymą (šiuo metu tokia sistema yra Lietuvoje) (žr. 1.12 pav.). Iš paveikslo matyti, kad darniame komunalinių atliekų tvarkyme visos atliekos turi būti perdirbtos ar kitaip panaudotos, joms nepatenkant į sąvartyną. Lietuvos komunalinių atliekų tvarkymo sistemą šiuo metu galima priskirti prie nedarnios, nepaisant to, kad komunalines atliekas pradeda rūšiuoti, tačiau bendras atliekų kiekis patenkantis į sąvartyną išlieka labai didelis.

1.12 pav. Komunalinių atliekų darnus ir nedarnus tvarkymas

Šaltinis: sudaryta darbo autorės.

Šiuo metu Lietuvoje pagrindiniais prioritetais laikomi principas „teršėjas moka“ ir atliekų tvarkymas jų susidarymo vietoje. Tačiau jų įgyvendinimui sukurtos komunalinių atliekų tvarkymo sistemos nėra pasiruošusios tai įgyvendinti. Atliekų tvarkymo sąnaudas padengia atliekų turėtojai, tačiau pagal valstybės kontrolės pateiktą ataskaitą surinktų lėšų neužtenka sąnaudoms padengti (žr. 1.13 lent.).

Komunalinių atliekų tvarkymo sąnaudų dydį lemia trijų pagrindinių atliekų tvarkymo paslaugų grupių sąnaudos: sistemų administravimo; atliekų surinkimo ir vežimo; sąvartyno

eksploatavimo (vartų mokestis). Visų veiklų sąnaudos turi būti įtraukiamos į būtinas komunalinių atliekų tvarkymo sąnaudas.

1.13 lentelė

Regioninių atliekų tvarkymo centrų grynasis pelnas (nuostolis) 2010 – 2012 m.

Regioninis atliekų tvarkymo centras	Grynasis pelnas (nuostolis), Lt		
	2010	2011	2012
Alytaus	86799	50688	39398
Marijampolės	303490	1473548	1757421
Klaipėdos	1979019	281807	143720
Šiaulių	0	0	0
Panevėžio	986437	590061	-178042
Utenos	-249622	-67607	1305967
Kauno	2286151	2293770	1414181
Telšių	-221928	-266985	-887976
Tauragės	-163077	-181536	428674
Vilniaus	-3067415	-68246	3376448

Šaltinis: Veiklos audito ataskaita, regioninių atliekų tvarkymo sistemų veikla (2013).

Iš lentelės matyti, kad 2010 – 2011 m. keturi centrai dirbo nuostolingai, nebuvo tinkamai suderintas veiklų finansavimas. 2012 m. nuostolingai dirbo Panevėžio ir Telšių regioniniai atliekų tvarkymo centrai. Tai galėjo įtakoti netinkamai nustatytas mokestis iš atliekų turėtojų, įgyvendinamų projektų netikslumai. Valstybės kontrolės atliktas tyrimas nustatė, kad šalyje nėra duomenų apie atliekų tvarkymo sąnaudas tenkančias vienam gyventojui ar vienai tonai atliekų. Dauguma atliekų vežėjų, pasirašiusių surinkimo ir vežimo sutartis su savivaldybėmis neteikia duomenų, apie faktines atliekų tvarkymo sąnaudas.

Nesant tikslingos ir sistemingos statistikos apie komunalines atliekas, šalyje veikianti komunalinių atliekų tvarkymo sistema nėra darni, nes atliekų tinkančių antriniam panaudojimui išrūšiuoja vos 15 proc., o likusi dalis patenka į sąvartynus. Darnios sistemos sukūrimas tai atliekų rūšiavimo sistema, kai atliekų turėtojai gauna ekonominį naudingumą. Šioje sistemoje turi veikti visuomenės sąmoningumas, tinkama infrastruktūra, teisinė bazė.

Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo rodikliai. Įgyvendinant Nacionalinę darnaus vystymosi strategiją komunalinių atliekų tvarkymo klausimu, reikia analizuoti ilgalaikių ir trumpalaikių tikslų įgyvendinimą. Būtina sukurti tinkamiausią komunalinių atliekų tvarkymo sistemą, sumažinti atliekų susidarymą ir užtikrinti informavimą ir švietimą atliekų tvarkymo klausimais. Šiems tikslams įgyvendinti rengiami įvairūs projektai, kurių vykdymo metu siekiama ilgalaikių tikslų (Nacionalinė darnaus vystymosi..., 2011). Tam tikromis priemonėmis norima sukurti veiksmingas komunalinių atliekų tvarkymo sistemas ir pasiekti kad būtų surenkama ir perdirbama ar kitaip panaudojama ne mažiau kaip 50 procentų komunalinių atliekų. Reikšmingas yra piliečių informavimas ir švietimas atliekų tvarkymo klausimais, tai yra nuolatinis darbas, kuriuo siekiama atliekų prevencijos. Atliekų

prevencija yra svarbiausias atliekų sektoriaus tikslas. Tai yra priemonės, kurių imamasi, prieš produktui ar medžiagai tampa atliekomis ir dėl kurių turi sumažėti atliekų kiekis. Atliekų prevencija yra aukščiausias atliekų hierarchijos tikslas, todėl pirmą kartą Lietuvoje rengiama Valstybinės atliekų prevencijos programa. Jos paskirtis – išnagrinėti esamą atliekų prevencijos būklę, nustatyti šios prevencijos 2014 – 2020 m. prioritetus, tikslus, uždavinius ir priemones jiems įgyvendinti, taip pat jų vertinimo kiekybinius kriterijus, laukiamus rezultatus, įgyvendinančias institucijas (Valstybinė atliekų prevencijos..., 2013). Darnaus vystymosi ilgalaikių tikslų įgyvendinimas turėtų būti įvykdytas iki 2020 metų, kartu su 2014 - 2020 metų Nacionalinės pažangos programa.

Trumpalaikių tikslų įgyvendinimas pagal Nacionalinę darnaus vystymosi strategiją atliekų tvarkymo sistemoje turėjo būti pasiektas iki 2012 metų: sukurta šiuolaikiška komunalinių atliekų tvarkymo infrastruktūra, išplėsta viešųjų komunalinių atliekų tvarkymo paslauga, išugdytas visuomenės ekologinis sąmoningumas ir atliekų tvarkymo kultūra (Nacionalinė darnaus vystymosi..., 2011). Ar šie tikslai buvo įgyvendinti bus matoma tik sekančiose darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo ataskaitose. Šiuo metu naujausia yra 2012 metais pateikta Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo 2008 -2010 m. ataskaita (žr. 1.14 lent.). Lentelėje pateikiama susisteminta komunalinių atliekų tvarkymo analizė.

1.14 lentelė

Strategijos įgyvendinimo 2008 -2010 m. ataskaitos suvestinė

Faktas	Tendencija	Vertinimas
Komunalinių atliekų kiekis iki kriziniu laikotarpiu nuosekliai didėjo ir metinis komunalinių atliekų kiekis vienam gyventojui padidėjo nuo 310 kg 2000 metais iki 401 kg 2007 metais. Atliekų kiekis 100 Lt vartojimo išlaidų sumažėjo nuo 3,73 kg 2000 metais iki 2,57 Lt 2007 metais	Komunalinių atliekų kiekio didėjimas bent dvigubai lėtesnis nei vartojimo išlaidos	Darnaus vystymosi požiūriu vertinama neigiamai, nes tendencija neįgyvendinama
Krizės laikotarpiu užfiksuotas gana žymus komunalinių atliekų kiekio sumažėjimas nuo 408 kg 2008 metais iki 361 kg 2009 m. tačiau šių atliekų kiekis mažėjo lėčiau nei vartojimo išlaidos, todėl atliekų kiekio santykis su vartojimo išlaidomis pradėjo didėti		
Pagal savivaldybių pateiktus duomenis 2010 metų pradžioje komunalinių atliekų tvarkymo paslauga buvo suteikta 91 proc. visų Lietuvos gyventojų. Planuotą 95 proc. ribą peržengė Alytaus, Kauno ir Šiaulių apskritys, netoli jos – Telšių (94 proc.) ir Klaipėdos bei Vilniaus apskritys (92 proc.). Šiuo požiūriu prasčiausia padėtis Tauragės apskrityje (62 proc.)	Strategijoje prie trumpalaikių tikslų numatyta užtikrinti viešosios atliekų tvarkymo paslaugos visuotinumą, kokybę ir prieinamumą. Visuotinumą principas laikomas užtikrintu, kai viešoji komunalinių atliekų tvarkymo paslauga teikiama 95 proc. savivaldybės teritorijos gyventojų	Nors šalies mastu iki principo įgyvendinimo dar trūksta 4 proc., tačiau kai kurios apskritys šią nuostatą jau įgyvendino. Darnaus vystymosi požiūriu ši tendencija vertinama teigiamai
Komunalinių atliekų rūšiavimui skiriama daug dėmesio, tačiau perdirbtų ar kitaip	Strategijoje numatyta, kad iki 2013 metų turi būti surinkta ir	Esant tokiems atliekų rūšiavimo augimo tempams,

panaudotų komunalinių atliekų dalis auga labai lėtai. 2008 metais ji sudarė 8,3 proc., 2009 metais – 9,5 proc., o 2010 metais viršijo 14 proc.	perdirbta ar kitaip panaudota ne mažiau kaip 50 proc. komunalinių atliekų	ši užduotis sunkiai įgyvendinama. Darnaus vystymosi požiūriu vertinama neigiamai
Pradiniame Regioninių atliekų tvarkymo sistemų kūrimo etape (2000 – 2006 m.) buvo pernelyg susikoncentruota prie darnaus vystymosi požiūriu žemiausio atliekų tvarkymo prioriteto – atliekų šalinimo sąvartynuose, o atliekų rūšiavimo ir jų panaudojimo užtikrinimui skirta per mažai dėmesio. Nepakankamai įvertinta, kad pagerinus atliekų surinkimą iš gyventojų, komunalinių atliekų srautai į sąvartynus gerokai išaugs, todėl sąvartynus teks plėsti daug sparčiau nei buvo planuota.	Skatinti atliekų tvarkymo prevenciją.	Siekiant spartesnės pažangos, būtina peržiūrėti Regioninių atliekų tvarkymo centrų veiklos finansavimo principus ir pasiekti, kad būtų skatinamas ne kuo didesnis atliekų surinkimas sąvartynuose, o atliekų rūšiavimas ir jų pakartotinis panaudojimas. Darnaus vystymosi požiūriu tendencija vertinama neigiamai
Atsižvelgiant į per lėtą pažangą atliekų rūšiavimo ir perdirbimo ar kitokio panaudojimo srityse, kyla grėsmė, kad bus ieškomas lengviausias susidariusios problemos sprendimo būdas – pradėtos deginti nerūšiuotos komunalinės atliekos.	Ekonominiu, socialiniu ir aplinkosauginiu požiūriu atliekų tvarkymo būdai (rūšiavimas, perdirbimas, kompostavimas) saugūs aplinkai ir žmonių sveikatai	Darnaus vystymosi požiūriu vertinamas neigiamai nes atliekų deginimas prieštarauja teisės aktuose įteisintai tvarkai, pagal kurią gali būti deginamos tik po rūšiavimo likusios netinkamos atliekos
Pakuočių atliekos sudaro didelę bendro komunalinių atliekų srauto dalį. 2009 metais surinkta ir perdirbta 57,7 proc., o 2010 metais – 59,9 proc. pakuočių atliekų	VSATP numatyta, kad iki 2009 metų pabaigos būtų sudarytos organizacinės ir (ar) techninės sąlygos kasmet surinkti ir perdirbti ne mažiau kaip 50 proc. pakuočių atliekų.	Darnaus vystymosi požiūriu vertinama teigiamai, nes ši užduotis sėkmingai įgyvendinama

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo 2008 - 2010 m. ataskaitą (2012).

Kasmet Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės skelbia pagrindinius darnaus vystymosi rodiklius. LR aplinkos ministerija ir Aplinkos apsaugos agentūra rengia aplinkos būklės apžvalgas, kuriose atliekų tvarkymas vertinamas pagal darnaus vystymosi rodiklius. Aplinkos apsaugos agentūros duomenų bazėje sisteminama informacija, kaip vykdomos Valstybiniame strateginiame atliekų tvarkymo plane nustatytos atliekų tvarkymo užduotys.

Ar nustatyti tikslai atliekų tvarkymo klausimais Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje yra įgyvendinami parodo atitinkami rodikliai. Strategijoje rodiklių įvertinančių darnią atliekų tvarkymo sistemą išskiriama vos 7. Darnaus vystymosi rodikliai neatspindi veikiančios sistemos pokyčių, todėl reikalingi papildomi rodikliai, jų sistemingas vertinimas.

Analizuojant teisės aktus, atliekų tvarkymo ataskaitas, mokslinę literatūrą išskirti šie rodikliai:

- Komunalinių atliekų kiekis patenkantis į sąvartyną, t;
- Komunalinių atliekų kiekis tenkantis vienam gyventojui per metus, kg;
- Konteinerių aikštelių skirtų antrinėms žaliavoms surinkti skaičius, vnt.;
- Pirminio rūšiavimo metu surūšiuotų komunalinių atliekų kiekis, t;

- Atliekų (popierius, plastikas, stiklas) perdirbimo intensyvumas, t;
- Individualių namų gyventojams nupirktos ir išdalintos rūšiavimo priemonės, vnt.;
- Atliekų surinkimo dažnis, kartais per mėnesį;
- Savivaldybės taryboje nagrinėti sprendimai susiję su komunalinių atliekų tvarkymu, sk.;
- Komunalinių atliekų tvarkymo sąnaudos, Lt/t;
- Tarifo ar vietinės rinkliavos pasirinkimas;
- Mokesčio už atliekų tvarkymą mažinimas dėl rūšiavimo kokybės, kart.;
- Atliekų turėtojų registro atnaujinimas, kartais per metus;
- Geros kokybės, prieinama viešoji KA tvarkymo paslauga visuomenei, proc.;
- Švietėjiška veikla (seminarai, susirinkimai, skrajutės, TV laidos, žinutės spaudoje), vnt.;
- Oficialus kontenerių turinio tikrinimas, kartais per metus;

Darnaus vystymosi vertinimas sparčiai besivystanti sritis, todėl įvertinant ekonominius, socialinius ir aplinkosauginius komponentus atliekų tvarkyme, būtina tinkama rodiklių sistema. Taip bus galima stebėti sistemos tobulėjimą, keitimąsi.

Apibendrinimas. Galima teigti, kad darnus vystymasis yra tvirta visuotinė ideologija, tačiau, norint įgyvendinti darnaus vystymosi strategiją, pasiekti nustatytus tikslus, būtina rasti efektyvias priemones. Darnaus vystymosi koncepcija apima ekonomiką, aplinkosaugą, socialinę, kultūrinę, politinę sanglaudą, žmogaus teises ir pareigas, racionalų išteklių naudojimą tam, kad būtų tenkinami dabartinių ir ateinančių kartų poreikiai. Pastebima, kad ekonomikos, socialinės apsaugos, ekologiniai ir instituciniai komponentai yra derinami tarpusavyje ir papildo vienas kitą. Darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimui įvertinti ir monitoringui vykdyti turi būti nustatyti gana paprasti darnaus vystymosi rodikliai, tiesiogiai susiję su numatytais tikslais, uždaviniais ir leidžiantys reguliariai vertinti padarytą pažangą. Darnus vystymasis yra nesibaigiantis procesas, kuriam reikalingi papildomi komponentai atskirose sistemose. LR komunalinių atliekų tvarkymo sistema kuriama, vadovaujantis principinėmis ES nuostatomis. Sistemos valdymas priklauso nuo tinkamai įgyvendinamų teisės aktų ir institucijų funkcijų pasidalinimo. Darnaus vystymosi nuostatų įgyvendinimą komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje lemia atliekų tvarkymo sąnaudų ir išlaidų balansas; atliekų rūšiavimo jų susidarymo vietoje plėtra; apskaičiuotas faktinis atliekų kiekis, sudėtis; gyventojų motyvacijos tvarkyti atliekas ugdymas; gyventojų dalyvavimas atliekų tvarkymo teikimo paslaugoje; informacijos gyventojams apie atliekų tvarkymą sklaida; gyventojams patogi tvarkymo infrastruktūra; modernus komunalinių atliekų tvarkymo organizavimas; pakankama/ reikiama teisinė aplinka; geriausių tvarkymo būdų atskiroms atliekų rūšims pasirinkimas. Šių veiksmų įgyvendinimas gali sukurti darnią sistemą, pasirinkimas tvarkyti atliekas ugdo visuomenės kultūrą, atliekų tvarkymas ekonomiškai pagrįstas ir atsiperka.

2. DARNAUS VYSTYMO SI STRATEGIJOS ĮGYVENDINIMO TELŠIŲ RAJONO KOMUNALINIŲ ATLIEKŲ TVARKYMO SISTEMOJE METODOLOGINIS PAGRINDIMAS

2.1. Tyrimo metodologijos pagrindimas

Magistro darbe, siekiant ištirti darnaus vystymosi strategijos komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje specifiškumą, buvo atlikta Lietuvos ir užsienio autorių mokslinės literatūros analizė, taip pat atlikta dokumentų (teisės aktų, strateginių dokumentų) turinio analizė. Išanalizuotas Telšių rajono strateginis veiklos planas, Telšių rajono strateginis plėtros planas, Telšių rajono atliekų tvarkymo taisyklės, rinkliavos nuostatai, Telšių regiono atliekų tvarkymo centro įstatus, veiklos ataskaitas ir atliktas tyrimas Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje. Tyrimui pasirinkti kokybiniai tyrimo metodai, kuriais buvo galima įvertinti darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimą Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje ir numatyti tobulinimo galimybes.

Tyrimo metodologija pagrindžiama:

- Lietuvos ir užsienio autorių išvalgomis apie strateginį valdymą viešajame sektoriuje, darnų vystymąsi ir komunalinių atliekų tvarkymą: Arimavičiūtė, 2005, 2007; Kreikebaum, Kohlhammer, 1997; Martinkus, 2003; Yarnall, 2008; Vasiliauskas, 2002, 2004, 2005; Stoškus, Beržinskienė, 2005; Bivainis, Tunčikienė, 2006; Raipa, Staponkienė, 2007; Melnikas, Smaliukienė, 2007; Baum, Lampel, 2010; Petrauskienė, 2010; Enz, 2010; Morali, 2012; Zakarevičius, Gedvilaitė – Moan, 2010; Tunčikienė, Skačkauskaitė, 2012; Krankalis, Dailidytė, 2012; Domarkas, Juknevičienė, 2010; Raipa, Jurkšienė, 2013; Giedraitytė, Raipa, 2012; Pauliukevičiūtė, 2010; Dūda, 2010, Skietrys, Raipa, 2009; Burinskienė, 2003; Adomaitienė, Zubrickienė, Andriekienė, 2006; Čiegis, Tamošiūnas, Ramanauskienė, Navickas, 2010; Tamošiūnas, 2009; Venckus, 2012; Hollmann-Peters, 2011; Jociutė, 2013; Steger, 2008; Šimanskienė, Paužuolienė, 2012;; Atkočiūnienė, 2013; Svensson, 2006; Razauskas, 2009; Pilipavičius, 2012; Naruševičius, Lazdinis, 2010; Staponkienė, 2008; Ryden, 2008; Bivainis, Tamošiūnas, 2007; Štreimikienė, Mikalauskiene, 2009; Becker, 2010; Čiegis, Ramanauskienė, 2011; Podgaiskytė, 2011; Valevičienė, 2012; Baltrėnas, Butkus, Oškinis, Vasarevičius, Zigmontienė, 2008; Bakas 2008; Vaišnoras, 2011; Leonavičius, 2010; Bivainis, Podgaiskytė, 2010; Morrissey, Browne, 2004.
- Lietuvos Respublikos teisės aktais, strategijomis, ataskaitomis, nuostatais: LR Aplinkos apsaugos įstatymas, Žin., 1992 Nr. 5-75; LR Atliekų tvarkymo įstatymas Žin., 1998, Nr. 61-1726; LR Vietos savivaldos įstatymas, Žin., 1994 Nr. 55-1049; Atliekų tvarkymo taisyklės, Žin., 2011 Nr. D1368; Valstybinis strateginis atliekų tvarkymo planas, Žin.,

2007, Nr. 122-5003; Teminė atliekų prevencijos ir perdirbimo strategija, 2005; ES šalių atliekų tvarkymo patikrinimo ataskaita, 2012; Nacionalinė darnaus vystymosi strategija, 2003, 2009; Valstybinio audito ataskaita „Regionų atliekų tvarkymo sistemų veikla“, 2013; Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo 2008 – 2010 m. ataskaita, 2012; Valstybinio strateginio atliekų tvarkymo plano strateginių pasekmių aplinkai vertinimo ataskaita, 2007; Savivaldybių organizuojamų viešųjų paslaugų teikimo ataskaita, 2010; 2014-2020 metų nacionalinės pažangos strategija, Rio+20 „Ateitis, kurios norime, 2012; Darbotvarkė 21, 2001; Europa 2020 strategija, 2010.

- Kokybinio tyrimo metodologija naudojama socialiniuose moksluose: Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008; Kardelis, 2007; Tidikis, 2003.

Siekiant atlikti kuo kokybiškesnį tyrimą buvo laikomasi šių tyrimo etapų:

1. Remiantis Lietuvos ir užsienio autorių mokslinėmis išvalgomis, dokumentais (teisės aktais, strateginiais dokumentais) analizuojamos strateginio valdymo, darnaus vystymosi koncepcijos, jų specifiškumas, komunalinių atliekų tvarkymo sistema ir jos valdymas Lietuvoje.
2. Antrojo etapo metu, vadovaujantis komunalinių atliekų tvarkymą reglamentuojančiais dokumentais analizuojama esama situacija Telšių rajone.
3. Atlikus problemos analizę teoriniu aspektu ir įvertinus dokumentų turinio analizės metu gautus duomenis paruoštas interviu klausimynas, kuriuo siekiama sužinoti ekspertų nuomonę darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje klausimais. Ekspertinio vertinimo metu buvo siekiama išsiaiškinti ar darnaus vystymosi principai įgyvendinami Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje juos įvertinant ir argumentuojant kokie pavyzdžiai (teigiami, neigiami) rodo principo įgyvendinimo lygį. Principų lentelė sudaryta vadovaujantis mokslinė literatūros analize, atliekų tvarkymą reglamentuojančiais dokumentais. Ekspertų vertinimui taip pat pateikiama rodiklių lentelė, sudaryta remiantis Valstybės kontrolės audito, Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos, Telšių rajono savivaldybės, Telšių regiono atliekų tvarkymo centro ataskaitomis. Rodikliai parodo įgyvendinamų uždavinių, siekiamų tikslų rezultatus.
4. Atliekant tyrimą analizuojama ir aptariama ekspertų nuomonių raiška apie darnaus vystymosi principų įgyvendinimą, principų įgyvendinimo lygio skirtumus, diegimo galimybes, rodiklių raišką Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje. Ekspertai apklausiami tiesioginio susitikimo metu. Pokalbis su ekspertu vidutiniškai užtrukdavo apie 1 val. 30 min. Ekspertų atsakymai fiksuoti protokole, nes tyrime

dalyvaujantys ekspertai atsisakė kad pokalbis būtų įrašomas garso įranga. Apklausoje dalyvavo 6 ekspertai.

5. Ekspertų atsakymai apie darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimą Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje buvo sisteminami pagal jų panašumus. Išanalizavus tiriamųjų nuomones pateikiamos išvados ir rekomendacijos darnaus vystymosi komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje klausimais. Pateikta SG analizė ir darnaus vystymosi strateginės kryptys Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemai.

2.2. Tyrimo instrumento pagrindimas

Kokybinis tyrimas anot Bitino, Rupšienės, Žydžiūnaitės (2008) reiškia duomenų rinkimą žodine forma, kurie reiškiami teiginiais ar kategorijomis ir vertinami subjektyviai. Kokybiniai metodai naudingi tuomet, kai siekiama suformuluoti sąvokas, nusakančias žmogiškuosius fenomenus, taip pat atskleisti patirties atvejų prasmę ir interpretaciją. Kokybiniai tyrimai remiasi ne tik patirtimi, bet ir ją įprasmina atsižvelgiant į naujus teorinius teiginius, patvirtindami konkrečiomis sąlygomis.

Socialinio tyrimo kokybinių duomenų pagrindiniai rinkimo metodai yra stebėjimas, interviu ir dokumentų rinkimas (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008).

Dokumentų turinio analizė anot Kardelio (2007) leidžia gauti objektyvios informacijos vienu ar kitu klausimu, nes dauguma žmogaus elgesio ypatumų bei jį lemiančių veiksnių užfiksuota įvairiuose dokumentuose.

Teorinės mokslinės literatūros analizė parodė, kad vadovaujantis darnaus vystymosi strategijos nuostatomis gali būti sukurta ir įgyvendinta komunalinių atliekų tvarkymo sistema. Mokslinei analizei pagrįsti pasirinkta Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistema. Analizuojama kaip darnaus vystymosi strategija įgyvendinama sistemoje, kaip laikomasi ekonominių, socialinių ir aplinkosauginių dimensijų įgyvendinant darnų vystymąsi. Susipažįstama su Telšių rajono teritorija, komunalinių atliekų tvarkymo sistema, atliekama dokumentų turinio analizė darnaus vystymosi kontekste, analizuojama atsakingų institucijų veikla.

Dokumentų turinio analizė apima pagrindines tyrimo problemą:

- Kokie veiksniai lemia darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimą Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje?

Interviu metodas yra vienas iš efektyviausių kokybinio tyrimo metodų, nes gaunama reikiama žodinė informacija, pokalbio kryptį ir turinį sąlygoja tyrimo problema. (Tidikis, 2003). Kryptingojo (dar vadinamo iš dalies struktūrizuoto) interviu su ekspertais tyrėjas iš anksto numato temas ir problemas, kurias aptars interviu metu, bet „neprisiriša“ prie klausimų

tvarkos ar numatytų pasakyti žodžių. Pagrindinis šio interviu aspektas yra išklausinėjimas, grindžiamas prielaida, kad prasminga žinoti informantų požiūrius, vertinimus ir nuomones (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008).

Tyrimo tikslas – nustatyti kaip darnaus vystymosi principai įgyvendinami Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje ir kokie rodikliai tai parodo. Kokybinio tyrimo instrumentas – iš dalies struktūrizuoto turinio interviu klausimynas ekspertams (žr. 4 priedą).

Interviu metu tiriamųjų klausama apie darnų strateginį vystymąsi, ir siekiama išsiaiškinti koku lygiu darnaus vystymosi principai yra įgyvendinami, argumentuojant, kokie pavyzdžiai ir kokios priežastys rodo principo įgyvendinimą ar neįgyvendinimą. Ekspertų prašoma įvertinti septynis principus pritaikytus komunalinių atliekų tvarkymo sistemai, vadovaujantis mokslinė literatūros analize, teisės aktais, Nacionaline darnaus vystymosi strategija. Norint nustatyti ar principai pasireiškia sistemoje būtini vertinimo rodikliai. Ekspertams pateikiama rodiklių lentelė, sudaryta remiantis Valstybės kontrolės audito, Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos, Telšių rajono savivaldybės, Telšių regiono atliekų tvarkymo centro ataskaitomis.

Interviu apima pagrindines tyrimo problemas:

1. Kokie darnaus vystymosi principai geriausiai įgyvendinami Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje?
2. Kokie rodikliai gali būti naudojami darnaus vystymosi nuostatų įgyvendinimo Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje stebėsenos vykdymui?
3. Kokios darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje tobulinimo galimybės?

2.3. Tyrimo imties charakteristika

Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė (2008) pažymi, kad kokybinio tyrimo išvados labiau siejasi ne su imties dydžiu, bet su tyrėjo analitiniais gebėjimais ir tyrimui pasirinktų atvejų informatyvumu.

Tyrimui buvo pasirinkta tiriamųjų grupė – ekspertai: 2 moterys ir 4 vyrai. Ekspertų pasirinkimo kriterijus – specialistų kompetencija atsakyti į klausimus, susijusius su darniu vystymusi komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje, gebėjimas teikti pasiūlymus. Ekspertų pasirinkimas motyvuojamas siekiant informacijos tiek iš sprendimus priimančių asmenų, tiek sprendimus įgyvendinančių asmenų. Interviu vyko su Telšių rajono savivaldybės aplinkos skyriaus specialiste, su Telšių regiono atliekų tvarkymo centro specialiste – kontroliere Telšių rajone. Ekspertiniam vertinimui kalbintas Telšių rajono savivaldybės tarybos narys, nes kaip analizuota teorinėje dalyje, savivaldybių tarybos priima atliekų tvarkymo taisykles, nuostatas

ir kitus sprendimus atliekų tvarkymo klausimais. Ekspertu pasirinktas ir Šiaulių regiono aplinkos apsaugos departamento Telšių agentūros vyriausiasis specialistas, kuris šioje srityje dirba jau 20 metų. Šalia visuomenės arčiausi valdžios atstovai yra seniūnai, todėl šiam tyrimui pasirinktos dvi seniūnijos, kurios skirtingai nutolusios nuo atliekų tvarkymo sistemos: Telšių miesto ir kaimiškoji seniūnijos, bendrauta su šių seniūnijų seniūnais. Ekspertų kalba netaisyta.

Laikantis tyrimo etikos ekspertų vardai ir pavardės nebus atskleidžiamos ir tyrimo analizėje įvardijami: Ekspertas 1 – E1; Ekspertas 2 – E2; Ekspertas 3 – E3; Ekspertas 4 – E4; Ekspertas 5 – E5; Ekspertas 6 – E6.

Lentelėje pateikiami bendrieji duomenys apie ekspertus: institucijos pavadinimas, eksperto pareigos ir darbo patirtis užimamose pareigose.

2.1 lentelė

Bendrieji duomenys apie ekspertus

Ekspertas	Institucijos (organizacijos) pavadinimas	Eksperto pareigos	Eksperto darbo patirtis užimamose pareigose
E1	Telšių rajono savivaldybės administracija	Statybos ir urbanistikos skyriaus Aplinkos ir civilinės saugos poskyrio vyriausioji specialistė (ekologė)	5 metai
E2	UAB „Telšių regiono atliekų tvarkymo centras“	Atliekų tvarkymo specialistė kontrolierė Telšių rajone	4 metai
E3	Telšių rajono savivaldybė	Tarybos narys	7 metai
E4	LR AM Šiaulių regiono aplinkos apsaugos departamentas Telšių rajono agentūra	Vyriausiasis specialistas	20 metų
E5	Telšių miesto seniūnija	Seniūnas	3,5 metų
E6	Tryškių seniūnija	Seniūnas	6 metų

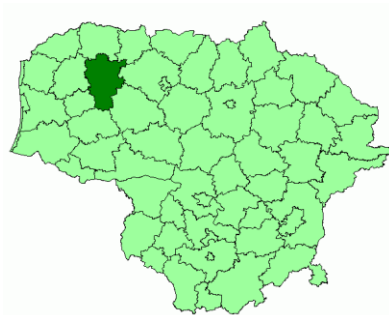
Visi apklaustieji ekspertai žino esamą situaciją komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje, užimamose pareigose yra daugiau nei treji metai, gali pateikti išsamios informacijos.

3. DARNAUS VYSTYMO SI STRATEGIJOS ĮGYVENDINIMO TELŠIŲ RAJONO KOMUNALINIŲ ATLIEKŲ TVARKYMO SISTEMOJE TOBULINIMO GALIMYBĖS

3.1. Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemos analizė darnaus vystymosi kontekste

Telšių rajono bendrieji duomenys. Telšių rajono savivaldybė administraciniu požiūriu yra Telšių regiono dalis, kuri ribojasi su kitomis Telšių apskrities savivaldybėmis – Plungės, Rietavo, Mažeikių, taip pat Šiaulių apskrities Akmenės, Šiaulių, Kelmės rajonų savivaldybėmis, Tauragės apskrities Šilalės rajono savivaldybe. Telšių rajono savivaldybės administracinis centras – Telšių miestas – kartu yra Telšių regiono centras, kas sustiprina Telšių miesto administracinę, socialinę – ekonominę įtaką rajono vystymuisi, tačiau kartu sudaro ir pagrindą rajono išsivystymo netolygumams plėtotis. Iš dalies šiuos netolygumus mažina tankus kelių tinklas, Telšių miestą siejantis su rajono miesteliais ir kaimais. Geografiniu požiūriu Telšių rajono savivaldybė yra Lietuvos šiaurės vakaruose, tarp 60 savivaldybių yra viena iš didesnių – pagal savo plotą užimanti 19 vietą (Telšių rajono savivaldybės 2004-2020 m. ..., 2010).

Telšių rajoną sudaro 11 seniūnijų: Telšių miesto, Varnių, Gadūnavo, Degaičių, Žarėnų, Luokės, Nevarėnų, Ryškėnų, Tryškių, Viešvėnų, Upynos.

3.1 pav. Telšių rajonas

Telšių rajono savivaldybėje plėtojama lengvoji, medžio apdirbimo ir maisto pramonė, paslaugų sfera. Telšių rajono susisiekimo sistemą sudaro 431,01 km valstybinės reikšmės ir 1342 km vietinių automobilių kelių tinklas. Rajono automobilių kelių tinklo karkasą formuoja magistralinis kelias Šiauliai – Palanga, einantis per šiaurinę Telšių rajono teritoriją, ir keturi

krašto keliai. Geležinkeliais pervežama didelė dalis krovinių ir keleivių srautų. Per rajono teritoriją tiesiasi 37 km ilgio geležinkelio linija Šiauliai – Klaipėda.

Telšių rajono teritorija apima 1439 km²: žemės ūkio naudmenos sudaro 52,2 %, miškai – 31,4 %, keliai – 2 %, užstatyta teritorija – 2,2 %, vandenys – 3,7 %, kita žemė – 8,5 % (Lietuvos regionų portretas).

Telšių rajone 2013 metų liepos pirmą dieną registruotų gyventojų skaičius 44995. Lentelėje pateikti 4 metų gyventojų kaitos duomenys ir jų pasiskirstymas kaime ir mieste.

3.1 lentelė

Gyventojų skaičius ir pasiskirstymas pagal gyvenamąją vietą, 2010-2013 m. (liepos 1 d.)

Gyvenamoji vietovė	Teritorija	2010	2011	2012	2013
Iš viso	Telšių apskritis	169 260	151 079	148 782	146 538
	Telšių r. sav.	53 214	46 685	45 880	44 995
Miestas	Telšių apskritis	100 243	89 528	88 405	87 504
	Telšių r. sav.	30 659	26 533	26 101	25 561
Kaimas	Telšių apskritis	69 017	61 551	60 377	59 034
	Telšių r. sav.	22 555	20 152	19 779	19 434

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Statistikos departamento prie LRV duomenis.

Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistema apima atliekų tvarkymo organizavimą, administravimą, atliekų surinkimo, išvežimo, rūšiavimo, naudojimo ir šalinimo paslaugas visiems savivaldybės teritorijoje esantiems komunalinių atliekų turėtojams. Telšių rajono veiklos ir prioritetai komunalinių atliekų tvarkymo aspektu planuojami pagal demografinius pokyčius, planuojamos tam tikros paslaugų apimtys ir įvairovė.

Telšių rajono savivaldybės pagrindiniai klientai yra rajono gyventojai, kuriems teikiamos vietos savivaldos įstatyme numatytos viešosios paslaugos. Už viešųjų paslaugų organizavimą ir administravimą yra atsakinga savivaldybės administracija. Viešąsias paslaugas teikia savivaldybės įsteigtos įmonės ir viešųjų pirkimų atrinkti paslaugų teikėjai (Telšių rajono savivaldybės 2013 – 2015 m. ..., 2013). Telšių rajono savivaldybės gyventojai ir juridiniai asmenys, vadovaudamiesi Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo taisyklėmis, privalo naudotis savivaldybėje įdiegta atliekų tvarkymo sistema.

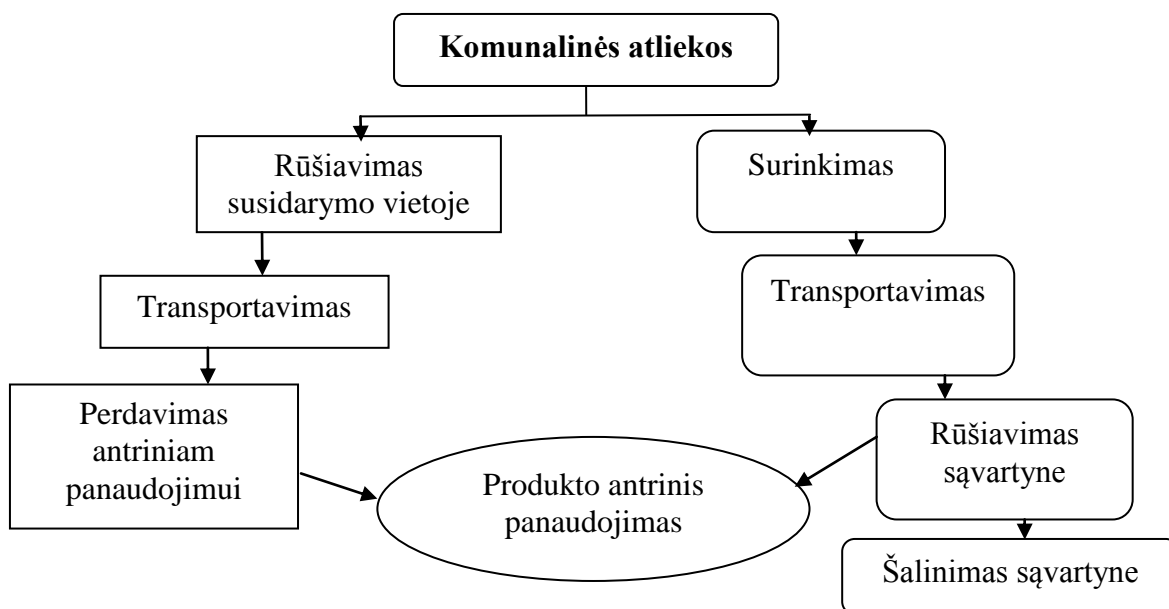
Dokumentai reglamentuojantys komunalinių atliekų tvarkymą Telšių rajone.

Telšių rajono savivaldybė, įgyvendindama komunalinių atliekų tvarkymą, vadovaujasi Lietuvos Respublikos įstatymais ir vidaus teisės aktais: Telšių rajono savivaldybės 2011-2013; 2012-2014; 2013-2015 metų strateginių veiklos planų dokumentais, Telšių rajono savivaldybės 2004-2020 metų strateginiu plėtros planu, Telšių rajono atliekų tvarkymo taisyklėmis, vietinės rinkliavos už komunalinių atliekų surinkimą ir tvarkymą nuostatais, atliekų tvarkymo planu 2006-2015 metams, Telšių regiono atliekų tvarkymo centro įstatais.

Telšių rajono atliekų tvarkymo planas formuoja atliekų tvarkymo sistemos plėtrą, nustato trumpalaikius ir ilgalaikius tikslus. Pagrindiniai uždaviniai yra (Telšių apskrities atliekų..., 2005):

- Atliekų tvarkymo sistemos sukūrimas;
- Atliekų susidarymo mažinimas ir prevencija (atliekų patenkančių į sąvartyną mažinimas);
- Viešųjų komunalinių atliekų tvarkymo paslaugų teikimo plėtra.

Telšių rajono savivaldybės komunalinių atliekų tvarkymo taisyklės (2007) reglamentuoja komunalinių atliekų tvarkymo viešosios paslaugos teikimą (žr. 3.2 pav.), nustato komunalinių atliekų surinkimo, rūšiavimo, šalinimo, saugojimo, apskaitos tvarką, atliekų turėtojų bei atliekų tvarkytojų teises, pareigas ir atsakomybę ir yra skirtos užtikrinti Telšių rajono atliekų tvarkymo plano įgyvendinimą. Taisyklės yra privalomos visiems Telšių rajono teritorijoje esantiems fiziniams ir juridiniams asmenims.

3.2 pav. Komunalinių atliekų viešoji paslauga Telšių rajone

Šaltinis: sudaryta darbo autorės.

Telšių rajono atliekų tvarkymo plano 2006-2015 metams vienas iš pagrindinių tikslų yra pagerinti atliekų tvarkymo efektyvumą ir gyventojams suteikti kokybiškas atliekų tvarkymo paslaugas už priimtina kainą. Atliekų tvarkymo paslaugų kaina gali skirtis tik tuo atveju, jeigu skiriasi teikiamų paslaugų kokybė ar kiekybė arba susidarantys atliekų kiekiai. Atstumas tarp atliekų susidarymo ir atliekų šalinimo vietų negali būti taikomi kaip pagrindas skirtingiems atliekų tvarkymo paslaugos įkainiams nustatyti. Šis atliekų tvarkymo planas formuoja Telšių rajono atliekų tvarkymo sistemos plėtrą, apima ir trumpalaikius, ir ilgalaikius rajoninius atliekų tvarkymo sistemos veiksmų planus.

Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemos dalyviai. Komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje funkcijomis dalijasi: Telšių rajono savivaldybė, Telšių regiono atliekų tvarkymo centras, komunalinių atliekų tvarkymo operatorius UAB „Telšių keliai“.

Savivaldybė plečia komunalinių atliekų tvarkymo sistemą, būtiną Telšių rajono savivaldybės teritorijoje susidarančioms komunalinėms atliekoms tvarkyti. Komunalines atliekas tvarkančias įmones savivaldybė išsirenka, organizuodama viešuosius atrankos konkursus.

Telšių rajono atliekų tvarkymo sistemos sukūrimui taikoma 2007 - 2013 metų Sanglaudos skatinimo programa, kurios pagrindinis prioritetas aplinka ir darnus vystymasis. Efektyvaus ES paramos panaudojimo tikslas – užtikrinti, kad ES investicijomis skatinamas ūkio augimas atitiktų darnaus vystymosi principus. Spartaus ekonomikos augimo derinimas su sveikos aplinkos išsaugojimu yra nelengvai išsprendžiamas uždavinys, ir dažniausiai visuomenė linkusi pagrindinį prioritetą suteikti ekonominių problemų sprendimui, o tai padaroma aplinkos kokybės sąskaita (2007-2013 metų Sanglaudos..., 2007).

Įgyvendinant investicinį projektą Nr. 2003/LT/16/P/PE/016 „Telšių regiono atliekų tvarkymo sistemos sukūrimas“, kurį finansuoja ISPA/ Sanglaudos fondas 2003 m. gruodžio 30 d. įsteigtas UAB „Telšių regiono atliekų tvarkymo centras“. Keturių savivaldybių - Mažeikių, Telšių, Plungės, Rietavo - sukurta regioninė komunalinių atliekų tvarkymo sistema. Projekto vertė – 8,902 mln. eurų. Projekto įgyvendinimas buvo skirstomas į įvairias sritis ir ruošiamos sutartys (žr. 3.2 lentelę), kurių pagalba ir įgyvendinamas atliekų tvarkymo sistemos sukūrimas (TRATC vykdoma veikla).

3.2 lentelė

Telšių regiono atliekų tvarkymo sistemos sukūrimo etapai

Nr.	Sutarties pavadinimas ir numeris	Rangovas
1.	Techninio projekto ir konkursinės dokumentacijos parengimas. Nr. EuropAide/117307/D/SV/LT	Ramboll Finland, Ltd
2.	Techninė pagalba Telšių regiono atliekų tvarkymo centrui. Nr. EuropeAid/117307/D/SV/LT	UAB "Cowi Baltic"
3.	Techninė priežiūra. Nr. 2005/7/A/P/LT	UAB "SWECO BKG LSPI"
4.	Visuomenės informavimas ir švietimas. Nr. 2006/36/A/P/LT Sutarties įgyvendinimo laikotarpis 2006 m. birželis- 2009 m. kovo 31 d	UAB "NPR"
5.	Jėrubaičių sąvartyno renovavimas ir išplėtimas. Nr. A/2006/J/20 Sutarties įgyvendinimo laikotarpis- 2006 m. gruodis- 2008 m. birželio 17 d.	UAB "Plungės lagūna".
6.	Telšių apskrities sąvartynų sutvarkymas Nr. A/2007/T/33 Sutarties įgyvendinimo laikotarpis- 2006 m. gruodis- 2008 m. birželio 17 d.	UAB "Plungės lagūna"
7.	Atliekų priėmimo aikštelių projektavimas, įrengimas ir konteinerių įsigyjimas Nr. APA/2010/05/03 Sutarties įgyvendinimo laikotarpis 2010 m. gegužės 06 d.- 2009 m. birželio 30 d.	UAB "Ežerūna"
8.	2007-2013 metų Sanglaudos skatinimo programa	

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Telšių regiono atliekų tvarkymo centro duomenis.

Telšių regioninis atliekų tvarkymo centras vadovaujasi LR įstatymais, kitais norminiais aktais ir šio centro įstatais. Valdymas šioje įstaigoje vykdomas:

- Akcininkų susirinkimuose, balsuojant turimomis akcijomis, kurios padalintos savivaldybėms pagal gyventojų skaičių savivaldybių administruojamose teritorijose (Telšių rajono savivaldybė pagal akcijas yra 2 vietoje, 32 proc. akcijų).
- Valdybos susirinkimuose.

Centras vykdo atliekų tvarkymo objektų eksploatacijos paslaugų pirkimo konkursų organizavimą, sutarčių pasirašymą ir jų vykdymo kontrolę, duomenų apie susidarančių atliekų srautus, rinkimą ir registravimą, rinkliavos už atliekų tvarkymą rinkimą, visuomenės informavimą ir švietimą atliekų tvarkymo klausimais. Jame dirba 28 darbuotojai. Kiekvienoje iš keturių savivaldybių dirba atliekų tvarkymo specialistas – kontrolierius, kuris konsultuoja fizinius ir juridinius asmenis apie rinkliavos mokesį, jos dydį, pranešimuose nurodytas sumas, mokėjimo tvarką ir kitais atliekų tvarkymo bei mokesčio klausimais ir kontroliuoja kaip gyventojai laikosi atliekų tvarkymo taisyklių.

„Telšių regiono komunalinių atliekų tvarkymo sistemos plėtra“ projektas skirtas sukurti Telšių regiono komunalinių biologiškai skaidžių atliekų tvarkymo infrastruktūrą, kuri leistų užtikrinti LR Vyriausybės 2007 m. spalio 31 d. nutarimu Nr. 1224 patvirtintame Valstybiniame strateginiame atliekų tvarkymo plane nustatytas užduotis, ir iki 2020 metų sąvartynuose šalinti ne daugiau kaip 35 proc. biologiškai skaidžių atliekų bei iki 2013 m. perdirbti ar kitaip panaudoti ne mažiau kaip 50 proc. visų komunalinių atliekų. Įgyvendinant projektą, siekiama mažinti gruntinio vandens ir dirvožemio taršą, neigiamą poveikį žmonių sveikatai, sukurti biologiškai skaidžių ir kitų atliekų tvarkymo infrastruktūrą.

Pagal Telšių rajono atliekų tvarkymo taisykles savivaldybė vykdo šias funkcijas: kontroliuoja UAB „Telšių RATC“ veiklą; tvirtina centro parengtas atliekų tvarkymo taisykles ir planus, jų įgyvendinimą, priežiūrą; tvirtina rinkliavas, Telšių regioninio atliekų tvarkymo centro parengtą specialiąją programą ir teikiamas ataskaitas apie atliekų tvarkymą. Telšių rajono savivaldybės aplinkos ir civilinės saugos poskyryje dirba ekologas. Ekologas teikia konsultacinę pagalbą gamtosauginėms problemoms spręsti investiciniuose projektuose, dalyvauja organizuojant ir kontroliuojant atliekų tvarkymą, aplinkos taršos prevencijos organizaciniame ir kontrolės veikloje, organizuoja visuomenės ekologinį švietimą. Pagal kompetenciją teikia reikalingą informaciją planuojant aplinkos apsaugos rėmimo specialiosios programos lėšų panaudojimą, rengiant šios programos ataskaitas ir sąmatas, rengiant aplinkos apsaugos gerinimo programą.

Atliekų surinkimo paslaugas Telšių rajone vykdo komunalinių atliekų tvarkymo operatorius – UAB „Telšių keliai“. Atliekų surinkimo dažnumas mieste – prie daugiabučių

namų 4 kartus per savaitę aptarnaujami bendrieji konteineriai, o iš individualių namų atliekos surenkamos 4 kartus per mėnesį. Atliekų surinkimo dažnumas kaimiškose seniūnijose yra įvairus – vieną arba du kartus per mėnesį. Savivaldybės teritorijoje mišrioms komunalinėms atliekoms surinkti naudojami 1,1 m³ talpos bendrieji konteineriai, o iš namų ūkių 0,12 m³ arba 0,24 m³ talpos individualūs konteineriai. Papildomai atliekų tvarkytojas kartą per metus apvažiavimo būdu iš gyventojų renka stambiagabarites nenaudojamas atliekas (baldai, elektros prietaisai, buitinė technika ir pan.).

Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo infrastruktūra. Vadovaujantis atliekų tvarkymo hierarchija pirmuoju prioritetu išlieka atliekų prevencija arba vengimas, po to atliekų tvarkymas ir saugus šalinimas. Telšių rajono atliekų tvarkymo plane (2007) atliekų prevencijai numatomos šios veiklos: visuomenės informavimas ir švietimas; antrinių žaliavų tvarkymas; biodegraduojančių atliekų tvarkymas.

Atliekų prevencija yra vienas iš svarbiausių atliekų tvarkymo sistemos uždavinių. Visuomenės švietimą ir informavimą reikėtų vertinti ne kaip vienkartinę politinę priemonę, o kaip kruopščiai parengtą veiklos programą. Pagrindiniai visuomenės informavimo ir švietimo principai yra išdėstyti Aplinkos ministro 2004 birželio 8 dienos įsakyme Nr. D1-317 „Informavimo apie aplinką ir Lietuvos gyventojų aplinkosauginio švietimo skatinimo programa“. Svarbiausias dėmesys turėtų būti sutelktas susidarančių atliekų kiekiui mažinti, keisti gamybos, vartojimo būdus ir tradicijas. Atliekų vengimas, antrinis panaudojimas galėtų skatinti mažinti mokesčius už atliekų tvarkymą, saugoti gamtą, palaikyti švarią aplinką. Telšių regiono atliekų tvarkymo centras turi savo tinklapį, kuriame galima rasti reikalingą informaciją arba kontaktus tų asmenų, kurie tą informaciją gali suteikti.

Telšių rajono savivaldybės tinklapyje sukurtas skyrius apie atliekų tvarkymą. Informacijos pateikiama nedaug: atliekų tvarkymo taisyklės, vietinės rinkliavos už komunalinių atliekų surinkimą ir tvarkymą nuostatai, vietinės rinkliavos už komunalinių atliekų surinkimą ir tvarkymą lengvatų teikimo Telšių rajono gyventojams tvarka, atliekų tvarkymo planas 2006-2015 metams ir trumpa informacija apie kompostavimo konteinerius, ataskaitos. Nėra nuorodos į Telšių regiono atliekų tvarkymo centro tinklapį. Informacijos apie atliekų tvarkymo infrastruktūrą, antrinių žaliavų ar kompostavimo aikšteles nebuvo rasta. Vietinėje spaudoje kiekvienų metų pradžioje patalpinami tvarkaraštis, kada išvežamos mišrios komunalinės atliekos.

2010 metais atliktas Telšių rajono gyventojų nuomonės tyrimas, kurio tikslas kiekybiškai ir kokybiškai įvertinti Telšių rajono gyventojų požiūrį į galimas prioritетines rajono strateginės plėtros kryptis. Atliekų tvarkymo sistema taip pat viena iš prioritетinių krypčių (Gyventojų nuomonės tyrimo ataskaita, 2011). Respondentų nuomone, komunalinių

atliekų surinkimui skiriamas pakankamas dėmesys, daugelis patenkinti esamomis rūšiavimo galimybėmis. Tačiau respondentai nevienareikšmiškai vertina galimybes išvežti į sąvartyną didžiąsias atliekas.

Igyvendinant darnų komunalinių atliekų tvarkymą, siekiama atsižvelgti į dalyvavimo, vadovavimo, subsidiarumo, lygių galimybių ir prieinamumo principus, todėl svarbios tampa informavimo ir komunikavimo priemonės. Vykdamas projektą „Telšių regiono komunalinių atliekų tvarkymo sistemos plėtra“, sukurti ir transliuoti 3 TV reportažai, 24 radijo reportažai, 7 straipsniai, kiti renginiai. Vyko susitikimai su Telšių neįgaliųjų draugijos nariais. Skelbtas konkursas moksleiviams „Informatyvaus plakato kūrimas“, tema – „Neterškime gamtos!“ (Metinė ataskaita 2012 m., 2013).

2012 metais Telšių regiono atliekų tvarkymo centro darbuotojai kvalifikaciją kėlė 15-oje renginių. Atliekų tvarkymo, darbų saugos, viešųjų pirkimų, buhalterinės apskaitos temomis išklausė seminarus, susipažino su Lenkijos, Švedijos, Vokietijos patirtimi tvarkant atliekas (Metinė ataskaita 2012 m., 2013).

Kasmet iki kovo 31 d. Telšių regioninis atliekų tvarkymo centras privalo parengti ir paskelbti ataskaitą apie komunalinių atliekų tvarkymą rajono teritorijoje. Ataskaitoje pateikiami duomenys apie susidariusias, surinktas, panaudotas ir pašalintas komunalines atliekas, duomenys apie savivaldybės atliekų tvarkytojų pajamas, išlaidas, investicijas ir jų šaltinius, aplinkosauginį, techninį ir ekonominį savivaldybės atliekų tvarkymo sistemos įvertinimą, savivaldybės atliekų tvarkymo sistemos tikslus ir uždavinius kitiems metams ir tolimesniam laikotarpiui, planuojamas priemones atliekų tvarkymo sistemai plėsti ir tobulinti.

Kiekvienais metais iki gruodžio 15 d. Telšių RATC turi parengti visuomenės informavimo programą kitiems metams. Šioje programoje numatomos priemonės visuomenei informuoti apie atliekų tvarkymo įrenginius ir teikiamas paslaugas, antrinių žaliavų ir pakuočių atliekų atskiro surinkimo ir tvarkymo ypatumus, siekiant surinkti geros kokybės antrines žaliavas, apie atliekų pavojingumą ir pavojingų buities atliekų surinkimo galimybes bei kitus atliekų tvarkymo aspektus, apie kuriuos būtina informuoti komunalinių atliekų turėtojus, kad būtų efektyviau įgyvendinami šių atliekų tvarkymo reikalavimai (Telšių rajono savivaldybės komunalinių ..., 2007).

Darbuotojų pareigybių aprašymai neišsamūs ir realiai neatspindi Telšių regiono atliekų tvarkymo centro atliekamos veiklos pobūdžio. Pareigybių aprašymuose darbuotojams nesuformuluotos konkrečios užduotys, nepriskirta konkrečių darbo sritis, ne visiems darbuotojams nustatytas pavaldumas, nenumatyta darbuotojo atsakomybė už pavestų užduočių vykdymą. Bendrovės valdybos posėdžių protokolai neinformatyvūs, neatspindi svarstomų klausimų svarbos ir vykusios diskusijos bei nuomonių skirtumo. Administracija

neorganizuoja susirinkimų ar pasitarimų nei operatyviniais, nei perspektyviniais klausimais (Veiklos audito ataskaita ..., 2011).

Telšių rajone viešąją komunalinių atliekų tvarkymo paslauga įdiegta 99 proc. gyventojų. Komunalinių atliekų surinkimo paslauga visuose Telšių rajono miesteliuose ir gyvenvietėse su daugiau kaip 500 gyventojų, yra teikiama 95 % daugiabučių gyvenamųjų namų butų savininkų, o privačių namų 97 % savininkų. Komunalinių atliekų surinkimo paslauga visuose Telšių rajono miesteliuose ir gyvenvietėse, turinčiose nuo 500 iki 3000 gyventojų, yra teikiama 97 % daugiabučių gyvenamųjų namų butų savininkų, o privačių namų 98 % savininkų. Komunalinių atliekų surinkimo paslauga visuose Telšių rajono miesteliuose ir miestuose turinčiuose daugiau kaip 3000 gyventojų, yra teikiama 99 % daugiabučių gyvenamųjų namų butų savininkų, o privačių namų 98 % savininkų (Telšių rajono 2006-2015 ..., 2013).

Atliekų tvarkymas - reiškia, jei atliekų negalima išvengti, jas reikia tvarkyti, naudoti pakartotinai arba energijai gauti.

Vertinant susidarantių atliekų kiekį Telšių rajone, pastebima tendencija, nors mišrių komunalinių atliekų kiekis didėja (nekintant vartojimui), tačiau antrinių žaliavos rūšiuojamos efektyviau, tai gali įtakoti tobulinama atliekų rūšiavimo galimybės.

3.3 lentelė

Atliekų surinkimas Telšių rajone 2010-2012 m., t.

Eil. Nr.	Atliekų rūšis	2010	2011	2012
1.	Mišrios komunalinės atliekos	14358,44	14006,820	14357,730
2.	Antrinės žaliavos (viso):	385,607	468,631	506,785
2.1.	Popierius	135,77	163,089	160,750
2.2.	Plastikinė pakuotė, plastikas	57,089	61,374	108,955
2.3.	Stiklas	192,717	244,168	237,080
3.	Žaliosios atliekos	0,58	21,910	190,830
4.	Didžiosios buities atliekos	131	1,300	82,640
5.	Statybos ir griovimo buitinės atliekos	1123,824	7,680	100,980
5.	Gaminių atliekos	74,278	136,192	374,724
	Iš viso:	16073,729	14642,533	15613,689

Šaltinis: Sudaryta darbo autorės pagal TRATC metinių veiklų ataskaitas.

Iš gyventojų surinktos komunalinės atliekos 2012 m. lyginant su 2011 m. Telšių rajono savivaldybėje padidėjo 3,4 proc., o antrinių žaliavų surinkta 8,14 proc. daugiau. Galima teigti, kad atliekų rūšiavimas Telšių rajone dar yra mažas, tačiau efektyvesnis lyginant su ankstesniais metais.

Metiniame Telšių regiono atliekų tvarkymo pranešime nurodoma kad iš gyventojų surenkamų komunalinių atliekų kiekis Telšių rajone sumažėjo tik 3,4 proc., manoma, kad toks neženklaus atliekų mažėjimas yra dėl neefektyvios gyventojų ir įmonių kontrolės tvarkant

komunalines atliekas, atliekų tvarkymo taisyklių nesilaikymo ir nepakankamo visuomenės švietimo.

Analizuojant Telšių rajono situaciją mišrių komunalinių atliekų konteinerių skaičius savivaldybės teritorijoje yra 9434 vnt., iš jų Telšių mieste 3873, kaimiškose seniūnijose 5245, garažų, sodų bendrijose, parkuose, kapinėse 316. Mišrių komunalinių atliekų konteinerių aikštelių skaičius Telšių rajone yra 102 vnt. Daugumoje aikštelių komunalinių atliekų konteineriai stovi kartu su antrinių žaliavų konteineriais (Metinė ataskaita 2012 m., 2013).

Telšių rajono savivaldybė yra patvirtinusi antrinių žaliavų konteinerių aikštelių išdėstymo Telšių rajone schemą, kuri nuolat papildoma ir taip plečiamas aikštelių skaičius. Telšių rajone šiuo metu yra 184 vnt. antrinių žaliavų surinkimo konteinerių aikštelių, Telšių mieste įrengta 88 vnt. aikštelių, kuriose stovi 244 konteineriai antrinėms žaliavoms surinkti, kaimiškose seniūnijose 96 vnt. aikštelių, kuriose pastatyti 266 antrinių žaliavų konteineriai. Ateityje planuojama praplėsti antrinių žaliavų konteinerių surinkimo tinklą įrengiant dar 30 vnt. aikštelių. Antrinių žaliavų surinkimo konteinerių plėtra vyksta sodų bendrijose. Statomi komunalinių atliekų konteineriai prie pagrindinių kelių tiems gyventojams, kurie neturi galimybės naudotis atliekų tvarkymo sistema dėl neprivažiuojamų, žiemą užpustomų kelių (Telšių rajono savivaldybės veiklos planas, 2012).

Siekiant pagerinti pakuočių surinkimą planuojama pastatyti konteinerius individualių valdų gyventojams stiklui, popieriui, plastikui surinkti, organizuoti jų išvežimą. Valstybinio ir savivaldybės atliekų tvarkymo planų ir užduočių vykdymui, tvarkant bioskaidžias atliekas, savivaldybėse bus perkami papildomi konteineriai, dalinami maišai, organizuojamos akcijos žalienu surinkimui ir pristatymui į aikšteles, kur ruošiamas kompostas. Savivaldybės tarybai teikiami tvirtinti nauji atliekų tvarkymo nuostatai, kuriuose numatoma 20 proc. didesnė atliekų normos sutvarkymo kaina, siūloma patvirtinti vienodą savivaldybėms tonos atliekų sutvarkymo kainą (vartų mokestis). Planuojami dviejų sąvartyno sekcijų statybos projektavimo darbai. Koreguojamas ir teikiamas savivaldybės Tarybai tvirtinti savivaldybės atliekų tvarkymo planas. Kadangi 2013 gruodžio 31 d. baigiasi savivaldybės sudaryta 2007 m. gegužės 3 d. sutartis „Dėl Telšių regiono komunalinių atliekų tvarkymo sistemos sukūrimo ir eksploatavimo“, ruošiamas papildomas susitarimas dėl sutarties pakeitimo (Metinis pranešimas 2012 m., 2013).

Vadovaujantis Valstybiniu strateginiu atliekų tvarkymo planu nuo 2013 metų Jerubaičių sąvartyne savivaldybė gali pašalinti ne daugiau kaip 35 proc. 2000 metų biologiškai skaidžių komunalinių atliekų. Didelę mišrių komunalinių atliekų dalį sudaro žaliosios atliekos, tam tikslui 2010 metais TRATC užsakymu parengta galimybių studija „Telšių regiono biologiškai skaidžių atliekų tvarkymo infrastruktūros sukūrimas“. Bendras žaliųjų atliekų skaičiuotinas

kiekis iš individualių ir daugiabučių namų per metus gali sudaryti iki 500 t., daugiausia žaliųjų atliekų susidaro civilinėse kapinėse. Šalia Telšių miesto įrengta žaliųjų atliekų kompostavimo aikštelė, kurios projektinis pajėgumas yra 522 t/metus. Įvertinus planuojamų sutvarkyti žaliųjų atliekų kiekį, šios aikštelės pajėgumo turėtų užtekti (Telšių rajono 2006-2015 ..., 2013).

Žaliųjų atliekų vežimo atstumas iš miesto mažas, todėl atliekų tvarkymas kainuotų mažiau, o tai galėtų būti priežastis mažinti gyventojams finansinę naštą.

Vykdamas projektą „Telšių regiono atliekų tvarkymo sistemos plėtra“, kuris buvo finansuojamas pagal Lietuvos Respublikos 2007 - 2013 m. ES Struktūrinės paramos panaudojimo strategiją, nuo 2012 metų balandžio mėn. nemokamai buvo dalinami kompostavimo konteineriai kaimiškų seniūnijų gyventojams, o nuo 2012 m. spalio 17 d. šiuos konteinerius galėjo įsigyti ir Telšių bei Varnių miestų gyventojai. Savivaldybės teritorijoje išdalinti 3269 kompostavimo konteineriai. Jie skirti kompostuoti bioskaidžias atliekas (Telšių rajono 2006-2015 ..., 2013).

2010 m. gegužės 06 dieną pasirašyta sutartis pagal projektą 2003/LT/16/P/PE/016 „Telšių regiono atliekų tvarkymo sistemos sukūrimas: Atliekų priėmimo aikštelių projektavimas, įrengimas ir konteinerių įsigijimas“. Pagal šį sprendimą savivaldybės teritorijoje įrengta atliekų priėmimo aikštelė, kurioje gyventojai gali palikti šias atliekas: antrinės žaliavos, metalo, tekstilės gaminiai, drabužiai, didžiosios atliekos, mišrios statybos ir griovimo, naudotos padangos, nebenaudojama elektros ir elektroninės įrangos, asbesto turinčios atliekos, buityje susidarančios pavojingos atliekos: baterijos, liuminescencinės lempos ir kitos atliekos, kuriose yra gyvsidabrio, transporto priemonių pavojingos atliekos, akumuliatoriai, buitinės chemijos atliekos. Atliekų priėmimo aikštelės projektinis pajėgumas – 2151 t/m. Atliekų pridavimas gyventojams yra nemokamas, atliekos kaupiamos konteineriuose. Sukauptos atliekos yra transportuojamos į paskyrimo vietą: rūšiavimo, perdirbimo, apdorojimo arba galutinio deponavimo įrenginius. TRATC yra numatęs gyventojų skatinimo priemonę: pristačius neiškomplektuotą buitinę techniką į aikštelę ir priėmėjui nurodžius vietinės rinkliavos mokėtojo kodą, sumažinamas 0,20 ct/ kg kitų metų Vietinės rinkliavos mokesčio, tačiau realaus fakto, kad būtų sumažinta rinkliava dėl šios priežasties neužfiksuota (Telšių rajono 2006-2015 ..., 2013).

Vertinant darnaus vystymosi principus komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje nepakanka priemonių atskirti biologiškai skaidžias atliekas, o mechaninio biologinio apdorojimo projektus vėluojama įgyvendinti, todėl Lietuvai neįvykdžius biologiškai skaidžių atliekų tvarkymo užduočių, gali būti pritaikytos ES sankcijos. Telšių rajone šis klausimas yra aktualus, ir abejotina ar komunalinių biologiškai skaidžių atliekų šalinimo užduotis bus

įgyvendinta, nes vėluojama parengti biologinio mechaninio apdorojimo projektus. Telšių rajone šiuo metu veikia viena žaliųjų atliekų kompostavimo aikštelė, pagal sutartį „Telšių regiono kompostavimo aikštelių įrengimas“ Nr. KA/2010/08/05, šalia Telšių miesto. Vykdamas projektą „Telšių regiono atliekų tvarkymo sistemos plėtra“ Nr. VP3-3.2-AM-01-V-02-009, rajono kaimo vietovių individualių namų gyventojams išdalinti kompostavimo konteineriai – 3269 vnt. Parengti trys reportažai, kurie skirti bioskaidžių atliekų tvarkymui. Vertinant darnaus vystymosi lygių galimybių principą teigiama, kad visiems gyventojams paslaugos turi būti vienodai užtikrintos, kad būtų galima turėti švarią aplinką. Tvarkant bioskaidžias atliekas turi būti palaikomas stabilumas ir vientisumas.

Atliekų saugus šalinimas sąvartynuose ir deginimas gali būti pasirenkami tik tuomet, kai nėra jokių galimybių atliekas perdirbti. Telšių rajone vyrauja žemiausią prioritetą turintis atliekų tvarkymo būdas - atliekų šalinimas sąvartynuose.

Telšių rajone buvo uždaryti 18 aplinkosauginių reikalavimų neatitinkantys sąvartynai ir nuo 2008 metų komunalinės atliekos vežamos į regioninį Jerubaičių sąvartyną, esantį Plungės rajone (Telšių rajono savivaldybės ...plėtos plano atnaujinimas, 2010). Jerubaičių sąvartyne vykdomi mišrių komunalinių atliekų sudėties nustatymo darbai vadovaujantis LR aplinkos ministro 2011 08 31 įsakymu Nr. D1-661 „Dėl regioniniuose nepavojingų atliekų sąvartynuose šalinamų mišrių komunalinių atliekų sudėties nustatymo ir komunalinių biologiškai skaidžių atliekų kiekio juose vertinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ patvirtintu aprašu. Nustatymo darbai atliekami 4 kartus per metus: žiemą, pavasarį, vasarą, rudenį. Pasveriami po 300 kg atliekų iš kiekvienos Telšių regiono savivaldybės atvažiavusios šiukšliavežės. Šios atliekos rankiniu būdu išrūšiuojamos į atskiras atliekų frakcijas. Nustatinėjant atliekų sudėtį praktika rodo, kad į Jerubaičių sąvartyną patenka didelė dalis biologiškai skaidžių atliekų (žaliosios atliekos, maisto, medienos, natūralaus pluošto audinių, popieriaus ir kartono, įskaitant pakuotes, atliekos).

3.4 lentelė

Mišrių komunalinių atliekų sudėties nustatymas Jerubaičių sąvartyne iš Telšių rajono, proc.

Eil. Nr.	Atskirtos komunalinės atliekos	Komunalinių atliekų kiekis, proc.			
		žiema	pavasaris	vasara	ruduo
1.	Popieriaus ir kartono, įskaitant pakuotes, atliekos	9	17	3	4
2.	Žaliosios atliekos	5	5	20	7
3.	Medienos, įskaitant pakuotes, atliekos	1	1	2	1
4.	Biologiškai skaidžios maisto gamybos atliekos	11	17	14	23
5.	Natūralaus pluošto audinių atliekos	5	7	3	3
6.	Visos komunalinės biologiškai skaidžios atliekos	31	47	42	38
7.	Plastikų, įskaitant pakuotes, atliekos	27	21	16	12
8.	Kombinuotų pakuočių atliekos	7	6	5	5

9.	Metalu, įskaitant pakuotes, atliekos	1	2	2	7
10.	Stiklo, įskaitant pakuotes, atliekos	9	10	15	11
11.	Inertinės atliekos (keramika, betonas, akmenys ir pan.)	16	12	11	11
12.	Kitos atsitiktinai į regioninį nepavojingų atliekų sąvartyną patekusios nepavojingos atliekos (guma)	7	1	6	6
13.	Atsitiktinai patekusios elektros ir elektroninės įrangos atliekos	1	1	3	
14.	Atsitiktinai patekusios baterijų ir akumuliatorių atliekos	1			1
15.	Kitos komunalinės atliekos				9
Visas tirtas mišrių komunalinių atliekų kiekis, proc.		100	100	100	100

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal TRATC mišrių komunalinių atliekų sudėties nustatymo ataskaitas, 2013.

2011 vasario 3 dieną, buvo atliekamas auditas atliekų tvarkymo organizavimui Telšių regione. Nuo 2010 metų birželio 1 d. Jerubaičių sąvartyne pradėta naudoti elektroninė svėrimo sistema, kuri nustato tikslų specialios mašinos svorį su atliekomis, be atliekų ir atvežtą atliekų kiekį. Sąvartyno darbuotojai šios įdiegtos sistemos galimybių neišnaudojo, neužtikrino teisingo komunalinių atliekų svėrimo. Esant nepakankamai kontrolei atliekų kiekis patenkantis į sąvartyną netikslus, o tai sąlygoja didesnes įmonės pajamas ir galimybę prašyti savivaldybių didinti rinkliavos mokesť. Šiai problemai spręsti būtina kontrolė. Būtina kontroliuoti faktiškai važiuotų reisų skaičių su grafikuose patvirtintais reisų skaičiais, nes jie nesutampa. Nenustatyta atvejų, kad dėl būtinumo važiuoti papildomais reisais būtų informuotos savivaldybės administracija, miesto ir kaimų seniūnijos. Darbuotojų pareigybių aprašymai neišsamūs ir realiai neatspindi Telšių regiono atliekų tvarkymo centro atliekamos veiklos pobūdžio.

Telšių regioniniame nepavojingųjų atliekų sąvartyne Jerubaičiuose 2013 m. sausio 1 d. pradėjo veikti mobili mišrių komunalinių atliekų rūšiavimo linija. Ji pajėgi perrūšiuoti visas į sąvartyną patenkančias mišrias komunalines atliekas – apie 55 tūkst. tonų per metus (į sąvartyną per metus patenka 48 tūkst. t. šių atliekų iš 4 regiono savivaldybių).

Vietinė rinkliava. Rajone vietinė rinkliava už komunalinių atliekų tvarkymą įvesta nuo 2008 m. sausio 1 d., ir taip pradėtas įgyvendinti apmokėjimo už suteiktas paslaugas principas „teršėjas moka“. Vietinės rinkliavos administravimą atlieka Telšių regiono atliekų tvarkymo centras. Mokestis apskaičiuotas, atsižvelgiant į viešųjų konkursų dėl komunalinių atliekų, antrinių žaliavų surinkimo, regioninio sąvartyno bei kitų įrenginių eksploatavimo rezultatus. Sukurta bendra apmokėjimo sistema ir parengta klientų duomenų bazė, tam kad Telšių regiono atliekų tvarkymo centras turėtų informaciją apie klientus ir galėtų parengti pranešimus. Šių principų taikymas reglamentuotas savivaldybės atliekų tvarkymo taisyklėse bei vietinės rinkliavos nuostatuose.

Rinkliava yra privaloma įmoka sumokėti už atliekas kiekvienam gyvenamųjų ir negyvenamųjų patalpų savininkui. Vietinės rinkliavos dydis apskaičiuojamas taip, kad gautos įplaukos padengtų visas komunalinių atliekų tvarkymo sistemos sąnaudas, numatytas savivaldybės tarybos patvirtintame komunalinių atliekų tvarkymo plane, taisyklėse ir asignavimų valdytojo programoje. Telšių rajono savivaldybės tarybos rinkliavos už atliekų tvarkymą modelis taikomas nekilnojamo turto vienetui, nepriklausomai kiek yra gyvenančių ar registruotų asmenų. Šis modelis pasirinktas dėl gyventojų vengimo mokėti už atliekų surinkimą ir sutvarkymą (Telšių rajono savivaldybės 2012-2014 m. ..., 2012).

Visiems rinkliavos mokėtojams baziniai dydžiai apskaičiuojami taip (Telšių rajono vietinės rinkliavos už komunalinių ..., 2013):

- Už naudojimąsi bendru ar individualiu konteineriu fiziniams ir juridiniams asmenims rinkliavos suma ($S_{\text{metinė}}$) apskaičiuojama patvirtintą metinę minimalią atliekų susikaupimo normą (V_{norma}), išreikštą kubiniais metrais, dauginant iš nustatytos vietinės rinkliavos bazinio dydžio ($R_{\text{bazinė}}$):

$$S_{\text{metinė}} = V_{\text{norma}} * R_{\text{bazinė}}$$

- Už naudojimąsi bendru ar individualiu konteineriu fiziniams ar juridiniams asmenims, kai viršijama metinė minimali atliekų susikaupimo norma, rinkliavos suma ($S_{\text{metinė}}$) apskaičiuojama naują apskaičiuotą atliekų kiekį (V), išreikštą kubiniais metrais, dauginat iš ištuštinimo kartų ($K_{\text{konteinerio}}$) ir nustatytos rinkliavos bazinio dydžio ($R_{\text{bazinė}}$)

$$S_{\text{metinė}} = V * K_{\text{konteinerio}} * R_{\text{bazinė}}$$

Vietinės rinkliavos bazinis dydis yra 34 litai už kubinį metrą atliekų.

Vietinės rinkliavos dydis atliekų turėtojams (Telšių rajono savivaldybės... plėtros plano atnaujinimas, 2010):

- Daugiabučio namo butų, esančių Telšių mieste, vietinės rinkliavos mokėtojams dydis sudaro 133 Lt per metus už kiekvieną butą.
- Daugiabučio namo butų, esančių kitoje Telšių rajono savivaldybės teritorijoje vietinės rinkliavos dydis sudaro 87 Lt, per metus už kiekvieną butą.
- Individualių namų savininkams Telšių mieste vietinės rinkliavos dydis sudaro 175 Lt už būstą.
- Individualių namų savininkams kitose gyvenamosiose vietovėse Telšių rajono savivaldybės teritorijoje vietinės rinkliavos dydis sudaro 87 Lt.

2008 metų vietinės rinkliavos įvedimas už komunalinių atliekų tvarkymą padidino Telšių rajono gyventojų, besinaudojančių atliekų tvarkymo sistema, skaičių. Komunalinių atliekų rūšiavimas rajone yra nedidelis.

Vietinės rinkliavos mokėtojai privalo laiku sumokėti patvirtintą savivaldybės tarybos rinkliavą, pateikti reikalingus duomenis rinkliavos dydžiui apskaičiuoti ir, perleidžiant nekilnojamąjį turtą, informuoti naująjį savininką apie pareigą mokėti vietinę rinkliavą už komunalinių atliekų tvarkymą. Vietinės rinkliavos mokėtojai turi teisę susipažinti su apie jį sukauptais duomenimis bei visa informacija duomenų bazės registre ir visa informacija, susijusia su vietinės rinkliavos dydžiais, jų apskaičiavimu ir atliekų tvarkymo sąnaudomis, reikalauti Telšių regiono atliekų tvarkymo centro pakeisti ar patikslinti duomenis, jei informacija yra neišsami ar netiksli (Telšių rajono vietinės rinkliavos už komunalinių ..., 2013).

Telšių savivaldybėje 2012 m. mokėtojų skaičius už atliekų surinkimą 19363, iš jų fiziniai asmenys 18823 ir 540 įmonės. Nuo 2008 metų rinkliavos surinkimas mažėja (žr. 3.5. lent.).

3.5 lentelė

Rinkliavos surinkimo suvestinė Telšių rajono savivaldybėje 2008-2012 m.

Metai	Fiziniai asmenys			Juridiniai asmenys			Viso sumokėta	%
	Priskaičiuota	Apmokėta	%	Priskaičiuota	Apmokėta	%		
2008	2070262	2026690,5	97,89	643501	624359,5	97	2651050	97,68
2009	2078585	2024771,09	97,41	632545	613935,75	97,05	2683706,84	97,32
2010	2190775	2093920,02	95,57	602277	589579	97,89	2683499,02	96,07
2011	2186935	2108830,25	96,42	674648	618371,31	91,65	2727201,56	95,30
2012	2065135	1602375,52	77,59	609378	538537,58	88,37	2140913,10	80

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Telšių regiono atliekų tvarkymo metinį pranešimą, 2013.

Už komunalinių atliekų surinkimą ir tvarkymą yra taikomos vietinės rinkliavos lengvatos Telšių rajono gyventojams. Teisę į lengvatas gali gauti šie Telšių rajono gyventojai: socialinių pašalpų gavėjai, vieni gyvenantys ir nedirbantys pensinio amžiaus asmenys ir neįgalūs asmenys, asmenys kuriems yra 80 ir daugiau metų, negyvenamų ūkio subjektų savininkai. Seniūnijos atsako už teisingą ir laiku pateiktą informaciją socialinės rūpybos skyriui, o šis skyrius pateikia informaciją administratoriui ir finansų skyriui. Administratorius apskaičiuoja rinkliavos lengvatą, o išankstinę, einamąją ir paskesniąją paramos teikimo kontrolę vykdo seniūnijos ir socialinės paramos skyrius. Lengvatos taikomos tik vienam turto savininko būstui. Vietinės rinkliavos mokesčio už komunalinių atliekų surinkimą ir tvarkymą lengvatos kompensuojamos iš Telšių rajono savivaldybės biudžeto lėšų (Sprendimas dėl vietinės rinkliavos ..., 2008). Lengvatos taikomos tik socialinėms gyventojų grupėms, tačiau nėra užfiksuota nei vieno atvejo, kada lengvata būtų taikoma dėl geresnio atliekų rūšiavimo.

Telšių rajono savivaldybės lengvatų ataskaita 2012 m.

Grupė	Pritaikytų lengvatų skaičius, vnt.	Suteiktos lengvatos suma, Lt	Paskaičiuotų pranešimų suma, Lt
1	2	3	4
30 proc.	70	2797,20	9324,00
daugiabučiai	55	2194,50	7315,00
privati valda	15	602,70	2009,00
50 proc.	2039	128374,00	256748,00
daugiabučiai	1311	87181,50	174363,00
privati valda	728	41192,50	82385,00
100 proc.	820	103898,00	103898,00
daugiabučiai	264	35112,00	35112,00
privati valda	556	68786,00	68786,00
daugiabučiai	1630	124488,00	216790,00
privati valda	1299	110581,20	153180,00
Iš viso:	2929	235069,20	369970,00

Šaltinis: Telšių regiono atliekų tvarkymo centro metinis pranešimas, 2013.

Vietinė rinkliava taikoma visame Telšių regione. Rinkliavos privalumams būtų galima priskirti: visi atliekų turėtojai moka už atliekų tvarkymą, todėl nėra motyvacijos šalinti miškuose ar kitur; mokestis už atliekų tvarkymo paslaugos suteikimą patenka į savivaldybės biudžetą, taip savivaldybė kontroliuoja pinigų gavimą ir panaudojimą, nustato surinkimo problemas; surinktos lėšos naudojamos atliekų tvarkymo kaštams padengti; sudaryta atliekų mokėtojų duomenų bazė; savivaldybė mokėdama už paslaugas atliekų tvarkytojams, gali kontroliuoti darbų kokybę, užduočių vykdymą. Vietinės rinkliavos trūkumai: atliekų turėtojų bazės atnaujinimo, nes tik atsiradus nesutapimams ji atnaujinama ir tik tuo konkrečiu atveju; savivaldybei tenka atsakomybė už atliekų tvarkymo kaštų struktūros ir rinkliavos dydžio adekvatumą.

Vadovaujantis atliekų tvarkymo įstatymu, komunalinių atliekų tvarkymo paslaugų kainodara nustatoma, remiantis solidarumo, proporcingumo, nediskriminavimo, sąnaudų susigrąžinimo „teršėjas moka“ principais. Atsižvelgiant į šiuos principus, įgyvendinami ir darnaus vystymosi principai, o kartu siekiama ir darnios atliekų tvarkymo sistemos.

Apibendrinimas. Išanalizavus Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymą reglamentuojančius dokumentus galima teigti, kad juose apibrėžti visi atliekų tvarkymo sistemos tikslai nustatyti nacionaliniuose dokumentuose. Įkurtas regioninis atliekų tvarkymo centras, veikia modernus ES reikalavimus atitinkantis nepavojingų atliekų sąvartynas, komunalinės atliekos surenkamos centralizuotai, plėtojama surinkimo infrastruktūra, nustatyta atliekų tvarkymo kainodara, tačiau savivaldybėje trūksta lėšų efektyvesniam atliekų tvarkymo planavimui, komunalinių atliekų tvarkymo sistemų priežiūrai jų kontrolei. Didelis kiekis atliekų vis dar šalinamas sąvartyne, nes tai pigiausias tvarkymo būdas. Visuomenė nepakankamai sąmoninga, nenoriai rūšiuoja atliekas. Nesukūrusi tinkamai veikiančios

komunalinių atliekų tvarkymo sistemos savivaldybė neįvykdys Europos Sąjungos nustatytų reikalavimų atliekų tvarkymui. Pagrindinė problema išlieka komunalinių atliekų tvarkymo efektyvesnis organizavimas, antrinių žaliavų ir bioskaidžių atliekų rūšiavimas. Platesniu mastu diegiant komunalinių atliekų pirminį rūšiavimą, sumažėtų sąvartynuose šalinamų atliekų kiekis, padidėtų antrinių žaliavų perdirbimo galimybės. Telšių rajono savivaldybė privalo užtikrinti, kad teikiama komunalinių atliekų tvarkymo paslauga būtų geros kokybės, prieinama, visuotinė ir atitiktų aplinkosauginius, techninius – ekonominius ir socialinius reikalavimus. Išskiriami šie veiksniai: pakankama teisinė bazė – tačiau ji įgyvendinama nepakankamai, neanalizuojant ir netaikant papildomų priemonių; sąlygos gyventojams tvarkyti atliekas – visuomenei skiriami konteineriai, sudarytas jų reguliarus išvežimo grafikas; komunalinių atliekų tvarkymo organizavimas – atsakingos institucijos sukūrė sistemą, tačiau nėra tikslingai paskirstytos funkcijos; atliekų rūšiavimo jų susidarymo vietoje plėtra – infrastruktūra plėtojama, tačiau rajone skirtingas sąlygas rūšiuoti atliekas turi miesto ir kaimo gyventojai; gyventojų motyvacijos tvarkyti atliekas ugdymas – švietėjiška veikla ir informavimas rajone taikomas sistemingai.

3.2. Darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje ekspertinio vertinimo rezultatai

Ekspertų nuomonės leidžia suvokti esamą situaciją komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje ir vertinti darnaus vystymosi principų raišką sistemoje.

Tyrimas pradėtas bendru klausimu apie darnų strateginį vystymąsi: **Kaip vertinate darnų strateginį vystymąsi Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje?**

Atlikus tiriamųjų nuomonių analizę pastebėta, kad darnaus vystymosi strategija ir jos įgyvendinimas Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje vartojamas retai arba nevertojamas. E2 teigia, „*Vadovaujantis nacionalinio lygio dokumentais, kuriant atliekų tvarkymo sistemą ir pasireiškia ekonominiai, socialiniai, aplinkosauginiai veiksniai*“. E1 nuomone, darnus strateginis vystymasis, tai šiuolaikiškas atliekų tvarkymo sistemos sukūrimas, „*darnus vystymasis tai daug sričių apimanti sąvoka, todėl atliekų tvarkyme vartojama labai retai. Šiuolaikiška komunalinių atliekų tvarkymo sistema yra kuriama vadovaujantis aplinkosauginiais, ekonominiais, socialiniais komponentais*“. E3 mano, kad visos kartos turi tenkintis gera gyvenimo kokybe „*darnus vystymasis tai visų kartų, tiek dabartinių, tiek ateinančių, tinkamas poreikių tenkinimas. Atliekų tvarkymas yra viešoji paslauga, todėl ji turi būti sukurta taip, kad gerintų gyvenimo kokybę. Atliekų tvarkymo sistemoje darnus vystymasis vartojamas gana retai, tačiau suprantama, visi sprendimai priimami tam, kad, visų pirma, būtų apsaugota aplinka, gyventojai*“.

Ekspertai pripažįsta, kad darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimas Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje priklauso nuo valstybinio, regioninio ir vietos lygmens priimamų teisės aktų, sprendimų. E1 teigia, „*bendros nuostatos nuleidžiamos „iš viršaus“, tačiau kaip savivaldybė tvarkysis savo teritorijoje priklauso tik nuo jos pačios priimamų sprendimų*“. E4 nuomone, „*nacionaliniu lygmeniu priimami teisės dokumentai yra užduotys, kurias turi įgyvendinti vietos institucijos pasirinktomis priemonėmis*“.

Tiriamųjų nuomonių analizė, leidžia vertinti, kad darnus strateginis vystymasis Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje yra vykdomas per priimamus teisės aktus, kitus dokumentus sukuriant šiuolaikišką, visuomenės poreikius tenkinančią komunalinių atliekų tvarkymo sistemą. E1 nuomone: *Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistema sparčiai žengė į priekį, šiuo metu tobulinamos atliekų rūšiavimo galimybės. Sistema užtikrina tinkamą viešosios paslaugos teikimą atliekų turėtojams, nes aptarnaujami 99 proc. Telšių rajono gyventojų, įmonių. Komunalinių atliekų tvarkymas organizuojamas taip, kad skatintų visuomenę jas tvarkyti jų susidarymo vietoje.* E4 mano, kad sukurta sistema tikrai yra šiuolaikiška, „*Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemos net nereikia lyginti su anksčiau buvusia atliekų tvarkymo sistema. Sukurta tikrai tinkama viešoji paslauga, kuria gali naudotis visi Telšių rajono gyventojai, tačiau šis klausimas išlieka opiausias visų susitikimų metu*“. E3 paminėjo visuomenę, kuri tvarkydama atliekas turi sulaukti paskatinimo, „*šiuolaikiška atliekų tvarkymo sistema Telšių rajone sukurta: ji pasireiškia taip, kad visi gyventojai turi galimybę atsikratyti komunalinėmis atliekomis, turi galimybę jas rūšiuoti, bet kad ši sistema veiktų iki galo, reikia visuomenės ekonominio skatinimo. Rajone komunalinių atliekų tvarkymo sistema kuriama tam, kad užtikrinti gyventojams geresnę gyvenimo kokybę, aplinkosauginiu, ekonominiu ir socialiniu aspektu, todėl procese turi dalyvauti ir gyventojai. Jų motyvacija tvarkyti atliekas nedidės, jei nebus rastas sprendimas kaip juos skatinti*“. E2 akcentuoja, kad sistema veikia teigiamai, nors atliekų kiekis patenkantis į sąvartyną nemažėja, „*Vertinant ekonominius, socialinius ir aplinkosauginius komponentus, komunalinių atliekų tvarkymo sistema Telšių rajone yra vidutiniška. Vertinant šiai dienai esamą situaciją, pastebima kad atliekų kiekis patenkantis į sąvartyną didėja nežymiai, tačiau išrūšiuotų atliekų kiekis didėja. Telšių rajone kaip ir visame regione taikoma rinkliava nekilnojamo turto vienietui, priklausomai nuo konteinerių aptarnavimo dažnumo. Atliekų kiekis šalinamas pamiškėse, pakelėse, kitose viešose vietose taip aiškiai nebepastebimas, o tai aplinkosauginiu požiūriu vertinama teigiamai*“. E6 teigia, „*vartojimo sumažinti neįmanoma, todėl atliekų kiekis iš Telšių rajono patenkantis į sąvartyną nors nežymiai, tačiau didėja. Sukurta komunalinių atliekų tvarkymo sistema šiuo metu yra vertinama teigiamai, atliekos surenkamos ir tvarkomos, už jas renkama vietinė rinkliava, mišrių ir antrinių žaliavų aikštelių*

infrastruktūra plėtojama, vis daugiau gyventojų gali rūšiuoti atliekas, vykdoma švietėjiška veikla. E5 nuomone, komunalinių atliekų tvarkymo sistema vis tobulėja, „regioninių atliekų tvarkymo centrų sukūrimas buvo žingsnis į šiuolaikiškos atliekų tvarkymo sistemos kūrimą. Uždaryti aplinkos apsaugos reikalavimus neatitinkantys sąvartynai, siekiama aptarnauti visus rajono gyventojus, suteikiami konteineriai, įvesta rinkliava, kuriama antrinių žaliavų rūšiavimo infrastruktūrą visa tai buvo viešosios paslaugos kūrimo elementai ir šiuo metu mes turime tinkamai veikiančią sistemą. Artimiausiuose planuose yra aprūpinti individualias valdas rūšiavimo konteineriais, ir skatinti gyventojus rūšiuoti atliekas, o išrūšiuotus mokėti mažesnę rinkliavos mokestį“.

Siekiant nustatyti, kaip darnaus vystymosi strategija yra įgyvendinama Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje ekspertų prašoma: **Įvertinkite, koku lygiu įgyvendinami darnaus vystymosi principai Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje (penkiabalėje sistemoje: 1 – 2 – žemas; 3– vidutiniškas; 4 – 5 – aukštas)?** Įvertinus 7 darnaus vystymosi strategijos principus gauti tokie rezultatai:

3.7 lentelė

Darnaus vystymosi principų Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje įvertinimų vidurkis

Darnaus vystymosi principai		Vertinimo balų vidurkis
1.	Dalyvavimo (partnerystės) principas	3
2.	Vadovavimo	3
3.	Subsidiarumo	4
4.	Lygių galimybių	4
5.	Atsakomybės (teršėjas moka)	3
6.	Ekologinio efektyvumo	4
7.	Mokslo ir žinių bei technologinės pažangos	3

Analizuojant ekspertų nuomones apie darnaus vystymosi principų įgyvendinimą Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje žemais (1-2) balais įvertintų principų nebuvo. Vidutinišku (3) balu įvertinti 4 principai: dalyvavimo (partnerystės), vadovavimo, atsakomybės (teršėjas moka), mokslo ir žinių bei technologinės pažangos. Aukštas (4-5) įvertinimas skirtas subsidiarumo, lygių galimybių ir ekologinio efektyvumo principams. Tiriamieji teigia, kad visi principai yra susiję tarpusavyje ir vieno principo trūkumas, gali turėti neigiamos įtakos kitiems principams. Vertinant principų balų vidurkius, galima daryti išvadą, kad darnaus vystymosi principai yra reikšmingi Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje, tačiau jų pritaikymą sistemoje dar reikia tobulinti.

Kodėl principai vertinami tokiais balais ekspertų klausiama: **Pagrįskite, kokie veiksniai, konkretūs rezultatai įrodo, kad principas įgyvendinamas arba neįgyvendinamas?** Analizuojant tiriamųjų nuomones kiekvienas principas vertinamas atskirai.

Dalyvavimo (partnerystės) principas. Šis principas nusako, kad strateginiai tikslai komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje gali būti pasiekti tik dalyvaujant ir bendradarbiaujant valstybinėms, savivaldos ir privačioms institucijoms bei visuomenei. Vertinamas suinteresuotų pusių supratimas, nuostatų laikymasis, atsakomybės pripažinimas, nauda. Dalyvavimas vyksta įvairiuose lygmenyse, tiek priimant sprendimus, tiek būnant įgyvendinamų sprendimų dalimi. Sustiprinti socialinį dialogą, įmonių socialinę atsakomybę, privataus ir viešojo sektorių partnerystę – skatinti jų bendradarbiavimą ir bendrą atsakomybę, kad būtų užtikrintas darnus vartojimas. Sustiprinti piliečių dalyvavimą priimant sprendimus. Skatinti švietimą darnaus vystymosi klausimais ir ugdyti visuomenės sąmoningumą. Informuoti piliečius apie jų daromą poveikį aplinkai ir galimybes pasirinkti darnesnius veiklos būdus. E2 teigia, kad įkūrus regioninį atliekų tvarkymo centrą pereita nuo vieno dalyvavimo lygmens į kitą, „UAB „Telšių regiono atliekų tvarkymo centras“ įkūrė keturias savivaldybės (Rietavo savivaldybė, Telšių, Mažeikių, Plungės rajonų savivaldybės). Savivaldybės yra akcininkės, akcijos tolygios gyventojų skaičiui. Visus svarbius sprendimus, kurie yra susiję su TRATC'o veikla priima Valdyba, kurią sudaro Savivaldybių ir TRATC atstovai. Reikalingi sprendimai priimami savivaldybės tarybos posėdžių metu. Sudaromos komisijos kurių metu ekologai, juristai sprendžia susidariusias problemas. TRATC, savivaldybės ekologas glaudžiai bendrauja su Telšių rajono agentūra (LR AM Šiaulių regiono aplinkos apsaugos departamentas)“. E3 nuomone, „partnerystė pasireiškia tarp savivaldybės ekologo, regioninio atliekų tvarkymo centro specialisto Telšių rajone ir aplinkos apsaugos agentūros, kai vykdomos įvairios veiklos, pavyzdžiui, konteinerių tikrinimai. Tarybai teikiami projektai“. E6 teigia, „visuomenės informavimas ir įtraukimas į sprendimų svarstymą padeda surasti bendrų idėjų ir spęsti konfliktus, atsiradusius tarp skirtingus interesus atstovaujančių grupių. Seniūnijos, mokyklos pavasarį organizuoja talkas, tačiau tokiu būdu pasiekiamas tik trumpalaikis efektas“. E1 pabrėžia, „susitikimai su gyventojais, įgyvendinant dalyvavimo (partnerystės) principą sudėtingiausia yra surasti kompromisą su visuomene, kadangi jos nuomonė dažniausiai skiriasi ir jei vienam bus gerai, kitas skųsis. Savivaldybė turėtų būti aktyvesnė siekiant palaikyti ryšį su atliekų turėtojais, tačiau tai riboja finansiniai ir žmogiškieji ištekliai“. E4 teigia, „Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymas vyksta pasidalinus funkcijas savivaldybei, TRATC ir atliekų surinkimo operatoriui „Telšių keliai“. Visuomenės dalyvavimas yra vangus, labai nedidelė gyventojų dalis rūšiuoja atliekas,

dažnai jie teigia, jei mokam už atliekų išvežimą, tai kokios gali būti kalbos apie rūšiavimą, bendras mišrių komunalinių atliekų konteineris turi būti pilnas, ir nesvarbu kas jame sumesta“. E5 vertindamas dalyvavimo principą nurodo, „šiandieninės visuomenės įpročių pakeisti neįmanoma, tačiau labai svarbus jaunimo aktyvus dalyvavimas. Jaunimas turi idėjų ir į jas būtina atsižvelgti. Šiuo metu regioninio atliekų tvarkymo centro darbuotoja, važinėja po mokyklas ir supažindina moksleivius su veikiančia sistema, moko kaip rūšiuoti atliekas, kokia mūsų aplinka gali virsti jei jos netausosime. Tačiau iš kitos pusės dalyvavimas, tai ne tik švietimas, pvz., rajone komunalinių atliekų išvežimo dažnumas nederinamas su visuomene“.

Vadovavimo principas. Darnaus vystymosi proceso kryptingumo užtikrinimas, racionalus žinybinių, regioninių, institucinių ir grupinių interesų suderinimas ir apribojimas bendrų visuomenės interesų labai įmanomas tik esant pakankamai stipriam valstybinio, regioninio ir savivaldybių lygmens vadovavimui ir aiškiam tarpinstituciniam funkcijų pasidalijimui. Komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje principas turi būti įgyvendinamas priimant savivaldybių strateginius dokumentus, kuriuose nurodoma mokesčio už atliekų tvarkymą sistema, atliekų tvarkymo organizavimas, kontrolės vykdymas. E1 teigia, „remiantis atliekų tvarkymą reglamentuojančiais dokumentais, vadovavimas ir funkcijų pasiskirstymas yra aiškus ir suprantamas, tačiau praktikoje jis visiškai kitoks. Sprendimai priimami visų institucijų, tačiau už jų neatitikimą kaltų nėra. Atliekų tvarkymo taisyklėse yra nurodyta, kad atliekų tvarkymo planas turi būti parengtas TRATC'o, savivaldybė jį derina, tačiau realioje situacijoje yra taip, kad susirenka visų keturių regiono savivaldybių ekologai ir tą planą parengia ir aišku jo derinti nebereikia, jis teikiamas tik tvirtinimui. Rengiamuose metiniuose pranešimuose TRATC turi pristatyti veiklos rezultatus, sąmatas, dažnai pasitaiko, kad tai daro savivaldybės ekologas“. E4 nuomone, „Telšių regiono atliekų tvarkymo centro direktorius yra Telšių rajono savivaldybės Tarybos narys, priimami sprendimai susiję su atliekų tvarkymu yra neišsamūs, iki galo neįvertinami, neieškoma papildomų galimybių, kaip spręsti problemas. Viskas greitai ir viskas aišku“. E2 akcentuoja, „funkcijų pasiskirstymas yra tinkamas, visi žino už ką yra atsakingi, ką turi vykdyti“. E5 teigia, „atliekų tvarkymas yra nepasipelnymo šaltinis, todėl būtina, kad administravimo paslauga būtų atskirta nuo atliekų tvarkymo (surinkimo, vežimo, perdirbimo) paslaugos“. E3 nuomone, „valstybinio lygmens vadovavimas pasireiškia per bendrų nuostatų sukūrimą, pavyzdžiui, yra reikalaujama, kad Lietuva į sąvartyną pašalintų iki 50 proc. mišrių komunalinių atliekų, priemonės visų pirma nustatomos nacionaliniu mastu, tada prisitaiko regionas ir kiekviena savivaldybė atskirai. Lietuvoje taip pat nėra vieningo už atliekų tvarkymą mokėjimo būdo, kiekviena savivaldybė kuria savo taisykles, nustato rinkliavas“. E6 akcentuoja, „vadovavimas visuose trijuose

lygmenyse reikalingas tam, kad būtų pasidalijama atsakomybe, pritaikoma geriausia patirtis, mūsų rajone siekiama kuo daugiau nupirkti, pastatyti, dalyvauti renginiuose, tačiau nuo to atliekų nemažėja, vadinasi kažkas daroma ne taip“.

Subsidiarumo principas. Vadovaujantis šiuo principu sprendimai turi būti priimami tuo lygmeniu, kuriame jie yra veiksmingiausi. Didžioji dalis sprendimų turi būti deleguoti regioninėms ir vietinės savivaldos institucijoms. Atliekų tvarkymo priartinimas prie jų susidarymo vietos apima pačių gyventojų iniciatyvą. E6 teigia, „gyventojai patys negali organizuoti atliekų išvežimo, jų perdirbimo, tai daro savivaldybė, TRATC, Telšių keliai. Atliekos bus rūšiuojamos tik tuo atveju, jei bus sudarytos efektyvios galimybės, kai kiekvienas būstas turės skirtingus maišus ar šiukšliadėžes, kai nereikės papildomai vežti, nešti““. E2 nuomone, „gyventojai gali rūšiuoti atliekas jų susidarymo vietoje. Vertinant miesto ir kaimo situaciją ji yra skirtinga. Mieste prie daugiabučių namų pastatyti antrinių žaliavų konteineriai, prie vienu arčiau prie kitų toliau, bet dažnai trūksta tik gyventojų motyvacijos. Miesteliuose, kaimuose ši paslauga yra suteikiama, tačiau ne dažnas kilometrą ar du pasiruošęs savo atliekas vežioti. Šalia Telšių miesto įrengta atliekų priėmimo aikštelė ir žaliųjų atliekų kompostavimo aikštelė. Stambiagabaritės atliekos yra surenkamos apvažiavimo būdu du kartus per metus. Išdalinti kompostavimo konteineriai individualių namų gyventojams, tačiau jų dydis verčia manyti, kad jie skirti tik švietėjiškai veiklai. Mūsų rajone, atliekos rūšiuojamos intensyviau, tačiau ne visada tinkamai“. E1 teigia, „už išrūšiuotas atliekas, turėtų būti kuriamas ekonominis paskatinimas, mūsų rajone tai dar nepasiekta“. E3 nuomone, „vertinu tą gerą patirtį iš Vokietijos, gyventojai yra suinteresuoti plastikinių ar stiklinių butelių nemesti, o juos gražinti į prekybos centrus, kuriuose suteikiama nuolaida už sugražintas perdirbimui tinkamas atliekas, tikiuosi, kad Lietuvoje ateinančios kartos galės naudotis tokia paslauga. Telšių rajone ši galimybė buvo pradėta svarstyti, tačiau taip ir liko svarstymuose, nes daug darbo būtų, visų pirma ieškoti bendrų kompromisų su parduotuvėmis, kurti naują sistemą. Tai šiuo metu pasirodė per sudėtinga“. Kaip pasisako E5 „atliekų tvarkymas turi vykti arčiausiai jų susidarymo vietos, todėl atliekų rūšiavimas, jų perdirbimas yra svarbiausi veiksniai įgyvendinant subsidiarumo principą. Dabartinės atliekų tvarkymo sistemos rezultatas, kad visuomenė turi tam skirtas vietas, kur gali pašalinti atliekas, taip sumažėjo bendrai aplinkos tarša, atliekos yra surenkamos ir pašalinamos saugiai, tačiau neskatinama ir neieškoma priemonių kaip atliekų būtų įmanoma išvengti kaip mažinti jų kiekį, kaip kuo daugiau jų išrūšiuoti“. E4 subsidiarumo principą supranta, kaip atliekų išvežimo dažnumą, ir tinkamą jų tvarkymą susidarymo vietoje „jei intensyviau vyktų atliekų rūšiavimas, atliekų išvežimo dažnumas sumažėtų, nes tokiu atveju atliekos pasiskirstytų skirtinguose konteineriuose, o tai būtų taupiau ir ekonomiškiau“.

Lygių galimybių principas. Šis principas užtikrina vienodas galimybes naudotis ekonominės plėtros ir socialinio vystymosi rezultatais bei turėti švarią ir sveiką aplinką visų dabartiniu metu gyvenančių ir ateinančių kartų bei visų regionų ir kitų teritorijų padalinių gyventojams. Tiriamųjų nuomone, šiuolaikiška atliekų tvarkymo sistema kuriama tam, kad ateinančios kartos galėtų turėti švarią ir sveiką aplinką. Lygių galimybių principas komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje suprantamas: vietinė rinkliava neturi priklausyti nuo socialinės padėties, nuo vietovės iš kurios surenkamos atliekos, rūšiavimo galimybė turi būti suteikiama visiems gyventojams, jei yra teršiama aplinka turi būti taikomos vienodos nuobaudos. E2 nuomone, „komunalinių atliekų tvarkymas yra opi problema, nors sukurta sistema aptarnauja visus gyventojus, tačiau vartojimas nemažėja ir šiukšlių sumažinti neįmanoma. Regioninis sąvartynas turi būti eksploatuojamas iki 2020 metų, tačiau šiuo metu sąvartynas jau yra užpildytas 80 proc. taigi tokiais tempais net ir dabartinės kartos turės ieškoti vietos ir plėsti sąvartyno teritoriją“. Kaip teigia E6, „visi gyventojai šiuo metu turi galimybę naudotis viešąja komunalinių atliekų tvarkymo paslauga, gyventojai moka vietinės rinkliavos mokestį priklausomai nuo kiek kartų per mėnesį jų konteineriai yra ištuštinami“. Kaip teigia E3 lygių galimybių principas įvertina ekonominių, aplinkosauginių, socialinių komponentų visumą, „ar ateities kartoms bus užtikrinta galimybė tenkinti savo poreikius, priklauso nuo dabar priimamų sprendimų ir jų vykdymo. Manau, kad mūsų rajone rinkliava yra parinkta tinkamai, ji galėtų būti ir didesnė, bet kad neskatintų atliekų atsikratyti pakelėse ar miškuose. Šis principas bus įgyvendintas tuomet, kai bus tinkamai įgyvendinta teisinė bazė“. E4 nuomone, norint įgyvendinti šį principą komunalinių atliekų tvarkyme būtinas visuomenės sąmoningumas ir noras siekti ilgalaikių rezultatų, „atsakingos institucijos, kurios administruoja, vykdo atliekų tvarkymą dirba tinkama linkme, tačiau čia veiksmingai turi dirbti ir gyventojai. Atliekų išmetimas, jų rūšiavimas, priklauso nuo gyventojų: kur jis gyvena, koks jo išsilavinimas, amžius, pragyvenimo lygis, kaip supranta atliekų tvarkymą“. E5 teigia, kad atliekų tvarkymą reglamentuojančiuose dokumentuose dažnai trūksta formuluojamų tikslų realumo ir praktinio pritaikomumo ir nurodo, „lygios galimybės taikomos gyventojų kartoms, tačiau, kad jas užtikrinti reikia tinkamai parinktų priemonių, pavyzdžiui, kad ir su atliekų rūšiavimu, norima, kad kaimuose gyventojai rūšiuotų, tačiau kaip tai daryti, jei iki antrinių žaliavų konteinerių kilometras? Vietos valdžia nesuranda tinkamų sprendimų“. E1 nurodo, kad būtina įdiegti visas šiuolaikiškas technologijas, „reikia keisti požiūrį į atliekų tvarkymą ir atsisakyti pigaus, tačiau aplinkai kenkiančio atliekų šalinimo sąvartynuose ir ieškoti modernesnių būdų. Šiuo metu planuojami komunalinių biologiškai skaidžių atliekų rūšiavimo gamyklos statybos darbai. Iki 2014 metų lapkričio 11 dienos bus pastatyti

mechaninio ir biologinio apdorojimo įrenginiai. Taip bus prailgintas sąvartyno gyvavimo laikas“.

Atsakomybės (teršėjas moka) principas. Šis principas turi užtikrinti, kad kainos atspindėtų realias sąnaudas, kurias visuomenė patiria dėl vartojimo ir gamybos veiklos. Teršėjai privalo sumokėti už žmonių sveikatai ir aplinkai daromą žalą. „Teršėjas moka“ principas yra vienas iš svarbiausių aplinkos apsaugą nusakančių principų. Turi būti priimta, kad mokestis būtų mokamas ne už naudos gavimą, o už padarytą žalą. Atliekų tvarkymo sistemoje, išlaidas susijusias su atliekų surinkimu, vežimu, perdirbimu ir kt. turi apmokėti pirminis jų darytojas ar dabartinis jų turėtojas. Kaip teigia E2, *„surenkama rinkliava turi padengti atliekų tvarkymo išlaidas ir sąvartyno eksploatavimą, tačiau Telšių rajone, kad būtų įgyvendinta ši teisės aktuose apibrėžta užduotis, neįgyvendinama, nes rinkliavos metu surenkama per mažai finansinių išteklių. Taip yra todėl, kad lengvatų sistema Telšių rajone atsiskaitymui už atliekų tvarkymą sudaryta gana palanki yra daug įsiskolinusių. Rinkliava turi susidaryti iš nekintančio ir kintančio užmokesčio. Nekintanti tai kažkoks tinkamai apskaičiuotas fiksuotas užmokestis kuris padengtų minimaliausias išlaidas ir kintantis, kuris galėtų priklausyti nuo konteinerio talpos ar jo ištuštinimo dažnumo“.* E1 nuomone, mokestis už atliekas turi priklausyti nuo jų faktinio kiekio, *„mokestis už komunalines atliekas (mišrias, antrines) turi priklausyti nuo jų faktinio kiekio, o ne pagal nekilnojamo turto vienetą. Nors tokią sistemą įdiegti finansiškai labai brangu, tačiau tai būtų tikslinga. Vertinant tokią sistemą, kyla klausimas ar nebūtų taip, kad gyventojai atliekomis atsikratytų miškuose ir kitur“.* E3 pastebi, kad reikia ieškoti ir kitų būdų tariantis su prekybos centrais, *„skatinimas rūšiuoti galėtų būti tobulinamas įvedant depozito sistemą plastikiniams buteliams, kad gyventojai būtų suinteresuoti gražinti tuščią tarą“.* E4 nurodo, kad atliekų turėtojas moka už atliekas priklausomai nuo jų išvežimo kartų per mėnesį, *„Telšių rajone mišrių komunalinių atliekų išvežimo dažnumas skiriasi. Atliekos iš kaimų išvežamos vieną kartą per mėnesį iš miestelių du kartus per mėnesį. Miesto teritorijoje bendrieji konteineriai ištuštinami tris, keturis kartus per savaitę, individualūs namai keturis kartus per mėnesį. Gyventojai turi būti motyvuojami, pavyzdžiui, už išrūšiuotas atliekas nereikėtų mokėti. Reikia pastebėti, kad į atliekų tvarkymo sistemą investuojamos labai didelės sumos, tačiau visų pirma reikia motyvuoti atliekų turėtojus, o tada suteikti visas sąlygas“.* E6 teigia, *„atliekų išvežimo dažnumą nustato atliekų tvarkymą administruojančios ir tvarkančios įmonės, tačiau aprūpinus visus gyventojus rūšiavimo priemonėmis dabartinis važiavimų skaičius sumažėtų, o taip būtų sutaupoma ir finansiškai“.* E5 nuomone, rinkliavą reikia didinti, *„rinkliava už viešąją paslaugą Telšių rajone nėra didelė, todėl gyventojai ir neturi didelės motyvacijos tinkamai tvarkyti atliekas, nors įsiskolinimų rodiklis ženkliai didėja. Tai nėra didelės*

rinkliavos rezultatas, tai tiesiog gyventojų ignoravimas veikiančią sistemą. Kur naudojamos individualiais konteineriais mokėjimo už atliekų tvarkymą problema mažesnė, ji labiau pasireiškia atliekų turėtojų, kurie naudojami bendrais konteineriais

Ekologinio efektyvumo principas. Remiantis šiuo principu, gamyba ir paslaugos turi augti greičiau nei gamtos išteklių naudojimas (tam pačiam gaminių ir paslaugų kiekiui turi būti sunaudojama vis mažiau energijos ir kitų gamtos išteklių). Šio principo įgyvendinimo galutinis tikslas yra „gauti daugiau sunaudojant mažiau“. Platesnis antrinių žaliavų panaudojimas yra viena svarbiausių gamybos ekologinio efektyvumo priemonių. E6 nuomone šiomis dienomis ekologija aktuali visur, „*ekologijos tema nagrinėjama visose gyvenimo srityse, atliekų tvarkyme ji neišvengiama, tam, kad turėtume sveiką ir švarią aplinką. Ekologijos dalis yra ir atliekų rūšiavimas, nes taip skatinamas antrinių žaliavų panaudojimas*“. E2 teigia, „*principas pasireiškia per atliekų rūšiavimą. Išrūšiuotos antrinės žaliavos panaudojamos naujų produktų gamybai. Telšiuose antrines žaliavas surenka UAB „Telšių keliai“ ir jas pristato įmonei „Virginijus ir Ko“.* Ši įmonė paruošia perdirbimui stiklo, plastmasės, popieriaus, metalo, medienos, kombinuotas atliekas“. E3 nurodo, „*vartojimo sumažinti neįmanoma, atliekų visada bus, tačiau reikia imtis priemonių, kad atliekos būtų tvarkomos ir jų kuo mažiau patektų į sąvartyną. Telšiuose nuolat plėtojama antrinių žaliavų konteinerių infrastruktūra. Tačiau individualūs namai atliekų rūšiuoti jų susidarymo vietose nepajėgūs, nes neturi tam skirtų konteinerių ar maišų*“. E4 teigia, „*atliekų rūšiavimas turi tapti gyvenimo būdu, taip bus suvokiama, kai bus suteiktos galimybės. Daugiabučiuose gyvenantys žmonės atliekas gali rūšiuoti, nes beveik visuose kiemuose yra rūšiavimo konteineriai, bet mūsų rajone didelė problema yra su individualiais namais, atliekos metamos į bendrą mišrių komunalinių atliekų konteinerį. Plungės pavyzdžiu, gyventojams buvo išdalinti maišai antrinėms žaliavoms ir taip gyventojai buvo skatinami rūšiuoti, o Telšių rajone tokios iniciatyvos valdžia nesiima, net įvertinti ar tai naudinga ar ne*“. E5 pastebi, „*vyriausybė yra patvirtinusi įmokų už atliekų tvarkymą skaičiavimo metodiką, kurioje numatyta mažinti mokesčius atliekas rūšiuojantiems gyventojams. Telšių rajone tokia metodika nėra pritaikyta, gyventojams nėra mažinamos įmokos. Nebus rūšiuojamos atliekos taip kaip norėtų valdžia, atliekų kiekis patenkantis į sąvartyną iš Telšių rajono yra gana didelis, o jei bus pastatyta rūšiavimo gamykla, tai kam rūšiuoti gyventojams*“. E1 teigia, „*komunalinių atliekų tvarkymas Telšių rajone grindžiamas tuo, kad atliekos būtų šalinamos konteineriuose, kad jos būtų rūšiuojamos, kad gyventojai galėtų naudotis viešąja paslauga, o visa tai didina ekologinį efektyvumą. UAB „TRATC“ ir savivaldybė vykdo įvairius projektus, kurių dėka yra didinamas aplinkosauginių priemonių ekonominis efektyvumas*“.

Mokslo ir žinių bei technologinės pažangos principas. Šis principas grindžiamas šiuolaikiškais mokslo pasiekimais, žiniomis ir pažangiomis bei aplinkai palankiomis technologijomis visuose sektoriuose ir jų vystymesi. Daug dėmesio skiriama informavimui, švietimui komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje. Sukuriant šiuolaikišką sistemą naudojamos aplinkai draugiškos technologijos. E1 nuomone, „visuomenės informavimas apie atliekų tvarkymą yra labai svarbus, kalbant apie Telšių rajoną kiekvienas gyventojas nori, kad jam asmeniškai būtų pasakojama, kodėl, kaip reikia tvarkyti atliekas, kokia nauda jam. Informacija pateikiama įvairiais būdais: skelbimai viešuose vietose, susitikimai, lankstinukai, skrajutės, pranešimai spaudoje. Darbuotojai savo žinias gilina susitikimuose su kolegomis iš kitų savivaldybių, seminaruose aplinkos ministerijoje. Mūsų savivaldybėje informacija dalijamasi tik tuomet, kai kažkuriam darbuotojui reikia parengti projektą, ataskaitą ar kt., jei tokio paskyrimo nėra, apie naujus įvykius sužinoma atsitiktinai arba nesužinoma išvis“. Kaip teigia E4, visuomenės informavimui yra skiriamas didelis dėmesys, tačiau trūksta priemonių, kad informavimas pasiteisintų, „gyventojams rengiami susitikimai, kurių metu aiškinama apie tai kaip būtina rūšiuoti atliekas, kokie yra tikslai, užduotys, tačiau kad būtų rūšiuojama sąlygos suteikiamos neefektyvios. Norint, kad būtų įgyvendinamas šis principas, reikia vadovautis ir savo rajonui pritaikyti gerąją patirtį kitų šalies rajonų, užsienio šalių“. E2 pastebi, „regioniniame atliekų tvarkymo centre dirba visuomenės informavimo specialistė, kuri informuoja apie regione vykdomą aplinkosauginę veiklą, kodėl reikia rūšiuoti atliekas. Specialistė važiuoja į mokyklas ir supažindina moksleivius. Regiono sąvartyne yra įrengta mini rūšiavimo linija, kurią pasistatė UAB „Valda“. Atliekos atvežamos į sąvartyną yra pasveriamos svarstyklėmis ir taip užfiksuojama kiek atliekų patenka į sąvartyną, sąvartynas įrengtas pagal Europos Sąjungos reikalavimus“. E3 nuomone, „šiuo metu plačiai kalbama apie rūšiavimo gamyklos statybą Telšių regionui, tai yra reikalinga, tam kad būtų mažinamas kiekis patenkantis į sąvartyną, nes sąvartynas sparčiai pilnėja“.

Siekiant sužinoti, kokie rodikliai parodytų kad darnaus vystymosi principai yra įgyvendinami, tyrimo dalyvių prašoma: **Įvertinkite, kurie rodikliai rodo darnaus vystymosi principų įgyvendinimą Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje (penkiabalėje sistemoje: 1 – 2 – žemas; 3– vidutiniškas; 4 – 5 – aukštas)?** Vertindami ir komentuodami rodiklius ekspertai buvo gana skeptiški, nes lentelėje pateikti rodikliai, jų nuomone yra esminiai, tačiau jų įgyvendinimas yra žemas ir tai nusako, kad darnaus vystymosi nuostatos nėra tinkamai įgyvendinamos.

**Darnaus vystymosi rodiklių Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje
įvertinimų vidurkis**

Rodikliai	Vertinimo balų vidurkiai	
	Ar atitinka darnaus vystymosi nuostatas	Ar registruojami Telšių rajono KATS
Komunalinių atliekų kiekis patenkantis į sąvartyną, t	3	4
Komunalinių atliekų kiekis tenkantis vienam gyventojui per metus, kg	3	2
Konteinerių aikštelių skirtų antrinėms žaliavoms surinkti skaičius, vnt.	3	4
Pirminio rūšiavimo metu surūšiuotų komunalinių atliekų kiekis, t	2	3
Atliekų (popierius, plastikas, stiklas) perdirbimo intensyvumas, t	2	2
Individualių namų gyventojams nupirktos ir išdalintos rūšiavimo priemonės, vnt.	2	4
Atliekų surinkimo dažnis, kartais per mėnesį	3	4
Savivaldybės taryboje nagrinėti sprendimai susiję su komunalinių atliekų tvarkymu	3	4
Komunalinių atliekų tvarkymo sąnaudos, Lt/t	3	4
Mokesčio už atliekų tvarkymą mažinimas dėl rūšiavimo kokybės	2	2
Atliekų turėtojų registro atnaujinimas, kartais per metus	2	4
Geros kokybės, prieinama viešoji komunalinių atliekų tvarkymo paslauga gyventojams, proc.	4	4
Švietėjiška veikla (seminarai, susirinkimai, skrajutės, laidos, žinutės spaudoje), vnt.	4	4
Oficialus konteinerių turinio tikrinimas, kartais per metus	3	4

Rodiklius ekspertai vertino atsižvelgiant į dabartinę situaciją įgyvendinant darnaus vystymosi nuostatas ir ar tie rodikliai Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje sistemingai registruojami, apskaičiuojami. Kaip matyti iš lentelės (žr. 3.8 lent.) rodiklių atitikimas darnaus vystymosi nuostatoms yra labai žemas 5 rodikliai iš 14 vertinami neigiamai, tai įtakoja jų neregistravimas rajone. Ekspertų nuomone, neigiamai įvertinti rodikliai, parodo, kad Telšių rajone antriniam atliekų rūšiavimui ir perdirbimui yra skiriamas labai mažas dėmesys, todėl šiuo klausimu darnumas nepasireiškia. Tiriamieji teigia, kad rodiklis *atliekų turėtojų registro atnaujinimas, kartais per metus*, nevykdomas. Atliekų turėtojų registras buvo sudarytas ir patvirtintas 2007 metais prieš įvedant vietinę rinkliavą, ir nė karto neatnaujintas. Registro atnaujinimas vyksta tik dėl išimtinų atvejų, kada kreipiasi gyventojai. Vidutiniškai įvertinti 7 rodikliai iš 14. Galima teigti, kad tokį jų įvertinimą įtakoja netinkamų priemonių pasirinkimas, trūkumas kontrolės, atsakomybės, kompetencijų, motyvacijos, taip neįgyvendinami teisės aktuose numatyti reikalavimai ir neįgyvendinamos darnaus vystymosi nuostatos. Ekspertų vertinimu 2 rodikliai iš 14 įvertinti aukštu balu. Tiriamųjų nuomone, rajone yra imtasi visų priemonių švietėjiškai veiklai vykdyti ir viešoji komunalinių atliekų tvarkymo paslauga suteikiama visiems rajono gyventojams, o tai atitinka darnaus vystymosi nuostatas. Ekspertai nurodė kad 3 rodikliai rajone visiškai neregistruojami ir jų duomenys nerenkami: *komunalinių atliekų kiekis tenkantis vienam gyventojui per metus*,

kg – šį rodiklį apskaičiuoti galima, tačiau jis nepateikiamas ir nevertinamas; *atliekų (popierius, plastikas, stiklas) perdirbimo intensyvumas*, *t* – rajono institucijos, šiam rodikliui neskiria dėmesio, nes nėra tokio atliekų rūšiavimo intensyvumo, kad šis rodiklis būtų apskaičiuojamas; *mokesčio už atliekų tvarkymą mažinimas dėl rūšiavimo kokybės* – nors teisės aktuose yra numatytos galimybės mažinti mokesčių, tačiau rajone jis nebuvo pritaikytas. Vidutiniškai įvertintas 1 rodiklis: *pirminio rūšiavimo metu surūšiuotų komunalinių atliekų kiekis*, *t* – šis rodiklis yra apskaičiuojamas perdavus antrines išrūšiuotas atliekas iš antrinių žaliavų konteinerių aikštelių perdirbimo įmonei, tačiau registruojami duomenys nėra tikslūs, nes nėra galimybės apskaičiuoti, kiek gyventojai atliekų sukompostuoja, kiek pristato į aikšteles. Tiriamųjų nuomone, 10 rodiklių iš 14 yra registruojami, jų duomenys pateikiami suinteresuotai visuomenei, pateikiami metinėse ataskaitose. Kaip vieną iš pagrindinių papildomų rodiklių ekspertai pasiūlė faktinio atliekų kiekio surinkimo registravimą, tačiau šiam rodikliui apskaičiuoti šiuo metu nėra tinkamų sąlygų.

3.3. Darnaus vystymosi strateginės kryptys ir tobulinimo galimybės Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje

Atlikus pusiau struktūrizuoto interviu su ekspertais turinio analizę, išskiriami pagrindiniai darnaus vystymosi principų aspektai, vertinimui taikomų rodiklių ypatumai. Galima teigti, kad tiriamieji, vertinant darnumą, akcentuoja atliekų rūšiavimą, gyventojų iniciatyvą ir motyvaciją, informavimą, visuotinumą. Viso rajono gyventojai turi galimybę naudotis viešąja paslauga, atliekos surenkamos centralizuotai, nuolat plėtojama aikštelių infrastruktūra. Nuo regioninio atliekų tvarkymo centro kūrimosi pradžios buvo imtasi visų priemonių kaip apsaugoti aplinką ir gerinti visuomenės gyvenimo kokybę.

Tyrimui taikyti septyni darnaus vystymosi principai, tačiau Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje, ekspertų teigimu, pakankamai neįgyvendinami. Ekspertai vertinant principus sistemoje, kalbėjo apie dabartinę esamą situaciją, kad svarbiausia yra motyvacija, tada bus atliekos tinkamai tvarkomos, rūšiuojamos. Galima daryti prielaidą, kad Telšių rajono gyventojai yra pakankamai informuojami apie atliekų tvarkymą. Tai yra aktuali tema visose masinėse informacijos priemonėse, todėl informacija laisvai prieinama Telšių rajono savivaldybėje, Telšių regiono atliekų tvarkymo centre, viešuose vietose, elektroninėje erdvėje. Daugelis gyventojų supranta, kad atliekas reikėtų rūšiuoti, tačiau nebūtinai tai daro. Vertinant tyrimo duomenis, pastebima, kad informavimas yra viena geriausiai įgyvendinama visuomenės dalyvavimo viešojoje atliekų tvarkymo paslaugoje veikla. Sąmoningą visuomenės sprendimą dalyvauti atliekų tvarkymo sistemoje lemia įgūdžiai ir informacija apie prekes, jų pasirinkimo alternatyvas, poveikį aplinkai ir jų sveikatai. Visuomenės aktyvus

viešojoje paslaugoje nėra aktyvus, ji nesuinteresuota dalyvauti diskusijose dėl atliekų tvarkymo paslaugos valdymo. Vietinės rinkliavos nustatymas galėtų būti koreguojamas, įtraukiant vietos gyventojus į diskusijas, taip vietinės iniciatyvos galėtų inicijuoti rinkliavos nustatymo teisinio reglamentavimo tobulinimą valstybiniame lygmenyje, o taip ir regionų bei vietos lygmenyse. Tokiu būdu susidarytų pakankamai lėšų apmokėti atliekų surinkimo ir tvarkymo išlaidas. Visuomenės dalyvavimas diskusijose vietinės rinkliavos klausimais turi būti paremtas grįžtamu ryšiu. Galima konstatuoti, kad Telšių rajone siekiama sukurti sistemą statant naujus įrenginius, perkant atliekų tvarkymui skirtas priemones, dalyvaujant nacionaliniuose ir vietos renginiuose, tačiau neskiria didesnio dėmesio finansiniams ir žmoniškiesiems ištekliams, didinant gyventojų motyvaciją tvarkyti atliekas. Tyrimo duomenimis, sistemoje dalyvaujančios viešos ir privačios institucijos netikslingai pasiskirsto funkcijomis, nesivadovauja teisės aktais. Esant tokiai situacijai, gyventojai negali būti įtraukiami organizuoti atliekų išvežimo. Atliekų rūšiavimas išlieka pagrindine sistemos problema. Intensyviau vykdant atliekų rūšiavimą, atliekų išvežimo dažnumas sumažėtų, atliekos pasiskirstytų skirtinguose konteineriuose, o tai būtų ekonomiškiau, taip būtų įgyvendinamas darnaus vystymosi komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje veiksnyms geriausių tvarkymo būdų atskiroms atliekų rūšims pasirinkimas. Principų aktualumas akcentuojamas, kaip aplinkos apsaugos poreikis, kuriant geresnę gyvenimo kokybę visuomenei.

Tyrimu taip pat identifikuotas Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemos vertinimas. Nustatyta, kad sistemos vertinimas vyksta pagal 10 rodiklių, bet jų gauti rezultatai neanalizuojami, neieškoma sprendimų kad rezultatai tenkintų reikalavimus. Tai įtakoti gali institucijoms atsakingoms už komunalinių atliekų organizavimą, tvarkymą, neskiriamos nuobaudos, neįgyvendinus uždavinių. Pagrindinis trūkumas išlieka tai, kad, įvertinus, rodiklius, apibūdinama reali sistemos situacija, tačiau tai ir lieka tik skaičiai, jų nesistengiant gerinti, todėl Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistema ir neatitinka darnaus vystymosi nuostatų. Pastebėtina ir tai, kad vengiama tokių rodiklių apskaičiavimo, kurie rodo neigiamą sistemos funkcionavimą. Tyrimo duomenimis, tik du rodikliai šiuo metu galėtų parodyti darnaus vystymosi nuostatų įgyvendinimą Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje t.y.: geros kokybės prieinama viešoji komunalinių atliekų tvarkymo paslauga gyventojams ir švietėjiška veikla. Vertinant kitus rodiklius ekspertai buvo gana kritiški, nes kitų rodiklių įgyvendinimo lygis yra labai žemas, todėl teigti, kad jie atitinka darnaus vystymosi nuostatas, klaidinga.

Darnaus vystymosi strateginis valdymas reikalingas tam, kad komunalinių atliekų tvarkymo sistema mažintų neigiamą poveikį aplinkai, būtų užtikrintas ekonominis atliekų tvarkymo pagrįstumas ir gyventojų kultūros ugdymas. Vadovaujantis šiomis nuostatomis, parengtos strateginės kryptys komunalinių atliekų tvarkymo sistemai:

- Telšių rajone didžiausia aplinkos problema yra komunalinės atliekos. Siūloma plėtoti geriausias būdas atskiroms atliekų rūšims surinkti, skatinti antrinių žaliavų perdirbimą, kuriant ir modernizuojant esamus atliekų rūšiavimo ir perdirbimo pajėgumus.
- Telšių rajone svarbu fiksuoti atliekų tvarkymo sąnaudas ir tinkamai apskaičiuoti mokesčio iš atliekų turėtojų dydį. Siūloma apskaičiuoti faktinį ir sąvartyną patenkančių atliekų kiekį, sudėtį. Įgyvendinti projektus, kurie skatintų mažinti komunalinių atliekų susidarymą, vykdytų modernų komunalinių atliekų tvarkymo organizavimą. Siūloma tobulinti teisės aktus, skatinti privačių institucijų investicijas.
- Į komunalinių atliekų tvarkymo sistemos modernizavimą siūloma labiau įtraukti visuomenę. Ugdyti gyventojų motyvaciją tvarkyti atliekas, skatinti gyventojus dalyvauti atliekų tvarkymo teikimo paslaugoje, pasirūpinti didesne informacijos apie atliekų tvarkymą sklaida, palankia atliekų tvarkymo infrastruktūra visuomenei.

Darnaus vystymosi strategijos komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje tobulinimo galimybes geriausiai galima išgryninti, atlikus SG analizę. Stiprybės analizuoja vidinę, teigiamą situaciją, o galybės ateities teigiamas tendencijas. Šioje analizėje atsispindi darnaus vystymosi nuostatų raiška komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje stiprybės ir galybės, nustatytos kokybinio tyrimo pagalba (žr. 3.9 lent.).

3.9 lentelė

Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemos SG analizė

Stiprybės	Galybės
<ul style="list-style-type: none"> • Pakankama teisinė aplinka. Europos Sąjungos atliekų tvarkymą reglamentuojančių teisės aktų nuostatos laiku perkeliamos į nacionalinę teisę. Sukurta komunalinių atliekų tvarkymo teisinė bazė Telšių rajone, kurioje numatyti komunalinių atliekų tvarkymo sistemos tikslai. • Sąlygos gyventojams tvarkyti atliekas. Visuomenė turi tinkamas priemones atliekas pašalinti tam skirtose vietose, atliekos surenkamos reguliariai. Galimybė rūšiuoti atliekas. Komunalinės atliekos surenkamos centralizuotai, kuriama ir plėtojama surinkimo infrastruktūra. • Komunalinių atliekų tvarkymo organizavimas. Atliekų tvarkymo organizavimą vykdo Telšių rajono savivaldybė, už atliekų tvarkymą renkama vietinė rinkliava. Vietinės rinkliavos įvedimas už komunalinių atliekų tvarkymą padidino Telšių rajono gyventojų, nesinaudojančių atliekų tvarkymo sistema, skaičių. Daugiau gyventojų įsigijo konteinerius ir taip patenka į sąvartyną, o ne į miškus 	<ul style="list-style-type: none"> • Inicijuoti privačias investicijas plėtoti komunalinių atliekų tvarkymo infrastruktūrą, didinti viešosios komunalinių atliekų tvarkymo paslaugos planavimą, kontrolę. • Keisti požiūrį į atliekų rūšiavimą, skiriant didesnę dėmesį komunalinių atliekų pirminiam rūšiavimui, perdirbimo galimybėms. • Dalyvauti ES finansuojamose programose, didelį dėmesį skiriant finansiniams ir žmogiškiesiems ištekliams visuomenės motyvacijos tvarkyti atliekas ugdymui. • Inicijuoti ir dažniau rengti vietos valdžios ir gyventojų susitikimus, atliekų tvarkymo klausimais. • Inicijuoti sistemingą visuomenės informavimą ir švietimą apie aplinkos apsaugą, komunalinių atliekų tvarkymą, rūšiavimo galimybes. • Inicijuoti vietos lygmeniu diskusijas dėl materialinių lengvatų taikymo tiems gyventojams, kurie rūšiuoja atliekas.

<p>ar pakeles. Uždaryti aplinkos apsaugos reikalavimų neatitinkantys sąvartynai ir atidarytas modernus, ES reikalavimus atitinkantis Jerubaičių sąvartynas.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gyventojų informavimas ir švietėjiška veikla. Pasitelkiamos įvairios informavimo priemonės: Telšių rajono savivaldybės, Telšių regiono atliekų tvarkymo centro interneto svetainės, vietinė rajono spauda, televizijos ir radijo programos, informacinės skrajutės, akcijos ir kt. 	<ul style="list-style-type: none"> • Keisti požiūrį, kad atliekos turi būti tik surinktos ir saugiai pašalintos sąvartyne. • Įsteigti pareigybę, kuri reguliariai tikrintų konteinerių turinius ir skirtų baudas. • Inicijuoti, kad individualių namų gyventojai, gautų antrinių žaliavų konteinerius ir rūšiuotų atliekas. • Užtikrinti kad atliekų turėtojų registras būtų atnaujintas vieną kartą metuose.
---	---

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal gautus tyrimo rezultatus.

Būtina pabrėžti, kad visuomenės ir vietos valdžios bendradarbiavimas ir modernios sistemos sukūrimas yra nesibaigiantis, tęstinis procesas. Todėl būtina nuolat atlikti sistemos vertinimą, vykdyti gyventojų nuomonės tyrimus, kad būtų galima priimti ir įgyvendinti tinkamus Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemos tobulinimo sprendimus.

Darnaus vystymosi ir komunalinių atliekų tvarkymo principai, darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimą komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje lemiantys veiksniai, vertinimo rodikliai turi sudaryti visumą vietos valdžios institucijoms kartu su visuomene priimami strateginius sprendimus, sistemos tobulinimui. Tinkamų sprendimų priėmimas skatins gyventojų aktyvumą ir motyvaciją, todėl komunalinių atliekų tvarkymo sistema bus kokybiškesnė, efektyvesnė, atitiks darnaus vystymosi strategijos nuostatus.

IŠVADOS

Remiantis teorine mokslinės literatūros analize, daromos išvados:

1. Darnaus vystymosi nuostatos tampa pagrindinėmis komunalinių atliekų tvarkymo sistemos strateginėmis kryptimis. Išskiriami trys pagrindiniai komunalinių atliekų tvarkymo sistemos komponentai: aplinkosauginis - atliekų tvarkymas, mažinant neigiamą poveikį aplinkai, ekonominis - atliekų tvarkymo ekonominis pagrindumas ir atsipirkimas, socialinis - visuomenės požiūris į atliekų tvarkymą ir jų tvarkymas.
2. Išskiriami darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimą komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje lemiantys veiksniai: atliekų tvarkymo sąnaudų ir išlaidų pagrindumas, atliekų rūšiavimo jų susidarymo vietoje plėtra, apskaičiuotas faktinis atliekų kiekis, gyventojų motyvacijos tvarkyti atliekas ugdymas, gyventojų dalyvavimas atliekų tvarkymo teikimo paslaugoje, informacijos gyventojams apie atliekų tvarkymą sklaida, gyventojams patogi tvarkymo infrastruktūra, modernus komunalinių atliekų tvarkymo organizavimas, pakankama/reikiama teisinė aplinka, geriausių tvarkymo būdų atskiroms atliekų rūšims pasirinkimas.
3. Darni komunalinių atliekų tvarkymo sistema sukurama, tik atsižvelgiant į darnaus vystymosi ir komunalinių atliekų tvarkymo principų sąsajas.
4. Darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimui įvertinti ir stebėsenai vykdyti turi būti numatomi vertinimo rodikliai, tiesiogiai susiję su siekiamais tikslais, uždaviniais ir leidžiantys reguliariai vertinti padarytą pažangą.

Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemos dabartinė situacija ir pusiau struktūrizuoto ekspertų interviu turinio analizės rezultatų pagrindu formuluojamos praktinės tyrimo užduotys:

1. Atsakant į pirmą įvade iškeltą probleminį klausimą „Kokie veiksniai lemia darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimą Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje“, galima konstatuoti:
 - Išanalizavus Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymą reglamentuojančius dokumentus, galima teigti, kad juose apibrėžti visi atliekų tvarkymo sistemos tikslai, nustatyti nacionaliniuose dokumentuose.
 - Telšių rajono savivaldybė privalo užtikrinti, kad teikiama komunalinių atliekų tvarkymo paslauga būtų geros kokybės, prieinama, visuotinė ir atitiktų aplinkosauginius, techninius – ekonominius ir socialinius reikalavimus.
 - Išskiriami šie veiksniai: pakankama teisinė bazė; sąlygos gyventojams tvarkyti atliekas; komunalinių atliekų tvarkymo organizavimas; atliekų rūšiavimo jų susidarymo vietoje plėtra; gyventojų informavimas ir švietėjiška veikla; geriausių tvarkymo būdų atskiroms

atliekų rūšims pasirinkimas; gyventojų dalyvavimas atliekų tvarkymo teikimo paslaugoje; atliekų tvarkymo sąnaudų ir išlaidų balansas.

2. Atsakant į antrą probleminį klausimą „Kokie darnaus vystymosi principai geriausiai įgyvendinami Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje“, tyrimo dalyvių nuomone, keturi – dalyvavimo (partnerystės), vadovavimo, atsakomybės (teršėjas moka), mokslo ir žinių bei technologinės pažangos - Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje įgyvendinami vidutiniškai, galima teigti, kad sistemoje skiriamas nepakankamas dėmesys, priimant sprendimus, vykdant kontrolę. Tiriamųjų nuomonių analizė įgalino išskirti pagrindines priežastis, kurios apibūdina principų neįgyvendinimą: dalyvavimo (partnerystės) principo problemos – gyventojų iniciatyvos stoka, naudos siekimas, vadovavimo principo problemos siejamos su netikslingu institucijų funkcijų pasidalijimu, kontrolės trūkumas, atsakomybės (teršėjas moka) principo problemos – mokesčio už atliekų tvarkymą netikslingas apskaičiavimas, mokslo ir žinių bei technologinės pažangos principo problemos – žmoniškųjų ir finansinių išteklių trūkumas, kompetencijų stoka.

3. Atsakant į trečią probleminį klausimą „Kokie rodikliai gali būti naudojami darnaus vystymosi nuostatų įgyvendinimo Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje stebėsenos vykdymui“, nustatyta:

- Išskirti komunalinių atliekų tvarkymo sistemos vertinimo rodikliai yra aktualūs Telšių rajonui. Sistema vertinama pagal 10 rodiklių, tačiau gauti rezultatai neanalizuojami, neieškoma sprendimų kad rezultatai tenkintų reikalavimus.
- Tik du rodikliai šiuo metu galėtų parodyti darnaus vystymosi nuostatų įgyvendinimą Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje t.y.: geros kokybės prieinama viešoji komunalinių atliekų tvarkymo paslauga gyventojams ir švietėjiška veikla. Vertinant kitus rodiklius ekspertai buvo gana kritiški, nes kitų rodiklių įgyvendinimo lygis yra labai žemas, todėl teigti, kad jie atitinka darnaus vystymosi nuostatas, klaidinga.

4. Atsakant į ketvirtą probleminį klausimą „Kokios darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje tobulinimo galimybės“, galima teigti: Darnaus vystymosi ir komunalinių atliekų tvarkymo principai, darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimą komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje lemiantys veiksniai, vertinimo rodikliai turi sudaryti visumą vietos valdžios institucijoms kartu su visuomene priimant strateginius sistemos tobulinimo sprendimus. Tinkamų sprendimų priėmimas skatins gyventojų aktyvumą ir motyvaciją, todėl komunalinių atliekų tvarkymo sistema bus kokybiškesnė, efektyvesnė, atitiks darnaus vystymosi strategijos nuostatas.

5. Empirinis tyrimas patvirtino pagrindinį ginamąjį teiginį: darnaus vystymosi strategijos nuostatos nepakankamai įgyvendinamos Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje, nes nepakankamai joje įgyvendinami šie darnaus vystymosi principai: *Dalyvavimo* – gyventojai, viešosios atliekų tvarkymo paslaugos gavėjai, nedalyvauja kaip partneriai paslaugos kūrimo valdyme; silpnai ugdomas gyventojų sąmoningumas atliekų tvarkymo kontekste; *Mokslo ir žinių bei technologinės pažangos* - ribotai pasirenkami geriausi atliekų tvarkymo atskiroms atliekų rūšims būdai; *Vienodų sąlygų visų kartų ir tos pačios kartos atstovams sudarymas* – nepatenkinamai rūšiuojamos atliekos, atskiriant antrines žaliavas ir taip išsaugant gamtinius išteklius tolesniam naudojimui; *Atsakomybės (teršėjas moka)* – nesubalansuojamos komunalinių atliekų tvarkymo išlaidos ir pajamos, tvarkymo sistema yra nuostolinga; *Ekologinio efektyvumo, atsargumo* – neefektyvi komunalinių atliekų tvarkymo veiksmingumo stebėseną, nes jos įvertinimui gaunami rezultatai neanalizuojami, neieškoma sprendimų, kad rezultatai tenkintų reikalavimus.

REKOMENDACIJOS

Siekiant, kad komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje būtų užtikrintas darnus vystymasis, remiantis tyrimo rezultatais, pateikiamos šios rekomendacijos:

Aplinkos ministerijai:

1. Sukurti pakartotinio naudojimo stiklinių ir plastikinių pakuočių užstato sistemą, gražinant į prekybos centrus, taip būtų skatinamas gamintojo atsakomybės principas.

Telšių rajono savivaldybės administracijai ir Telšių regiono atliekų tvarkymo centrui:

1. Atsižvelgiant į dabartinę rajono situaciją atliekų šalinimas sąvartyne yra pigiausias atliekų tvarkymo būdas. Reikalinga sukurti tokį ekonominį mechanizmą, kuris užtikrintų, kad atliekų perdirbimas ar kitoks panaudojimas, būtų ekonomiškai konkurencingi atliekų tvarkymo būdai, lyginant su šalinimu sąvartynuose (mokestis visuomenei už išrūšiuotas atliekas).
2. Pasirinkus vietinės rinkliavos nekilnojamo turto mokestį už komunalinių atliekų tvarkymą, užtikrinti tikslią atliekų turėtojų ir atliekų apskaitą. Atsiskaitymo sistema už komunalinių atliekų tvarkymą neskatina mažinti šalinamų atliekų kiekio. Todėl būtina koreguoti vietinės rinkliavos nustatymo metodiką, taikant pastovią ir kintančias įmokas..
3. Atliekų rūšiavimui jų susidarymo vietoje užtikrinti, būtina vykdyti atskirą biodegraduojančių ir antrinių žaliavų iš gyventojų sistemą. Siekiant atliekų perdirbimą ar kitokį panaudojimą padaryti ekonomiškai patrauklia verslo šaka.
4. Antrinių žaliavų rūšiavimui taikyti atliekų supirkimą apvažiavimo būdu. Siekiant padidinti daugiabučių namų gyventojų rūšiavimo aktyvumą, kiekvienam namui skirti privačias antrinių žaliavų konteinerines aikšteles, taip būtų suteikiama galimybė parduoti sukauptas antrines žaliavas ir lėšas panaudoti bendriems poreikiams.
5. Siekiant ugdyti gyventojų motyvaciją, kaip imliausius naujovėms – vaikus, jaunimą - mokyklose, universitetuose, galėtų vykti pamokos, paskaitos apie atliekų tvarkymą. Organizuojami mokymai organizacijose, bendruomenėse apie atliekų tvarkymo naudą.
6. Sukurti bendrai valdomą elektroninę sistemą atliekų turėtojams, savivaldybei, atliekų tvarkymo centrui ir atliekų tvarkymo operatoriui.
7. Įtraukti gyventojus, viešosios atliekų tvarkymo paslaugos gavėjas, partneriais į paslaugos kūrimo valdymą.

LITERATŪRA

1. 2007-2013 m. Sanglaudos skatinimo veiksmų programa. Prieiga per internetą: <http://www.esparama.lt/ES_Paramas/strukturines_paramos_2007_1013m._medis/titulinis/files/3VP_SS_2007-07-05.pdf>.
2. 2013 m. Valstybinio audito ataskaita Nr. VA-P-20-9-11 „Regioninių atliekų tvarkymo sistemų veikla“.
3. 2013 m. gegužės 30 d. Telšių rajono savivaldybės tarybos sprendimas Nr. T1-236 :Dėl Telšių rajono savivaldybės vietinės rinkliavos už komunalinių atliekų surinkimą iš atliekų turėtojų ir atliekų tvarkymą nuostatų patvirtinimo“.
4. 2013 m. gruodžio 16 d. Telšių rajono savivaldybės tarybos sprendimas T1-283 „Dėl Telšių rajono savivaldybės atliekų tvarkymo taisyklių ir Telšių rajono 2006-2015 metų atliekų tvarkymo plano patvirtinimo pakeitimo“.
5. 2013 m. sausio 24 d. Telšių rajono savivaldybės tarybos sprendimas Nr. T1-5 „Telšių rajono savivaldybės 2013-2015 metų strateginis veiklos planas“.
6. 2010 m. lapkričio 25 d. Telšių rajono savivaldybės tarybos sprendimas Nr. T1-404 „Telšių rajono savivaldybės 2004-2020 m. strateginio plėtros plano atnaujinimas“. Prieiga per internetą: < http://www.telsiai.lt/SPP/images/Telsiu_SPP.pdf>.
7. 2012 m. sausio 26 d. Telšių rajono savivaldybės tarybos sprendimas Nr. T1-3 „Telšių rajono savivaldybės 2012-2014 metų strateginis veiklos planas“.
8. 2008 m. spalio 30 d. Telšių rajono savivaldybės tarybos sprendimas Nr. T1-422 „Dėl vietinės rinkliavos už komunalinių atliekų surinkimą ir tvarkymą lengvatų teikimo Telšių rajono gyventojams tvarkos dalinio pakeitimo ir papildymo“.
9. 2004 m. birželio 8 d. Aplinkos ministro įsakymas Nr. D1-317 „Informavimas apie aplinką ir Lietuvos gyventojų aplinkosauginio švietimo skatinimo programa“. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 96.
10. 2007 m. rugsėjo 20 d. Telšių rajono savivaldybės tarybos sprendimas Nr. T1-283 „Telšių rajono savivaldybės atliekų tvarkymo planas 2006-2015 metams“.
11. 2007 m. rugsėjo 20 d. Telšių rajono savivaldybės tarybos sprendimas Nr. T1-283 „Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo taisyklės“.
12. Adomaitienė, J., Zubrickienė, I., Andrikiene, R.M. (2006). Pedagogų požiūris į darnų vystymąsi: aktualumas ir plėtros galimybės. *Pedagogika*, 84, 15-23.
13. Akučkaitė, J., Svirskienė, G. (2007). Strategijos įgyvendinimo probleminiai aspektai. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. 6-14.

14. Apibendrinta informacija apie komunalinių atliekų tvarkymo sistemas Lietuvos savivaldybėse 2011-2012 metais. Prieiga per internetą: <<http://www.am.lt/VI/files/0.901377001350971762.pdf>>.
15. Aplinkos apsaugos agentūra. Prieiga per internetą: <<http://atliekos.gamta.lt/cms/index?rubricId=e4055918-4f56-4aee-8c10-620b407cc6f1>>.
16. Arimavičiūtė, M. (2005). *Viešojo sektoriaus institucijų strateginis valdymas*. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras.
17. Arimavičiūtė, M., (2007). Funkcinių veiklų strateginis valdymas viešojo sektoriaus institucijose. *Viešoji politika ir administravimas*, 20, 81-90.
18. Atkočiūnienė, Z.O. (2013). Žinių vadyba ir organizacijos darna: konkurencinio pranašumo aspektas. *Informacija ir komunikacija: teorija ir praktika*, 1, 15-27.
19. Atliekų tvarkymo taisyklės. 2011 m. gegužės 3 d. Aplinkos ministro įsakymas Nr. D1-368. Prieiga per internetą: <<http://www.spsc.lt/tzp/docs/Atlieku%20tvarkymo%20taisykles.htm>>.
20. Bakanauskas, A., Bakanauskienė, I., Darškuvienė, V., Grebliauskas, A., Kvedaravičius, J., Liesionis, V., Petkevičiūtė, N., Staniulienė, S., Stonkutė, E., Stripeikis, O., Viliūnas, V., Zakarevičius, P., Žukauskas, P. (2011). *Organizacijų vadyba*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
21. Bakas, A. (2008) Atliekų tvarkymas. Lazdinis, I. (Ats. red.), *Aplinkos politika ir valdymas*. (139-160). Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidykla. Baltrėnas, P., Butkus, D., Oškinis, V., Vasarevičius, S., Zigmontienė, A. (2008). *Aplinkos apsauga*. Vadovėlis. Vilnius: Technika.
22. Baltrėnas, P., Butkus, D., Oškinis, V. ir kt. (2008). *Aplinkos apsauga*. Vilnius: Technika.
23. Baum, J., A., C., Lampel, J. (2010). *The globalization of strategy research*. Bingley: Emerald.
24. Becker, J. (2010). Use of backcasting to integrate indicators with principles of sustainability. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*. 17 (3), 189-197.
25. Bivainis, J., Podgaiskytė, V. (2010). Komunalinių atliekų tvarkymo struktūrinė analizė. *Verslas: teorija ir praktika*, 11(4), 323-334.
26. Bivainis, E., Tamošiūnas, T. (2007). Darnus regionų vystymasis: teorinis diskursas. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 1(8), 30–36.

27. Bivainis, J., Tunčikienė, Ž. (2009). *Viešojo sektoriaus institucijų strateginis planavimas*. Monografija. Vilnius: Technika.
28. Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydžiūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Vadovėlis vadybos ir administravimo studentams. Klaipėda: S. Jakučio leidykla – spaustuvė.
29. Burinskienė, M. (2003). *Subalansuota miestų plėtra*. Monografija. Vilnius: Technika.
30. Domarkas, V., Juknevičienė, V. (2010). Inovacijų vaidmuo viešojo administravimo organizacijų veikloje absorbcinio gebėjimo aspektu. *Viešoji politika ir administravimas*, 31, 77-90.
31. Domarkas, V., Juknevičienė, V., Kareivaitė, R. (2012). Institucinės dimensijos vaidmuo darnaus vystymosi koncepcijoje. *Viešoji politika ir administravimas*. 3, 461-472.
32. Dūda, M., Petrauskienė, R., Skietrys, E. (2012). Viešojo ir privataus sektorių partnerystė. Raipa, A. (Ats. red.), *Modernus viešasis valdymas (182-205)*. Kaunas: Vitae Litera.
33. Dūda, M. (2010). Teoriniai viešojo ir privataus sektorių partnerystės įgyvendinimo aspektai. *Viešoji politika ir administravimas*. 33, 139-151.
34. Čiegis, R. (2004). *Ekonomika ir aplinka: subalansuotos plėtros valdymas*. Monografija. Kaunas. Vytauto Didžiojo universiteto leidykla 2004
35. Čiegis, R., Gavenauskas, A. (2005). Darnus vystymasis – poveikis gyvenimo kokybei. *Vadyba* 1(6)
36. Čiegis, R., Grunda, R. (2007). Įmonės transformavimo į darnią įmonę procesas. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 44, 19-34.
37. Čiegis, R., Ramanauskienė, J. (2011). Integruotas darnaus vystymosi vertinimas: Lietuvos atvejis. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*. Research papers, 2 (26).
38. Čiegis, R., Ramanauskienė, J., Martinkus, B. (2009). Concept of Sustainable Development and its Use for Sustainability Scenarios. *Inžinerinė ekonomika – Engineering Economics*, 2, 28–37.
39. Čiegis, R., Tamošiūnas, T., Ramanauskienė, J., Navickas, K. (2010). *Darnaus industrinių zonų vystymosi vertinimas*. Monografija. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
40. Čiegis, R., Zeleniūtė, R. (2008). Ekonomikos plėtra darnaus vystymosi aspektu. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*, 2/1.

41. Europos komisija, Europa 2020. (2012). Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/priorities/sustainable-growth/index_lt.htm>.
42. Europos Sąjungos šalių atliekų tvarkymo patikrinimo ataskaita. (2012). Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/lietuva/ziniasklaidai/07082012_atliekos_lt.htm>.
43. EUROSTAT.http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database
44. Enz, C. A. (2010). *Hospitality Strategic Management – Concepts and Cases*. Second Editon. Prieiga per internetą: http://www.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=x77o93fmiKQC&oi=fnd&pg=PR13&dq=26.%09Enz,+C.+A.+%282010%29.+Hospitality+Strategic+Management+%E2%80%93+Concepts+and+Cases+%28second+edition%29.&ots=wr4zRaB4sy&sig=5JtoOna1CTR CqRyxvVmJbxnbmug&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
45. Gyventojų nuomonės tyrimo ataskaita. Strateginiai Telsių rajono savivaldybės plėtros prioritetai. (2010). Prieiga per internetą: <http://www.telsiai.lt/SPP/images/Nuomones_tyrimas.pdf>.
46. Gudelis, D., Rozenbergaitė, V. (2004). Viešojo ir privataus sektorių partnerystės galimybės. *Viešoji politika ir administravimas*, 8.
47. Hollmann-Peters, I. (2011). Innovationstreiber Nachhaltigkeit. In: face to face. *Mitarbeitermagazin von Beiersdorf*, 18-19.
48. Yarnall, J. (2008) *Strategic Career Management: Developing Your Talent*. Amsterdam: Elsevier.
49. Jociutė, A. (2013). *Visuomenės darnus vystymasis*. Metodinė priemonė. Vilnius. Prieiga per internetą: http://wdn.ipublishcentral.net/association_lithuania_serials/viewinside/504351115077601
50. Jucevičius, R., Jucevičienė, P., Janiūnaitė, B., Cibulskas, G. (2003). *Mokyklos strategija*. Strateginio vystymo vadovas. Kaunas: Žinių visuomenės institutas.
51. Jungtinių Tautų darnaus vystymosi konferencija RIO+20, „Ateitis, kurios norime“. Konferencijos išvados. (2012). Prieiga per internetą: <www.am.lt/VI/files/0.406540001349767147.doc>.
52. Kreikebaum, H. (1997). *Strategische Unternehmensplanung*. Stuttgart.
53. Kardelis, K. (2007). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Vadovėlis. Šiauliai: Liucijus.
54. Kavaliauskaitė, V., Jucevičius, R. (2009). Viešojo ir privataus sektorių partnerystės svarba realizuojant regiono konkurencinę strategiją. *Ekonomika ir vadyba*, 14.

55. Krankalis R., Anzelytė, R. (2013). Darnaus vystymosi nuostatų įgyvendinimas kaimiškiose savivaldybėse. *Kaimo raidos kryptys žinių visuomenėje* 1(5), 40-52.
56. Krankalis, R., Dailidytė, M. (2012). Kliento dalyvavimo atliekų tvarkymo paslaugoje Šiaulių miesto savivaldybėje valdymo aspektai. *International Scientific Conference. Good governance in local self – government: European and National trends*. Šiaulių universitetas, 117-126.
57. Leonavičius, V. (2010). Lietuvos gyventojų buitinių atliekų problemos suvokimas ir rūpesčio aplinkosauga tipologija. *Kultūra ir visuomenė*, 1 (2), 47-65.
58. Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“. Prieiga per internetą: <<http://www.lietuva2030.lt/images/stories/2030.pdf>>.
59. Lietuvos regionų portretas. Prieiga per internetą: <http://regionai.stat.gov.lt/lt/telsiu_apskritis/telsiu_rajono_savivaldybe.html>.
60. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas // *Valstybės žinios* 1992, Nr. 5-75
61. Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymas // *Valstybės žinios* 1998, Nr. 61-1726.
62. Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas // *Valstybės žinios* 2011, Nr. 45.
63. Lietuvos statistikos departamentas. Prieiga per internetą: <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M3010211&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSID=3767&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=>>>.
64. Martinkus, B. (2003). *Darbo procesų valdymas*. Vadovėlis. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
65. Melnikas, B., Smaliukienė, R. (2007). *Strateginis valdymas*. Mokomoji knyga. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija.
66. Mišrių komunalinių atliekų sudėties nustatymo ataskaitos. (2013). Prieiga per internetą: <<http://www.tratc.lt/ataskaitos>>.
67. Moradi, H. (2012). The Role of Strategic Planning and Management in Increasing Organizational Development and Productivity. *European journal of Social Sciences*, 30(1).
68. Morrissey, A. J., Browne, J. (2004). Waste management models and their application to sustainable waste management. *Waste Management* 24, 297-308.
69. Nacionalinė darnaus vystymosi strategija (2003). Patvirtinta LR Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 11 d. nutarimu Nr. 1160. Atnaujinta LR Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 16 d. nutarimu Nr.1247. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 121-5215.

70. Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo 2008-2010 metais ataskaita. (2012). Prieiga per internetą: <<http://www.am.lt/VI/files/0.059407001337582140.pdf>>.
71. Naruševičius, V., Lazdinis, I. (2011). *Darnaus vystymosi politika ir valdymas*. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras.
72. Ness, B., Urbel-Piirsalu, E., Anderberg, S., Olsson, L. (2007). Categorising tools for sustainability assessment. *Ecological Economics*, 60, 498-508.
73. Pauliukevičiūtė, A. (2010). Viešojo ir privataus sektorių partnerystė bei kultūros valdymas. *Viešoji politika ir administravimas*, 32, 61-73.
74. Petrauskienė, R. 2010. Strateginis planavimas viešajame administravime. Raipa, A. (Ats. Red.), *Įvadas į viešąjį valdymą*. 59-69 Kaunas: Technologija.
75. Pileckienė, D. (2004). Strateginis valdymas. Mokomoji knyga. Kaunas.
76. Pilipavičius, V. (2012). Darnaus darbo vietų vystymo kaimiškuose regionuose teorinės prielaidos. *Žemės ūkio mokslai*, 19(3), 192-202.
77. Podgaiskytė, V., (2011). Darnus atliekų tvarkymo sistemos vertinimas: kriterijų nustatymas. *Mokslas – Lietuvos ateitis*, 3 (4) 63-69.
78. Puškorius, S. (2002). Viešojo sektoriaus institucijų administravimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras.
79. Raipa, A. (1999). Viešasis administravimas. Monografija. Kaunas: Technologija.
80. Raipa, A., Jurkšienė, L. (2013). Inovacijų vieta viešojo valdymo modernizavimo struktūroje: teorinis aspektas. *Viešoji politika ir administravimas*, 12(2), 226-235.
81. Raipa A., ir kt. (2012). Modernus viešasis valdymas. Kolektyvinė monografija. Kaunas: Vitae Litera.
82. Raipa, A., Staponkienė, J. (2011). Strateginis valdymas šiuolaikiniame viešojo sektoriaus raidos etape. Raipa, A. (Ats. red.), *Naujoji viešoji vadyba (57- 75)*. Kaunas: Technologija.
83. Razauskas, T., (2009) Darnus vystymasis: problemos ir iššūkiai šiuolaikiniame pasaulyje. *Viešasis administravimas*, 3-4, (23-24).
84. Ryden, L. (2008). *Integruoto valdymo metodai siekiant darnaus vystymosi miestuose ir gyvenvietėse*. Baltic University Press.
85. Savivaldybių organizuojamų viešųjų paslaugų teikimo analizė. (2010). Prieiga per internetą: <http://www.vrm.lt/go.php/Tyrimai_ir_analizes71>.
86. Skietrys, E., Raipa, A. (2009). Viešosios ir privačios partnerystės socialinio poveikio vertinimo teoriniai aspektai. *Socialinis darbas*, 8(1), 11-16.
87. Staponkienė, J. (2004). Strateginis valdymas privataus ir viešojo sektoriaus organizacijose: panašumai ir skirtumai. *Socialiniai tyrimai*, 4, 85-93.

88. Steger, M. B. (2008). Globalizacija: labai trumpas įvadas. Vilnius: Eugrimas.
89. Stonkienė, M. (2008). Darnaus vystymosi informacija ir komunikacija. *Informacijos mokslai*, 46, 7-23.
90. Stoškus, S., Beržinskienė, D. (2005). Vadyba. Vadovėlis. Kaunas: Technologija.
91. Subalansuotos plėtros veiksmų programa „Darbotvarkė 21“. (2001). Prieiga per internetą: <<http://www.am.lt/LSP/files/Agenda21.pdf>>.
92. Svensson, G. (2006). Sustainable quality management: a strategic perspective. *The TQM Magazine*, 18(1), 22-29.
93. Šimanskienė, L., Paužuolienė, J. (2012). Darnus vystymasis organizacijose diegiant standartus. *Tiltai*, 1(58), 45-55.
94. Štreimikienė, D., Mikalauskiene, A. (2009). Integruotų rodiklių taikymas Nacionalinės energetikos strategijos monitoringui. *Energetika*. 55(3), 158-166.
95. Tamošiūnas, T., (2009). Darnus regionų vystymasis: Šiaulių regiono socialinės ir ekonominės plėtros sisteminis tyrimas. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga. Kaunas: Vytauto didžiojo universitetas.
96. Tausėnis išteklių naudojimas: teminė atliekų prevencijos ir perdirbimo strategija. 2005. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0666:FIN:LT:PDF>> .
97. Thom, N., Ritz, A., (2004). *Viešoji vadyba*. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
98. Telšių apskrities atliekų tvarkymo planas. (2005). Prieiga per internetą: <http://www.tratc.lt/files/Dokumentai/Telsiu%20apskrities_ATP.pdf>.
99. Telšių rajono savivaldybė. Prieiga per internetą: <<http://www.telsiai.lt/index.php?2147586402>>.
100. Telšių regiono atliekų tvarkymo centras. Prieiga per internetą: <<http://www.tratc.lt/vykdoma-veikla>>.
101. Tidikis, R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
102. Tunčikienė, Ž., Skačkauskaitė, I. (2012). Viešojo sektoriaus institucijų strateginio planavimo būklė ir jos gerinimo prielaidos. *Socialinių mokslų studijos*, 4(1), 97-110.
103. UAB „Telšių regioninis atliekų tvarkymo centras“ įstatai. Prieiga per internetą: <<http://www.tratc.lt/files/Dokumentai/Istatai.pdf>>.
104. UAB „Telšių regioninis atliekų tvarkymo centras“ metinė ataskaita už 2011 metus. (2012). Prieiga per internetą:

- <<http://www.tratc.lt/files/2012%20m.%20dokumentai/Metinis%20pranešimas%20už%202011%20m..pdf>>.
105. UAB „Telšių regioninis atliekų tvarkymo centras“ metinė ataskaita už 2012 metus. (2013). Prieiga per internetą: <http://www.tratc.lt/files/2012%20m.%20dokumentai/2012_Metinis_pranesimas_2013_0411_.PDF>.
 106. Vaišnoras, A.(2011). *Europos Sąjungos aplinkos politika*. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras.
 107. Valstybinė atliekų prevencijos programa. *Valstybės žinios*. 2013 Nr. 113-5663.
 108. Valstybinio strateginio atliekų tvarkymo plano strateginių pasekmių aplinkai vertinimo ataskaita, 2007. Prieiga per internetą: <<http://www.am.lt/VI/files/0.229643001196685936.pdf>>.
 109. Valstybinis strateginis atliekų tvarkymo planas (2002). Patvirtinta LR Vyriausybės 2002 m. balandžio 12 d. nutarimu Nr. 519. Atnaujinta LR Vyriausybės 2007 m. spalio 31 d nutarimu Nr. 1224. *Valstybės žinios*, 2007-11-27, Nr. 122-5003.
 110. Vasiliauskas, A. (2002). *Strateginis valdymas*. Vilnius: Enciklopedija.
 111. Vasiliauskas, A. (2004). Nacionalinės ekonomikos plėtros strateginis valdymas: nustatytinis ir plėtotinis metodologiniai požiūriai. *Pinigų studijos*, 3, 5-18.
 112. Vasiliauskas, A. (2005). *Strateginis valdymas*. Vadovėlis. Kaunas: Technologija.
 113. Veiklos audito ataskaita. Atliekų tvarkymo organizavimas Telšių regione. (2011). Prieiga per internetą: <http://www.plunge.lt/plunge/m/m_files/wfiles/file338.pdf>.
 114. Venckus, Z. (2012). *Aplinkos politika*. Mokomoji knyga. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
 115. Zakarevičius, P., Gedvilaitė – Moan, A. (2010). Strateginio planavimo ypatumai viešajame sektoriuje teoriniai aspektai. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 2010.54.

PRIEDAI

Mokslinės publikacijos kortelė ir straipsnio kopija

Autoriaus pavardė ir vardo raidė (jei yra bendraautoriai, anketą pildančio autoriaus pavardė ir vardo raidė–laužtiniuose skliaustuose)	Publikacijos antraštė	Leidinio (žurnalo) pavad., metai, tomas/nr., psl.	ISSN / ISBN numeris	Leidyklos pavadinimas
Krankalis R., Ruibytė J., [Šakytė A.]	Darnaus vystymosi vertinimas kaimiškajame rajone: Rietavo savivaldybės atvejis	Kaimo raidos kryptys žinių visuomenėje, 2012, 2(4), 56-63	ISSN 2029-8846	Šiaulių universiteto leidykla

DARNAUS VYSTYMO SI VERTINIMAS KAIMIŠKAJAME RAJONE: RIETAVO SAVIVALDYBĖS ATVEJIS

Rimantas Krankalis, Jurgita Ruibytė, Anita Šakytė

Šiaulių universitetas

El. paštas: krankalis.r@gmail.com, viesasis_administravimas@smf.su.lt

Anotacija

Straipsnyje analizuojamas darnaus vystymosi vertinimas kaimiškojoje savivaldybėje. Išnagrinėti Rietavo savivaldybės strateginio plėtros plano įgyvendinimo priežiūros proceso veiksniai. Savivaldos institucijos veiklos darnai įvertinti pasirinktas integruoto darnaus vystymosi indekso metodas. Aplinkosaugos, ekonomikos ir socialinio vystymosi darnai vertinti išskirta po tris statistinius rodiklius, atspindinčius šių sričių ypatybes. Integruoto darnaus vystymosi indekso kaita liudija, kad Rietavo savivaldybės vystymasis 2006–2010 m. buvo netolygus ir nedarnus. Ekonominis ir aplinkos vystymas iš dalies spartėjo naudojant išteklius, kurie galėjo būti skirti socialinei raidai. Šiuos pokyčius lėmė neigiami socialinės aplinkos būklės pokyčiai savivaldybėje, pvz., itin didelis nedarbas. Rietavo savivaldybės vadovams būtina susirūpinti atskirų gyvenimo sričių vystymosi darma, ypač atkreipiant dėmesį į socialinės aplinkos tobulinimo naujų galimybių paiešką.

Pagrindiniai žodžiai: darnus vystymasis, integruotas darnaus vystymosi indeksas, ekonomikos plėtotė, socialiniai pokyčiai, aplinkos būklė, strateginis planavimas.

Įvadas

Tyrimo problema ir aktualumas. Netolygus atskirų Lietuvos regionų vystymasis kelia nemažai iššūkių atokesnėms savivaldybėms. Finansiniai srautai nukreipiami centrinėms infrastruktūroms vystyti. Kaimiškųjų savivaldybių tiesioginės užsienio investicijos, sudarančios palankias sąlygas socialinei ir ekonominei plėtrai, dešimtimis kartų atsilieka nuo didžiųjų Lietuvos miestų. Įvairių neigiamų procesų sparta reikalauja greitų, inovatyvių ir darnių sprendimų. Visos savivaldybės veikia pagal tarybų patvirtintus strateginės plėtros planus, apimančius esmines darnaus vystymosi sritis – ekonomiką, aplinkosaugą ir socialinę sferą. Tačiau vien planų sukūrimas negarantuoja laukiamų teigiamų pokyčių. Labai svarbi strateginio darnaus planavimo ciklo dalis – efektyvus jų įgyvendinimas.

Darnaus vystymo koncepcija įpareigoja organizacijas keisti savo elgesį suinteresuotų šalių atžvilgiu, nes organizacijos darma grindžiama ekonominiu, aplinkosaugos ir socialinės atsakomybės aspektu (Bagdonienė, Galbuogienė, Paulavičienė, 2009). Norint

įvykdyti pagrindinius darnaus vystymosi uždavinius, užtikrinti tolygų ekonomikos, socialinės ir aplinkosauginės sričių vystymą, būtina aiškiai suformuluoti darnumo vystymosi rodiklius ir kriterijus, kurių vertė ir kaitos kryptys parodytų konkretaus regiono ekologinio, ekonominio ir socialinio stabilumo raidą (Šimanskienė, Čiegis, Ramanauskienė, 2011).

Vyriausybinių ir tarpvyriausybinių institucijos siūlo įvairias darną apibūdinančias charakteristikas. Pasaulyje yra daugiau nei 500 darnaus vystymosi modelių, iš kurių daugiau kaip 100 skirta nacionaliniam, 70 – regioniniam ir apie 300 – vietiniam lygmeniui. Akivaizdu, kad dar daugiau yra darną įvertinančių rodiklių. Todėl nėra paprasta išsirinkti optimalius ir efektyvius kriterijus atitinkamų situacijų ir teritorijų raidos analizei. Nėra vieningai pripažintos darnos kiekybinio vertinimo metodologijos, ypač ekonominiuose tyrimuose (Čiegis, Ramanauskienė, 2011).

Pasigendama kaimiškųjų savivaldybių veiklos darnumo praktinių vertinimų, nors strateginiuose plėtros planuose vieningai deklaruojami darnaus vystymosi principai, o savivaldybėse įsteigtos planų įgyvendinimo priežiūros institucijos. Veiklos darnumo vertinimai paprastai atliekami globaliu, nacionaliniu ir regioniniu lygmeniu.

Tyrimo objektas – darnaus vystymosi vertinimas kaimiškajame rajone.

Tyrimo tikslas – įvertinti Rietavo savivaldybės darnų vystymąsi, naudojant integruoto darnaus vystymosi indekso metodą.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, statistinių duomenų lyginamoji analizė, apibendrinimas.

Rietavo savivaldybės strateginio plėtros plano įgyvendinimo priežiūros bruožai

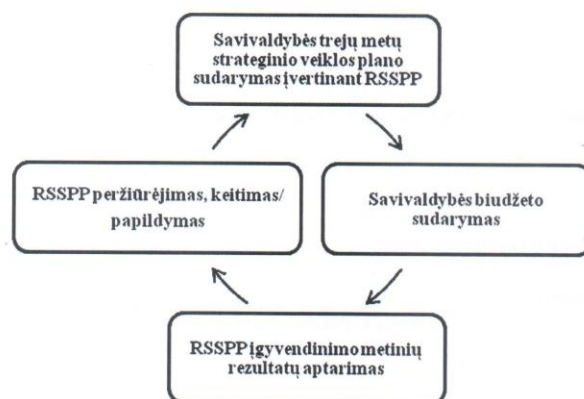
Kaip teigia Dubinas (2005), dabar Lietuvoje funkcionuojanti vietos savivalda ir regionų vadyba yra sukoncentruota spręsti elementarias administracines problemas. Pasak Ačaitės-Juknevičienės (2005), savivalda yra viena svarbiausių vietinės demokratijos įgyvendinimo formų. Regioninė politika efektyviausiai

ir intensyviausiai įgyvendinama vietos lygmenyje, nes jame geriausiai suvokiami socialiniai, ekonominiai ir kultūriniai regiono iššūkiai, iškeliami pagrindiniai tikslai, numatomi uždaviniai ir priemonės regiono plėtrai garantuoti.

Bendrieji strateginio valdymo principai ir specifika priklauso nuo institucijos veiklos pobūdžio, finansavimo šaltinių, nuosavybės, institucijos dydžio, diversifikacijos laipsnio (vienos ar kelių veiklos sričių institucija) (Arimavičiūtė, 2005, 2007, 2011). Autorė atkreipia dėmesį į didesnę viešojo sektoriaus organizacijų jautrumą valstybės politikos ir politinių jėgų permainoms, bendradarbiavimo stiprinimą, platesnį ir įvairesnį vartotojų ratą, tikslų ir finansavimo skaidrumą, rizikos vengimą, strateginių problemų įvairumą ir sudėtingumą, valstybės galios panaudojimą.

Vienas svarbiausių vietos iššūkių darnaus vystymosi kontekste yra efektyvus strateginis planavimas. Dauguma investuotojų, rinkdamiesi kur investuoti, dažniausia nagrinėja strateginius planus. Šiuo metu jau pradama suprasti darnaus vystymosi svarba, jo principai pradedami realiai įgyvendinti (Čiegis, Česonis, 2004).

Rietavo savivaldybės pirmasis strateginis planas parengtas 2003 m., antrasis – 2010 m. Iš tiesų svarbu užtikrinti planų tęstinumą. Strateginių planų analizė rodo, kad dalis numatytų priemonių įgyvendinta, kita dalis iš pirmojo dokumento perkelta į antrąjį, o trečioji dalis, pasikeitus socialinėms-ekonominėms aplinkybėms, prarado aktualumą. Naujajame (2010–2016 m.) Rietavo savivaldybės plėtros plane, lyginant su ankstesniu, keliami nauji prioritetai, vizija ir tikslai.

1 pav. Rietavo savivaldybės strateginio plėtros plano įgyvendinimo priežiūros procesas
Šaltinis: Rietavo savivaldybės strateginio plėtros plano įgyvendinimo priežiūros sistema. (2010).

Strateginių veiklos planų sukūrimas dar negarantuoja laukiamų teigiamų pasikeitimų. Labai svarbi strateginio planavimo ciklo grandis – efektyvus planų įgyvendinimas. Šis procesas privalo būti kruopščiai apgalvotas ir suplanuotas. Rietavo savivaldybėje kartu su strateginiu plėtros planu patvirtinta ir jo įgyvendinimo priežiūros sistema (žr. 1 pav.). Tai kiekybinių ir kokybinių aplinkos pokyčių, vykusių dokumento galiojimo metu, sisteminis stebėsenos ir vertinimo procesas. Strateginio plano įgyvendinimo ataskaitose

identifikuojami rodikliai, pateikiamos jų pradinės ir siekiamos reikšmės, apibrėžta priežiūros institucinė sistema ir tvarka (žr. 1 lent.). Rietavo savivaldybės strateginio plėtros plano įgyvendinimo priežiūros institucinę struktūrą sudaro trys lygmenys: politinis, administracinis ir visuomeninis. Visuomenėje pripažintų prioritetų įtraukimas į savivaldybės strateginį plėtros planą sudaro sąlygas viešojo ir privataus sektorių socialiniams-ekonominiams partneriams sėkmingiau dalyvauti rengiant strateginį planą ir jį įgyvendinant.

1 lentelė

Rietavo savivaldybės strateginio plėtros plano (RSSPP) įgyvendinimo priežiūros institucinė struktūra

Eil. nr.	Institucija	Pagrindiniai uždaviniai
Politinis lygmuo		
1.	Rietavo savivaldybės taryba	Išklauso RSSPP įgyvendinimo metinę ataskaitą, tvirtina dokumento pakeitimus ir papildymus.

1 lentelės tęsinys

Administracinis lygmuo		
2.	Strateginio planavimo grupė	Svarsto RSSPP įgyvendinimo metinę ataskaitą administraciniu lygiu, teikia pasiūlymus RSSPP koregavimui ir kitais su strategine plėtra susijusiais aspektais.
3.	Teisės ir finansų skyrius	Apibendrina informaciją dėl RSSPP įgyvendinimo, organizuoja ataskaitos pristatymą savivaldybės tarybai, partneriams, visuomenei.
4.	Savivaldybės administracijos struktūrinių padalinių darbuotojai, atsakingi už RSSPP dalių įgyvendinimo priežiūrą	Teikia Teisės ir finansų skyriui informaciją apie struktūriniams padaliniais priskirtų vykdyti RSSPP dalių įgyvendinimą ir pasiūlymus dėl RSSPP koregavimo ar papildymo.
Visuomeninis lygmuo		
5.	Socialiniai-ekonominiai partneriai	Dalyvauja pristatant RSSPP įgyvendinimo metines ataskaitas, teikia informaciją apie RSSPP įgyvendinimą, teikia pasiūlymus dėl RSSPP nuostatų koregavimo ar papildymo.

Šaltinis: Rietavo savivaldybės strateginio plėtros plano įgyvendinimo priežiūros sistema. (2010).

Rietavo savivaldybės integruoto darnaus vystymosi indeksas 2006–2010 m.

Vertinant darnų vystymąsi, naudojami įvairūs modeliai ir metodai. Darnumo vertinimas tampa vienu sprendimo priėmimo veiksnių. Bet kokie tolesni darnaus planavimo veiksmai grindžiami šiandienos situacijos grįžtamoju ryšiu. Darnaus vystymosi vertinimas ir jo instrumentai tobulėja, siūlomos naujos jų taikymo rekomendacijos, analizuojama patirtis. Skiriami agreguoti rodikliai, kombinuoti kriterijai ir indeksai. Rodikliai naudojami darniam vystymuisi suprasti, suinteresuotosioms šalims įtraukti, konfliktams spręsti ir siekti susitarimo. Ekonominiam darnumui matuoti siūlomas darnios ekonominės gerovės indeksas, tikros pažangos indikatorius ir darnios grynosios naudos indeksas. Teorinių šaltinių analizė rodo, kad darnumo vertinimo metodikos yra suskirstytos į keturias pagrindines grupes, kurios apima darnos vertinimo instrumentus produktų, projektų bei ekonomikos sektorių ir šalies lygmenyse (Čiegis, Tamošiūnas, Ramanauskienė, Navickas, 2010; Čiegis, Ramanauskienė, 2011).

Integruoto vertinimo metodai naudojami rengiant regiono strategijas, projektus ir sprendimus. Vietinės reikšmės vertinimai dažniausia naudojami priimant projektinius sprendimus. Integruoti indeksai apibūdina svarbias procesų kokybines charakteristikas ir parodo jų kaitą. Bet kuris darnus strateginis planas turi tikslus, todėl svarbu žinoti, kaip prie jo artėjama (Čiegis, Ramanauskienė, 2011). Vertinant valstybės ir regiono darnaus vystymosi situaciją, autoriai rekomenduoja taikyti integruotą darnaus vystymosi indeksą, apimančią ekonominius, aplinkosauginius ir socialinius vystymosi aspektus. Jie pateikia ir šio indekso apskaičiavimo metodologiją.

Kaip vienas galimų darnaus vystymosi vertinimo pavyzdžių pateikiamas Rietavo savivaldybės integruoto darnaus vystymosi indeksas 2006–2010 m. Jo skai-

čiavimas atliktas, remiantis Čiegio ir kt. (2010, 2011) rekomendacijomis. Duomenų šaltiniais buvo medžiaga iš Lietuvos statistikos departamento, Plungės darbo biržos, Rietavo savivaldybės administracijos ir jai pavaldžių organizacijų. Pažymėtina, kad dauguma statistinių rodiklių renkama tik nacionaliniu, apskrities ar rajono lygmeniu, todėl neįmanoma įvertinti atskirų rodiklių, charakterizuojančių Rietavo savivaldybės teritoriją, svertinius indeksus. Pasirinktas lygių pagrindinių svorių indekso metodas: pagrindinių (atskaitos) metų indeksas lygiomis dalimis paskirstytas kiekvienai iš trijų lygiaverčių sričių, kuriuose vėl vienodu svoriu įvertinti visi rodikliai. Rietavo savivaldybės darniam vystymuisi vertinti kaip pagrindiniai metai pasirinkti 2006 m.; pagrindinių metų indeksas – 100 lygiomis dalimis (po 33,33) padalytas ekonominio, socialinio vystymosi ir aplinkos būklės indeksams.

Ekonominio vystymosi indeksas. Rietavo savivaldybės ekonominiam vystymuisi atspindėti pasirinkti trys rodikliai: 1) tiesioginės užsienio investicijos (TUI) 1 gyventojui, kurios vertinamos kaip esminė sąlyga technologinei pažangai ir pagrindinio kapitalo formavimo šaltinis; 2) ekologinių ūkių plotas, lyginant su bendru naudmenų plotu; 3) senesnių kaip 10 m. lengvųjų automobilių 1 000 gyventojų skaičius. 2 lentelėje pateikti ekonominio vystymosi indekso (EVI) 2006–2010 m. skaičiavimo rezultatai. Šis tyrimas atskleidė, kad 2007 m., palyginus su pagrindiniais metais, EVI sumažėjo 14 proc. Nuo 2008 iki 2009 m. šis rodiklis didėjo – atitinkamai 15,4 proc. ir 9,4 proc., lyginant su praėjusiais metais. 2010 m. indeksas vėl krito 4,2 proc. Tokia įvairių šio rodiklio kitimo dinamiką lėmė pasirinktų ekonominio vystymosi rodiklių kaita. EVI augimą labiausiai lėmė ekologinių ūkių ploto didėjimas ir nežymiai mažėjantis senų automobilių skaičius. Neigiamam indeksui įtakos turėjo tiesioginių užsienio investicijų, tenkančių 1 gyventojui, mažėjimas.

2 lentelė

Ekonominio vystymosi indeksas (EVI) 2006–2010 m.

Eil. nr.	Ekonominio vystymosi rodikliai	Pagrindinė EVI reikšmė 2006 m.	EVI reikšmė 2007 m.	EVI reikšmė 2008 m.	EVI reikšmė 2009 m.	EVI reikšmė 2010 m.
1.	TUI (Lt / 1gyv.)	11,11	5,56	5,69	5,42	5,42
2.	Ekologinių ūkių plotas, lyginant su bendru naudmenų plotu (%)	11,11	11,37	16,41	20,28	18,86
3.	Senesni kaip 10 m. lengvieji automobiliai (%)	11,11	11,74	10,98	10,48	10,35
EVI		33,33	28,66	33,08	36,18	34,64

Šaltinis: sudaryta straipsnio autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento ir Rietavo savivaldybės duomenimis.

Socialinio vystymosi indeksą atskleidžia šie rodikliai: 1) nedarbo lygis, akcentuojantis gyventojų aktyvumą; 2) nusikaltimų skaičius, parodantis savivaldybės gebėjimą užtikrinti gyventojų saugumą, 3) gyven-

tojų mirtingumas nuo įvairių ligų, kuriuo remiantis įvertinama sveikatos apsaugos sistemos kokybė.

3 lentelėje pateikti socialinio vystymosi indekso (EVI) 2006–2010 m. skaičiavimo rezultatai.

3 lentelė

Socialinio vystymosi indeksas (SVI) 2006–2010 m.

Eil. nr.	Socialinio vystymosi rodikliai	Pagrindinė SVI reikšmė 2006 m.	SVI reikšmė 2007 m.	SVI reikšmė 2008 m.	SVI reikšmė 2009 m.	SVI reikšmė 2010 m.
1.	Nedarbo lygis (%)	11,11	7,90	6,46	2,63	2,40
2.	Nusikaltimų skaičius 100 000 gyv.	11,11	13,30	11,08	9,45	10,14
3.	Gyventojų mirtingumas 100 000 gyv.	11,11	8,33	9,26	6,48	6,79
SVI		33,33	29,53	26,80	18,57	19,33

Šaltinis: sudaryta straipsnio autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento ir Plungės darbo biržos duomenimis.

Socialinio vystymosi indeksas nagrinėjamu laikotarpiu ypač mažėjo. Tam didžiausios neigiamos įtakos iš pasirinktų rodiklių turėjo vis didėjantis nedarbo lygis. 2007–2008 m. SVI atitinkamai sumažėjo 11,4 proc. ir 9,2 proc., o 2009 m. – net 30,7 proc. 2010 m. socialinio vystymosi indeksas vėl ėmė didėti (teigiamas pokytis – 4 proc.).

Aplinkos būklės indeksas. Rietavo savivaldybės aplinkos būklė vertinta remiantis šiais rodikliais: 1) oro stacionarių šaltinių tarša; 2) užterštų ir nepakankamai išvalytų nuotekų, išleistų į paviršinius vandenis, kiekis; 3) miškų plotas, lyginant su šalies plotu.

4 lentelėje pateikti aplinkos būklės indekso (ABI) 2006–2010 m. skaičiavimo rezultatai.

4 lentelė

Aplinkos būklės indeksas (ABI) 2006–2010 m.

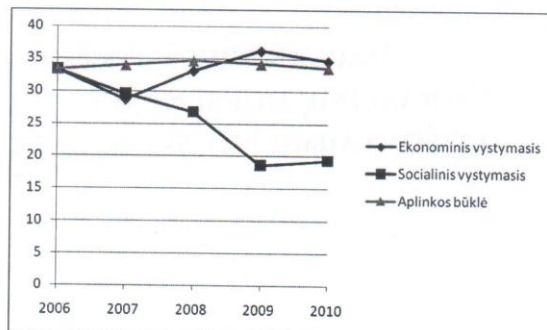
Eil. nr.	Aplinkos būklės rodikliai	Pagrindinė AVI reikšmė 2006 m.	AVI reikšmė 2007 m.	AVI reikšmė 2008 m.	AVI reikšmė 2009 m.	AVI reikšmė 2010 m.
1.	Teršalų kiekis, išmestas į atmosferą, tūkst. t	11,11	10,75	10,82	10,15	9,19
2.	Miško žemės plotas, lyginant su šalies plotu, %	11,11	11,11	11,11	11,11	11,11
3.	Užterštų ir nepakankamai išvalytų nuotekų, išleistų į paviršinius vandenis, kiekis, tūkst. m ³	11,11	12,10	12,70	12,90	13,29
ABI		33,33	33,96	34,63	34,15	33,59

Šaltinis: sudaryta straipsnio autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento ir Rietavo komunalinio ūkio duomenimis.

Aplinkos būklės indeksas nuo 2006 iki 2008 m. nežymiai didėjo: 2007 m. – 1,9 proc., 2008 m. – 2 proc.

(žr. 2 pav.). Nuo 2009 m. ABI mažėjo: 2009 m. – 1,4 proc., o 2010 m. – 1,6 proc. Šią kaitą lėmė pasi-

rinktų aplinkos vystymosi rodiklių dinamika. Pagrindinę teigiamą įtaką indekso kaitai darė vis didėjanti išvalytų iki nustatytų normatyvų nuotekų dalis ir mažėjantis į atmosferą išmetamų teršalų kiekis.

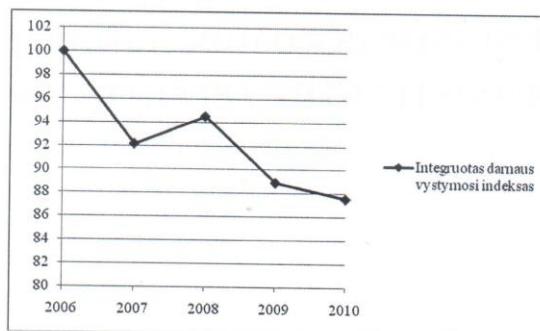
2 pav. Darnaus vystymosi indeksai Rietavo savivaldybėje 2006–2010 m.
Šaltinis: sudaryta straipsnio autorių, remiantis pasirinktais vertinimo rodikliais.

Autorių atlikti skaičiavimai rodo, kad socialinė padėtis Rietavo savivaldybėje nagrinėjamu laikotarpiu itin blogėjo: beveik 5 kartus išaugo nedarbas, apie 1,5 karto padidėjo gyventojų mirtingumas. Ekonominio vystymosi kaita buvo gana įvairi, bet bendrame kontekste EVI padidėjo 3,9 proc. Aplinkos būklė beveik nekito – ABI, lyginant su pagrindiniais metais, padidėjo tik 0,8 proc.

Nors kai kurių rodiklių indeksų reikšmė padidėjo, tačiau tai dar nereiškia darnaus vystymosi gerėjimo. 2 paveiksle pateikti duomenys rodo, kad visos sritys nėra vienodai vystomos. Socialinė aplinka vystosi pras-

čiausiai, o ekonominė ir aplinkos sritys, kaip rodo pasirinkti rodikliai, vystosi gana tolygiai. Lygių svorių indekso pokytis rodo, kad vienas pasirinktų socialinio vystymosi augimo rodiklių – nedarbo lygis – 2009–2010 m. turėjo didžiausią neigiamą pokytį. Dėl šių netolygumų nusižengiama darnaus vystymosi principams, nes visi rodikliai turi keistis kartu. Rietavo savivaldybė turi skirti gerokai daugiau pastangų darniam administruojamos teritorijos vystymuisi.

Integruotas darnaus vystymosi indeksas pateikiamas 3 paveiksle.

3 pav. Integruotas darnaus vystymosi indeksas Rietavo savivaldybėje 2006–2010 m.
Šaltinis: sudaryta straipsnio autorių.

Kaip matyti iš 3 paveikslo, gauti rezultatai parodė neigiamą darnaus vystymosi kaitos tendenciją Rietavo savivaldybėje. Integruotas darnaus vystymosi indeksas 2010 m., lyginant su 2006 m., pablogėjo 10,51 proc. Tik 2008 m. šis rodiklis buvo šiek tiek pagerėjęs ir siekė 2,5 proc., lyginant su 2007 m. Nuo 2008 m. indeksas pradėjo itin mažėti: 2009 ir 2010 m.

atitinkamai siekė 5,19 proc. ir 0,4 proc. Didžiausią neigiamą įtaką darė vis blogėjantis socialinės aplinkos indekso rodiklis.

5 lentelėje pateikiamas procentinis integruoto darnaus vystymosi indekso sudedamųjų dalių pasiskirstymas.

Integruoto darnaus vystymosi indekso pasiskirstymas pagal sritis Rietavo savivaldybėje
2006–2010 m. (%)

5 lentelė

Indeksai	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.
Ekonominio vystymosi indeksas	33,33	31,10	35,00	40,70	40,91
Socialinio vystymosi indeksas	33,33	32,05	28,36	20,89	21,58
Aplinkos būklės indeksas	33,33	36,85	36,64	38,41	37,51
Iš viso:	100	100	100	100	100
Optimalus dydis	33,33	33,33	33,33	33,33	33,33

Saltinis: sudaryta straipsnio autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis.

Remiantis 5 lentelėje pateiktais duomenimis, matyti, kad esanti kaita liudija, kad Rietavo savivaldybės vystymasis 2006–2010 m. buvo netolygus ir nedarbus. Ekonominis ir aplinkos vystymas iš dalies spartėjo nukenčiant socialiniam vystymuisi. Šiuos pokyčius daugiausia lėmė neigiami socialinės aplinkos pokyčiai savivaldybėje, iš kurių, kaip jau minėta, labiausiai nerimą kelia didelis nedarbas. Todėl apibendrinant galima teigti, kad Rietavo savivaldybės vadovams būtina susirūpinti atskirų sričių vystymosi darba, ypač atkreipiant dėmesį į socialinės aplinkos situaciją.

Išvados

1. Rietavo savivaldybės strateginio plėtros plano įgyvendinimo priežiūros grupė nevertina savivaldybės veiklos darnumo, todėl institucijos vadovai skiria nepakankamai dėmesio tarpusavyje susijusioms darnaus vystymosi sritims – ekonomikai, aplinkosaugai ir socialinei aplinkai.
2. Rietavo savivaldybės darnaus vystymosi vertinimui panaudotas integruoto darnaus vystymosi indekso metodas, sudarantis galimybę pagal patikimus rodiklius įvertinti jos veiklos ekonominį, socialinį ir ekologinį aspektus.
3. Dauguma statistinių rodiklių renkami tik nacionaliniu, apskrities ar rajono lygmeniu, todėl neįmanoma įvertinti atskirų rodiklių, charakterizuojančių Rietavo savivaldybės teritoriją, svertinius indeksus. Todėl pasirinktas lygių pagrindinių svertinių indekso metodas – pagrindinių (atskaitos) metų indeksas lygiomis dalimis paskirstytas kiekvienai iš 3 lygiavertžių sričių, kuriuose vėl vienu svoriu įvertinti visi rodikliai.
4. Rietavo savivaldybės *ekonominiame vystymuisi* įvertinti pasirinkti 3 rodikliai: tiesioginės užsienio investicijos (TUI) vienam gyventojui; ekologinių ūkių plotas, lyginant su bendru naudmenų plotu; senesnių kaip 10 m. lengvųjų automobilių, tenkančių 1 000 gyventojui, skaičius. *Socialinio vystymosi* indeksą atskleidžia šie rodikliai: nedarbo lygis, akcentuojantis gyventojų aktyvumą; nusikaltimų skaičius, parodantis savivaldybės gebėjimą užtikrinti gyventojų saugumą; gyventojų mirtingumas

nuo įvairių ligų, įvertinantis sveikatos apsaugos sistemos kokybę pagal mirusiųjų skaičių. *Aplinkos būklę* atspindintys šie rodikliai: oro stacionarių šaltinių tarša; užterštų ir nepakankamai išvalytų nuotekų, išleistų į paviršinius vandenis, kiekis; miškų plotas, lyginant su šalies plotu.

5. Atlikti skaičiavimai rodo, kad socialinė padėtis Rietavo savivaldybėje nagrinėjamu laikotarpiu ypač blogėjo: beveik 5 kartus išaugo nedarbas ir apie 1,5 karto padidėjo gyventojų mirtingumas. Ekonominio vystymosi kaita buvo gana įvairi, bet bendrame kontekste EVI padidėjo 3,9 proc. Aplinkos būklė beveik nekito.
6. Integruoto darnaus vystymosi indekso kaita liudija, kad Rietavo savivaldybės vystymasis 2006–2010 m. buvo netolygus ir nedarbus. Ekonominis ir aplinkos vystymas iš dalies spartėjo socialinio vystymosi kaina. Šiuos pokyčius daugiausia lėmė neigiami socialinės aplinkos būklės pokyčiai savivaldybėje, konkrečiai – didelis nedarbo lygis. Todėl Rietavo savivaldybės vadovams būtina susirūpinti atskirų sričių vystymosi darba, ypač atkreipiant dėmesį į socialinės aplinkos situaciją.

Literatūra

1. Ačaitė, V. (2005). Lietuvos regioninės politikos aspektai ES kontekste. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 1 (5), 8-13.
2. Arimavičiūtė, M. (2005). *Viešojo sektoriaus institucijų strateginis valdymas*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.
3. Arimavičiūtė, M. (2007). Savivaldos institucijų strateginės analizės metodiniai aspektai. *Viešoji politika ir administravimas*, 22.
4. Arimavičiūtė, M. (2011). Savivaldybių strateginės plėtros planavimas užsienio šalių pavyzdžiu. *Socialinių mokslų studijos*, 3 (1), 59-76.
5. Bagdonienė, D., Galbuogienė, A., Paulavičienė E. (2009). Darnios organizacijos koncepcijos formavimas visuotinės kokybės vadybos pagrindu. *Ekonomika ir vadyba*, 14.
6. Dahl, A. L. (2007). Integrated Assessment and Indicators. In: Hak, T. B. Moldan, A. L. Dahl. (Eds). *Measuring progress towards sustainability: assessment of indicators: a Project of SCOPE, the Scientific Commit-*

- tee on Problems of the Environment, of the International Council for Science. Washington, DC.
7. Čiegis, R., Česonis, G. (2004). Darnaus vystymosi strateginis planavimas: urbanistinis aspektas. *Strateginė savivalda*, 1. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-03-28]. Prieiga per internetą: <http://www.elibrary.lt/resursai/Mokslai/Strategine_savivalda/Leidiny/1/str2.pdf>.
 8. Čiegis, R., Tamošiūnas T., Ramanauskienė, J., Navickas K. (2010). *Darnaus industrinių zonų vystymosi vertinimas*. Šiauliai: Šiaulių Universiteto leidykla.
 9. Čiegis, R., Ramanauskienė, J. (2011). Integruotas darnaus vystymosi vertinimas. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*, 2 (26). Research papers.
 10. Domarkas, V. (2004). Naujieji viešojo administravimo raidos akcentai. *Viešoji politika ir administravimas*, 7, 7–17.
 11. Dubinas, V. (2005). Iššūkiai Lietuvos regionų vadybai ekonomikos globalizacijos sąlygomis. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2: Ernesto Galvanausko tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
 12. Lawn, P. A. (2005). An Assessment of the Valuation Methods Used to Calculate the Index of Sustainable Economic Welfare (ISEW), Genuine Progress Indicator (GPI), and Sustainable net Benefit Index (SNBI). *Environment, Development and Sustainability*, 7.
 13. *Nacionalinė darnaus vystymosi strategija*. (2009). [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-11-4]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/veikla/docs/dv_svietimas/0.816819001255418152.pdf>.
 14. Scerri, A., James, P. (2010) Accounting for sustainability: combining qualitative and quantitative research in developing 'indicators' of sustainability. *International Journal of Social Research Methodology*, 13 (1).
 15. Šimanskienė, L., Čiegis, R., Ramanauskienė, J. (2011). Klaipėdos apskrities darnaus vystymosi vertinimas. *Tiltai: socialiniai mokslai*, 1 (54).
 16. *Strateginis planavimas, pokyčių valdymas savivaldybėse: mokymo vadovas*. (2003). Sud.: S. Šiupinskas. VNG International.
 17. Tijūnaitienė, R., Tijūnaitis, R., Petrauskaitė, R. (2004). Regionų plėtots strateginio planavimo ypatumai. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos 2004*: Ernesto Galvanausko tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

Krankalis, R., Ruibytė, J., Šakytė, A.

Assessment of Sustainable Development in Rural District: Case Study of Rietavas Municipality

Summary

Unsustainable development of different regions of Lithuania poses a number of challenges to peripheral municipalities. Financial flows are diverted to development of central infrastructure. Foreign direct investments in rural municipalities, which could establish favourable conditions for social-economic development, are dozens of times lower than in the biggest cities in Lithuania. The pace of various negative processes requires rapid, innovative, and sustainable solutions. All municipalities function under strategic development plans approved by councils and covering major spheres of sustainable development, i.e. economy, environmental protection, and the social sphere. However, mere creation of the plans does not guarantee the expected positive changes. Efficient implementation thereof is a very important part of strategic sustainable planning cycle.

Research aim is to evaluate sustainability of development of rural Rietavas Municipality.

Factors of process of supervision of strategic development plan of Rietavas Municipality are analysed. A 3-level institutional structure of supervision, i.e. political, administrative, and public, is emphasized; major tasks for it are specified.

Various patterns and methods are used for evaluation of sustainable development. Evaluation of sustainability becomes one of the factors in decision-making. Any further actions of sustainable planning are based on feedback on the current situation. Evaluation of sustainable development and the instruments thereof keep getting better, recommendations for new application are suggested, experience

is analysed. Modular indicators, combined criteria, indexes are defined. The indicators are used for assessment of sustainable development, involvement of the concerned parties, diversions, conflict solution, and seeking for agreement (Čiegis, Tamošiūnas, Ramanauskienė, Navickas, 2010; Čiegis, Ramanauskienė, 2011).

Integrated Sustainable Development Index of 2006 – 2010 of Rietavas Municipality is provided as one of the possible criteria for evaluation of sustainability. Calculations have been made on the basis of recommendations given by Čiegis et al. (2010, 2011). Lithuanian Department of Statistics, Plungė Labour Exchange, Rietavas Municipality Administration as well as subordinate organizations have been the sources of data. It must be noted that a number of statistical indicators are collected only on the national level or the level of county or district, therefore, it is impossible to evaluate the weighted indexes of particular indicators characterizing the territory of Rietavas Municipality. Therefore, the method of base weighted indexes level has been selected – index of base (reporting) year has been distributed in equal parts to all 3 equal spheres where all indexes have been evaluated on the basis of even weighted indexes. Year 2006 has been selected as the base year for evaluation of sustainable development of Rietavas Municipality; index of the base year (100) has been divided in equal parts (33.33 each) to indexes of economics, social development, and condition of environment.

3 indicators have been selected in order to reflect economic development of Rietavas Municipality: foreign di-

rect investments (FDI) for one resident; area under organic farming in comparison to the total area of land used; number of cars older than 10 years for 1000 of residents. The index of social development is revealed by the following indicators: unemployment rate emphasizing activity of residents; number of crimes indicating the Municipality's ability to ensure safety of its residents; population mortality from various diseases, number of the deceased to evaluate the quality of health care system. Indicators reflecting the environmental condition of Rietavas Municipality are: air pollution from stationary sources; quantity of polluted and insufficiently treated wastewater discharged to surface water; forest area in comparison to area of the municipality.

The calculations made show a rather significant deterioration of social situation in Rietavas Municipality during the period under analysis: unemployment rate increased almost 5 times, population mortality increased approximately 1.5 times. Changes in economic development were

rather diverse, however, in the general context EDI (economic development index) increased by 3.9%. There were almost no changes in the environmental condition. Changes in integrated sustainable development index show that development of Rietavas Municipality during the period of 2006 – 2010 was uneven and unsustainable. Economic and environmental development partially intensified at the expense of social development. These changes were mainly determined by negative changes in the social environment in the Municipality, specifically, by high unemployment rate. Local government of Rietavas Municipality should become concerned about sustainability of development of particular spheres of life and especially pay attention to the situation in social environment.

Keywords: sustainable development, integrated sustainable development index, economic development, social development, condition of environment, strategic development plan.

Straipsnis recenzuotas
Straipsnis gautas 2012 m. spalio mėn., straipsnis priimtas 2012 m. lapkričio mėn.
The article has been reviewed
Received in October 2012; accepted in November 2012.

Dalyvavimo konferencijoje pažymėjimas ir skaityto pranešimo medžiaga

PAŽYMĖJIMAS

Šis pažymėjimas liudija, kad

Anita Šakytė

2013 m. balandžio 18 d. dalyvavo Šiaulių universiteto Socialinių mokslų fakulteto organizuojamoje
13-oje tarptautinėje studentų mokslo darbų konferencijoje „EKONOMIKOS IR VADYBOS AKTUALIJOS“.
Pranešimo tema:

„Atliekų tvarkymo Telšių rajone aspektai“

Socialinių mokslų fakulteto dekanas

doc. dr. Gintaras Šaparnis

Šiauliai
2013 m. balandžio 18 d.

Registracijos Nr. 2013/SMIP 564

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
Socialinių mokslų fakultetas
Viešojo administravimo katedra

Atliekų tvarkymo Telšių rajone aspektai

Darbo autorius Anita Šakytė
Darbo vadovas doc. dr. Rimantas Krankalis

Šiauliai, 2013

Tyrimo tikslas – išnagrinėti atliekų tvarkymo Telšių rajone aspektus.

Tyrimo objektas – atliekų tvarkymas rajone.

Tyrimo metodai: Mokslinės literatūros, teisės aktų, dokumentų analizė, statistinių duomenų lyginamoji analizė. Sisteminis ir aprašomasis metodas.

Uždaviniai:

- Atskleisti atliekų tvarkymo principų sampratą.
- Išanalizuoti atliekų valdymo organizacinį, ekonominį veiksnį Telšių rajone.
- Apibrėžti atliekų tvarkymo informacijos sklaidą Telšių rajone.

Atliekų tvarkymo hierarchija

Palankiausias būdas

Nepalankiausias būdas

3

Atliekų tvarkymo principai

Pagrindiniai:

- Savarankiškumo ir artumo,
- Atsargumo ir tvarumo,
- Techninio galimumo ir ekonominio gyvybingumo,
- Savarankiškumo,
- Visuotinumą,
- Principas „teršėjas moka“.

Lietuvoje veikia:

- Artumo,
- Visuotinumą,
- Principas „teršėjas moka“.

4

Komunalinės atliekos Lietuvoje 2009 -2011 m.

	2009	2010	2011
Tvarkymo būdas	tūkst. tonų		
Šalinimas sąvartynuose	1093	1079	1034
Šalinimas kitais būdais	0,66	0,60	0,11
Deginimas	0,12	1,32	7,35
Perdirbimas (šalies viduje, išskyrus kompostavimą)	37	43	107
Kompostavimas	16	19	23
Išvežimas (eksportas) perdirbimui	50	96	137
Iš viso:	1197	1239	1308

Lietuvoje mišrios komunalinės atliekos šalinamos vienuolikoje regioninių nepavojingų atliekų sąvartynų.

Susidarančių komunalinių atliekų kiekis labai skiriasi miestuose ir kaimuose.

5

Telšių regiono atliekų tvarkymo centras

- Įsteigtas 2003 m. gruodžio 30 d.
- Priklausančios savivaldybės: Telšių, Mažeikių, Plungės, Rietavo.
- Pagrindinė funkcija - įdiegti ir eksploatuoti regioninę atliekų tvarkymo sistemą, apimančią atliekų surinkimą, vežimą, perdirbimą ir šalinimą visoje savivaldybių administruojamoje teritorijoje.

6

Atliekų surinkimas ir vežimas Telšių rajone

- Telšių rajono savivaldybėje komunalinių atliekų surinkimo paslauga naudojasi apie 98 proc. rajono gyventojų.
- Atliekos surenkamos ir išvežamos į regioninį sąvartyną Plungės rajone, Jerubaičių kaime.
- Atliekų surinkimo paslaugas Telšių rajone vykdo komunalinių atliekų tvarkymo operatorius – UAB „Telšių keliai“.

7

Atliekų surinkimas Telšių rajone 2011 - 2012 m.

Eil. Nr.	Atliekų rūšis	2011 m.	2012 m.
1.	Mišrios komunalinės atliekos	14006,820	14357,730
2.	Antrinės žaliavos (viso):	468,631	506,785
2.1.	Popierius	163,089	160,750
2.2.	Plastikinė pakuotė, plastikas	61,374	108,955
2.3.	Stiklas	244,168	237,080
3.	Gaminių atliekos (alyvos, padangos, akumuliatoriai, asbestas) (viso):	136,192	374,724
4.	Statybos ir griovimo buitinės atliekos	7,680	100,980
5.	Didžiosios buitinės atliekos	1,300	82,640
6.	Žaliosios atliekos	21,910	190,830
7.	Iš viso:	14642,533	15613,689
7.1.	Tame tarpe pavojingos atliekos (iš viso):	2,527	228,419

8

Telšių rajono savivaldybė organizuoja, administruoja ir plėtoja komunalinių atliekų tvarkymo sistemą taip, kad būtų įgyvendintas „teršėjas moka“ principas, t.y., kad visas atliekų tvarkymo išlaidas apmokėtų šių atliekų turėtojai.

9

Vietinė rinkliava

- Rinkliava yra privaloma įmoka sumokėti už atliekas kiekvienam gyvenamųjų ir negyvenamųjų patalpų savininkui.
- Vietinės rinkliavos dydis apskaičiuojamas toks, kad gautos įplaukos padengtų visas komunalinių atliekų tvarkymo sistemos sąnaudas.
- Telšių rajono savivaldybės tarybos rinkliavos už atliekų tvarkymą modelis taikomas nekilnojamo turto vienetui, nepriklausomai kiek yra gyvenančių ar registruotų asmenų.
- Lėšos, gautos už komunalinių atliekų tvarkymo paslaugas, naudojamos tik savivaldybės komunalinių atliekų tvarkymo sistemai finansuoti.

10

Telšių rajono vietinė rinkliava 2012 m.

	Fiziniai asmenys	Įmonės	Iš viso
Mokėtojų skaičius, vnt.	18823	540	19363
Surinktos įmokos, Lt	2065135,00	609378,00	2674513,00
Surinkta įmokų, proc.	77,59	88,37	80

11

Visuomenės informavimas ir švietimas

- Švietimą ir informavimą vykdo Telšių regiono atliekų tvarkymo centras.

Informacija skelbiama:

- TRATC tinklapyje,
- Savivaldybės tinklapyje,
- Vietinėje spaudoje.

Organizuojami susitikimai su gyventojais, leidžiami lankstinukai.

12

- Telšių rajone atliekų tvarkymas vykdomas sistemingai, atliekos iš jų turėtojų surenkamos ir išvežamos laiku, didinamas antrinių žaliavų surinkimo aikštelių skaičius, įrengta žaliųjų atliekų kompostavimo aikštelė.
- Būtina atliekas rūšiuoti, jas perdirbti ir panaudoti, nes Telšių rajone šis procesas yra žemame lygyje.
- Svarbiausias dėmesys turėtų būti atliekų kiekio mažinimui. Tik keičiant gamybos bei vartojimo būdus bei tradicijas galima pasiekti efektyvių rezultatų.

13

SMF STUDENTO SKAITYTŲ PRANEŠIMŲ MOKSLINĖSE KONFERENCIJOSE REGISTRAVIMO KORTELĖ

Autorius	Pranešimo pavadinimas	Sertifikato / pažymėjimo reg. nr.	Data	Konferencijos pavadinimas	Institucija, kurioje vyko konferencija
Anita Šakytė	Atliekų tvarkymo Telšių rajone aspektai	2013/SMIP 564	2013 m. balandžio 18 d.	Ekonomikos ir vadybos aktualijos	Šiaulių universitetas

Darnaus vystymosi rodikliai

202.	Aplinkos būklės rodikliai	Atsakinga institucija
202.1.	išmetamų į atmosferą šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekis CO ₂ ekvivalentu – iš viso, mln. tonų, BVP vienetai, iš viso ir pagal ekonominės veiklos rūšis, tonų / tūkst. litų	Aplinkos apsaugos agentūra
202.2.	išmetamų į atmosferą sieros dioksido, azoto oksidų, lakiųjų organinių junginių ir amoniako kiekis – iš viso, tūkst. tonų, BVP vienetai, iš viso ir pagal ekonominės veiklos rūšis, tonų / tūkst. litų	Aplinkos apsaugos agentūra
202.3.	miestų oro kokybė – dienų, kai azoto dioksido, kietųjų dalelių ir pažemio ozono koncentracijos viršija leistinus normatyvus, skaičius per metus	Aplinkos apsaugos agentūra
202.4.	valytų nuotekų (mln. kub. metrų) atitiktis teisės aktų nustatytiems reikalavimams per metus, procentais	Aplinkos apsaugos agentūra
202.5.	paviršinio vandens kokybė – organinių medžiagų, azoto ir fosforo junginių koncentracija upėse, ežeruose, Kuršių mariose, Baltijos jūros priekrantės zonoje, mg / l	Aplinkos apsaugos agentūra
202.6.	požeminio vandens sąnaudos, mln. kub. metrų ir procentais, esamuose požeminio vandens ištekliuose	Aplinkos apsaugos agentūra
202.7.	požeminio vandens kokybės normas atitinkančių mėginių požeminio vandens telkiniuose, procentais	Lietuvos geologijos tarnyba prie Aplinkos ministerijos
202.8.	organinių medžiagų, azoto ir fosforo junginių prietaka į Baltijos jūrą, tūkst. tonų	Aplinkos apsaugos agentūra
202.9.	saugomų teritorijų plotas iš viso Lietuvos teritorijos ploto, procentais	Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba prie Aplinkos ministerijos
202.10.	miškų plotų iš viso Lietuvos teritorijos ploto, procentais	Valstybinė miškotvarkos tarnyba
202.11.	pažeistos žemės, eksploatuojamų ir išeksploatuotų naudingųjų iškasenų karjerų, durpynų ir sąvartynų plotas, hektarais	Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos
202.12.	nenaudojamos žemės, netinkamos žemės ūkio augalams auginti arba dėl mažos ūkinės vertės dirvožemio netinkamos nuolat ganyti ir šienauti, plotas, hektarais	Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos
202.13.	surinktų komunalinių atliekų kiekis, tenkantis vienam gyventojui per metus, kilogramais	Aplinkos apsaugos agentūra
202.14.	gamybos atliekų kiekis, tenkantis BVP vienetai, iš viso ir pagal ekonominės veiklos rūšis, tonų / tūkst. litų	Aplinkos apsaugos agentūra
202.15.	žaliavų perdirbimas – perdirbtų popieriaus, stiklo, plastiko, metalo atliekų kiekis	Aplinkos apsaugos agentūra
202.16.	surinktas pavojingų atliekų kiekis – pagal rūšis, tonomis	Aplinkos apsaugos agentūra
202.17.	žaliųjų viešųjų pirkimų iš visų viešųjų pirkimų, procentais, litais	Viešųjų pirkimų tarnyba prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės
203.	Ekonomikos vystymosi rodikliai	
203.1.	BVP to meto kainomis, mln. litų, BVP augimas, procentais, bendrosios pridėtinės vertės augimas pagal ekonominės veiklos rūšis, procentais	Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (toliau – Statistikos departamentas)
203.2.	BVP vienam gyventojui, litais ir perkamosios galios standartu	Statistikos departamentas
203.3.	valdžios sektoriaus bendroji skola, palyginti su BVP, procentais	Statistikos departamentas

203.4.	bendrosios investicijos, palyginti su BVP, procentais, iš viso ir pagal sektorius	Statistikos departamentas
203.5.	darbo našumas (bendroji pridėtinė vertė, tenkanti vienai faktiškai dirbtai valandai), litais, šalies ir pagal ekonominės veiklos rūšis; darbo našumas vienam darbuotojui, perkamosios galios standartais	Statistikos departamentas
203.6.	ūkio šakose sunaudotas galutinės energijos kiekis, tenkantis BVP vienetui, iš viso ir pagal ekonominės veiklos rūšis	Statistikos departamentas
203.7.	gamybai sunaudotas vandens kiekis, tenkantis BVP vienetui, iš viso ir pagal ekonominės veiklos rūšis	Aplinkos apsaugos agentūra
203.8.	krovinių ir keleivių pervežimo pasiskirstymas pagal transporto rūšis, mln. tonkilometrų ir BVP vienetui, mln. keleivio kilometrų	Statistikos departamentas
203.9.	biodegalų sunaudojimas transporte ir jų dalis, palyginti su visu transporte sunaudotų degalų kiekiu, tūkst. tonų ir procentais	Statistikos departamentas
203.10.	lengvųjų automobilių skaičius 1 000 gyventojų	Statistikos departamentas
203.11.	senesnių kaip 10 metų lengvųjų automobilių iš visų lengvųjų automobilių, procentais	Statistikos departamentas
203.12.	gamyklų, turinčių kokybės vadybos sistemų sertifikata ISO 9000 arba ISO 9001, skaičius, vienetais, ir iš visų įmonių, procentais	Lietuvos standartizacijos departamentas prie Aplinkos ministerijos (toliau – Lietuvos standartizacijos departamentas)
203.13.	gamyklų, turinčių ISO 14001 arba EMAS sertifikata, skaičius, vienetais, ir iš visų įmonių, procentais	Lietuvos standartizacijos departamentas, Aplinkos apsaugos agentūra
203.14.	apdirbamosios gamybos įmonių sukurtos pridėtinės vertės dalis, kurią sudaro aukštųjų technologijų sektoriaus sukurta pridėtinė vertė, procentais	Statistikos departamentas
203.15.	atsinaujinančių energijos išteklių iš visų energijos sąnaudų, procentais	Statistikos departamentas
203.16.	elektros energijos, pagamintos iš atsinaujinančių išteklių, iš visos pagamintos elektros energijos, procentais	Statistikos departamentas
203.17.	elektros energijos, pagamintos kogeneracinėse elektrinėse, iš visos pagamintos elektros energijos, procentais	Statistikos departamentas
203.18.	elektros suvartojimas namų ūkiuose per metus – iš viso ir vienam gyventojui, GWh	Statistikos departamentas
203.19.	pasėlių, skirtų biologiniam kurui gaminti, plotas, tūkst. hektarų, ir iš viso žemės ūkio naudmenų ploto, procentais	Statistikos departamentas
203.20.	ekologinių ūkių žemės plotas, tūkst. hektarų, ir iš viso žemės ūkio naudmenų ploto, procentais	Žemės ūkio ministerija
203.21.	ekologinės žemės ūkio produkcijos gamybos plotai, hektarais, pagal produkcijos rūšis (daržovės, grūdai, bulvės, vaisiai ir uogos), pieną ir jo gaminius, mėsą pagal sertifikuotų gyvulių skaičių, vienetais	Žemės ūkio ministerija
203.22.	pesticidų naudojimas (iš viso panaudota pesticidų pagal veikliąją medžiagą), tūkst. tonų ir kilogramais hektarui naudojamų žemės ūkio naudmenų	Valstybinė augalų apsaugos tarnyba
203.23.	būstuose gyventojų sunaudotas vandens kiekis, litrais vienam gyventojui per parą	Aplinkos apsaugos agentūra
203.24.	būstuose sunaudotos šilumos energijos kiekis, tne, ir sunaudotos elektros energijos kiekis, tenkantis vienam gyventojui per metus, kWh	Statistikos departamentas
203.25.	gyventojų, aprūpinamų centralizuotai tiekiamu vandeniu, iš visų šalies gyventojų, procentais, – iš viso ir atskirai – miesto, kaimo gyventojų	Aplinkos apsaugos agentūra
203.26.	gyventojų, aprūpinamų centralizuotai teikiamomis nuotekų tvarkymo paslaugomis, iš visų šalies gyventojų, procentais, – iš viso ir atskirai – miesto, kaimo gyventojų	Aplinkos apsaugos agentūra
203.27.	gyventojų, kurie naudojami viešąja komunalinių atliekų tvarkymo paslauga, iš visų šalies gyventojų, procentais, – iš viso ir atskirai – miesto, kaimo gyventojų	Aplinkos apsaugos agentūra

203.28.	namų ūkio trumpalaikės piniginės išlaidos būstui, vandeniui, dujoms, kuriai – vidutinių namų ūkio išlaidų dalis, procentais, palyginti su vidutinėmis namų ūkio pajamomis, litais	Statistikos departamentas
203.29.	bendrosios pridėtinės vertės dalis, kurią sudaro turizmo sektoriuje sukurta pridėtinė vertė, procentais	Statistikos departamentas
203.30.	suteiktų nakvynių viešbučiuose, sveikatingumo ir poilsio, kaimo turizmo ir kitose apgyvendinimo įmonėse skaičius, tūkst. vienetų	Statistikos departamentas
203.31.	pagal nustatytuosius reikalavimus įrengtų dviračių turizmo trasų ilgis, kilometrais	Lietuvos savivaldybių asociacija
204.	Socialinio vystymosi rodikliai	
204.1.	15–64 metų asmenų užimtumo lygis, procentais	Statistikos departamentas
204.2.	nedarbo ir ilgalaikio nedarbo lygis, procentais	Statistikos departamentas
204.3.	BVP dalis, kurią sudaro socialinės apsaugos išlaidos, procentais	Statistikos departamentas
204.4.	skurdo rizikos lygis, procentais	Statistikos departamentas
204.5.	pajamų pasiskirstymo koeficientas	Statistikos departamentas
204.6.	vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė (iš viso ir pagal lytį), metais	Statistikos departamentas
204.7.	natūrali gyventojų kaita 1 000 gyventojų	Statistikos departamentas
204.8.	gyventojų mirties atvejų iš visų kvėpavimo sistemos ligų 100 000 gyventojų	Statistikos departamentas
204.9.	gyventojų mirties atvejų iš visų kraujotakos sistemos ligų 100 000 gyventojų	Statistikos departamentas
204.10.	gyventojų mirties atvejų iš visų piktybinių navikų ligų 100 000 gyventojų	Statistikos departamentas
204.11.	gyventojų mirties dėl kelių transporto įvykių atvejų skaičius, iš viso ir 100 000 gyventojų	Statistikos departamentas
204.12.	per kelių transporto įvykius sužeistų gyventojų skaičius per metus, iš viso ir 100 000 gyventojų	Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos
204.13.	susirgimų salmonelioze atvejų skaičius 100 000 gyventojų	Užkrečiamųjų ligų profilaktikos ir kontrolės centras
204.14.	naujagimių iki vienerių metų mirtingumas (mirusių kūdikių 1 000 gimusiųjų)	Statistikos departamentas
204.15.	vidutiniškai vienam gyventojui tenkantis naudingasis gyvenamasis plotas – mieste, kaime, kv. metrais	Statistikos departamentas
204.16.	asmenų, žuvusių dėl nelaimingų atsitikimų darbe, skaičius	Valstybinė darbo inspekcija
204.17.	atitinkamo triukšmo garso lygio veikiamų teritorijų plotas, kv. kilometrais, šalia pagrindinių transporto infrastruktūrų	Valstybinis aplinkos sveikatos centras
204.18.	atitinkamo triukšmo garso lygio veikiamų žmonių skaičius aglomeracijose ir šalia pagrindinių transporto infrastruktūrų	Valstybinis aplinkos sveikatos centras
204.19.	švietimui skiriamos lėšos, BVP procentais	Statistikos departamentas
204.20.	kultūrai skiriamos lėšos, BVP procentais	Statistikos departamentas
204.21.	išlaidos moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai, BVP procentais	Statistikos departamentas
204.22.	aukštųjų mokyklų studentų (visų tais metais baigusių studijas) skaičius, palyginti su 20–24 metų asmenų skaičiumi, procentais	Statistikos departamentas
204.23.	bendrojo lavinimo mokyklų mokinių (visų tais metais įgijusių pagrindinį, vidurinį išsilavinimą) skaičius, palyginti su 15–19 metų asmenų skaičiumi, procentais	Švietimo ir mokslo ministerija, Statistikos departamentas
204.24.	profesinio mokymo mokinių iš visų vidurinio mokymo lygmens mokinių, procentais	Statistikos departamentas
204.25.	18–24 metų jaunuoliai, turintys tik pagrindinį išsilavinimą ir toliau nesimokantys, procentais	Statistikos departamentas
204.26.	aukštojo mokslo studento finansavimo krepšelio dydis, litais	Švietimo ir mokslo ministerija

204.27.	asmenų, baigusių universitetų trečiosios pakopos studijas ir įgijusių mokslo laipsnį, skaičius per metus	Statistikos departamentas
205.	Teritorijų vystymosi rodikliai	
205.1.	regiono BVP, tenkantis vienam gyventojui, ir santykis su šalies vidurkiu, procentais	Statistikos departamentas
205.2.	materialinės investicijos, tenkančios vienam gyventojui, mln. litų, ir santykis su šalies vidurkiu, procentais	Statistikos departamentas
205.3.	gyventojų, kuriems regiono teritorijoje centralizuotai tiekiamas geriamasis vanduo, skaičius, procentais, palyginti su bendru gyventojų skaičiumi pagal deklaruojamą gyvenamąją vietą	Aplinkos apsaugos agentūra
205.4.	gyventojų, kurie regiono teritorijoje prijungti prie centralizuoto nuotekų tinklo, skaičius, procentais, palyginti su bendru gyventojų skaičiumi pagal deklaruojamą gyvenamąją vietą	Aplinkos apsaugos agentūra
205.5.	regiono teritorijoje centralizuotai patiekto geriamojo vandens kiekis, vidutiniškai kub. metrais vienam gyventojui per parą	Aplinkos apsaugos agentūra
205.6.	15–64 metų gyventojų užimtumo lygis, procentais, ir santykis su šalies vidurkiu	Statistikos departamentas
205.7.	nedarbo lygis, procentais, ir santykis su šalies vidurkiu	Statistikos departamentas
205.8.	regiono teršalų emisija į orą, tonomis 1 kv. kilometrui, ir santykis su šalies vidurkiu	Aplinkos apsaugos agentūra
205.9.	regiono miškingumas, procentais	Valstybinė miškotvarkos tarnyba

Interviu protokolas

Magistro darbo tema

DARNAUS VYTYMOSI STRATEGIJOS ĮGYVENDINIMAS KOMUNALINIŲ ATLIEKŲ TVARKYMO SISTEMOJE: TELŠIŲ RAJONO ATVEJIS

Interviu data _____

Interviu laikas _____

Interviu vieta _____

Bendri duomenys apie ekspertą:

Institucijos (organizacijos) pavadinimas _____

Eksperto pareigos _____

Eksperto darbo patirtis užimamose pareigose _____

Darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimas komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje - tai šiuolaikiškos atliekų tvarkymo sistemos sukūrimas, įvertinant ekonominius, socialinius ir aplinkosauginius komponentus. Strategijos tikslai yra įgyvendinami, remiantis darnaus vystymosi principais, kurių įgyvendinimo efektyvumą rodo pasirinkti rodikliai.

1. Kaip vertinate darnų strateginį vystymąsi Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje?

2. Įvertinkite koku lygiu įgyvendinami darnaus vystymosi principai Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje (penkiabalėje sistemoje: 1 – 2 – žemas; 3– vidutiniškas; 4 – 5 – aukštas)? Žymėkite ✓ arba ✗. Pagrįskite, kokie veiksniai, konkretūs rezultatai įrodo, kad principas įgyvendinamas arba neįgyvendinamas?

Darnaus vystymosi principai		Vertinimo balai				
		1	2	3	4	5
1	Dalyvavimo (partnerystės) - bendradarbiavimas ir dalyvavimas tarp valstybinių, savivaldos, privačių institucijų ir visuomenės					
2	Vadovavimo – stiprus valstybinio, regioninio ir savivaldybių lygmens vadovavimas ir aiškus tarpinstitucinis funkcijų pasiskirstymas					
3	Subsidiarumo – sprendimų priėmimas decentralizuotas ir priartintas prie vietų, kurias šie sprendimai labiausiai įtakoja					
4	Lygių galimybių – tiek dabartinių, tiek ateinančių kartų gyventojų poreikiams (regionų					

	ir kitų teritorijų) užtikrintos vienodos galimybės naudotis ekonominės plėtros ir socialinio vystymosi rezultatais, turėti švarią ir sveiką aplinką								
5	Atsakomybės (teršėjas moka) - turi būti užtikrinama, kad kainos atspindi realias sąnaudas, kurias visuomenė patiria dėl vartojimo ir gamybos veiklos, kad teršėjai sumoka už žmonių sveikatai ir aplinkai jų daromą žalą								
6	Ekologinio efektyvumo – tam pačiam kiekiui gaminių pagaminti ir paslaugų suteikti turi būti sunaudojama vis mažiau energijos ir kitų gamtos išteklių.								
7	Mokslo ir žinių bei technologinės pažangos – įvairių sektorių ir jų šakų vystymasis grindžiamas šiuolaikiškais mokslo pasiekimais, žiniomis ir pažangiomis bei aplinkai palankiomis technologijomis								

3. Įvertinkite, kurie rodikliai rodo Telšių rajono komunalinių atliekų tvarkymo sistemos darnų vystymąsi? (penkiabalėje sistemoje: 1 – 2 – žemas; 3– vidutiniškas; 4 – 5 – aukštas)? Žymėkite ✓ arba ✗.

Rodikliai	Vertinimo balai									
	Ar atitinka darnaus vystymosi nuostatas					Ar registruojami Telšių rajono KATS				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
1	Komunalinių atliekų kiekis patenkantis į sąvartyną, t									
2	Komunalinių atliekų kiekis tenkantis vienam gyventojui per metus, kg									
3	Konteinerių aikštelių skirtų antrinėms žaliavoms surinkti skaičius, vnt.									
4	Pirminio rūšiavimo metu surūšiuotų komunalinių atliekų kiekis, t									
5	Atliekų (popierius, plastikas, stiklas) perdirbimo intensyvumas, t									
6	Individualių namų gyventojams nupirkto ir išdalinto rūšiavimo priemonės, vnt.									
7	Atliekų surinkimo dažnis, kartais per mėnesį									
8	Savivaldybės taryboje nagrinėti sprendimai susiję su komunalinių atliekų tvarkymu, sk.									
9	Komunalinių atliekų tvarkymo sąnaudos, Lt/t									

10	Mokesčio už atliekų tvarkymą mažinimas dėl rūšiavimo kokybės, kart.																		
11	Atliekų turėtojų registro atnaujinimas, kartais per metus																		
12	Geros kokybės, prieinama viešoji komunalinių atliekų tvarkymo paslauga gyventojams, proc.																		
13	Švietėjiška veikla (seminarai, susirinkimai, skrajutės, laidos, žinutės spaudoje), vnt.																		
14	Oficialus konteinerių turinio tikrinimas, kartais per metus																		

4. Kokiais papildomais rodikliais ateityje būtų galima vertinti darnaus vystymosi efektyvų įgyvendinimą komunalinių atliekų tvarkymo sistemoje?

Dėkoju už Jūsų atsakymus!

